

ისპ K 101986
2

ქართველი ისრაელი საქართველოში

ზ. ჭიჭინაძისა

თბილისი

ელექტრონის საბეჭდო თ. გრ. წ. დიასამიძისა, სასახლოს ქ.
1904

ქართველთა ებრაელნი

საქართველოში

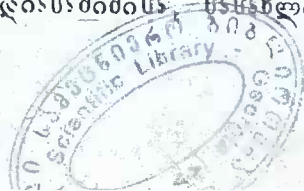
ზ. ჭიჭინაძისა.

თ. ც. ს. ი. ს. ო. რ. ი. შ. ლ. ი.
ხანა ი. ო. შ. ა. ა.
Т. Ц. С. И. С. О. Р. И. Ш. Л. И.
Хана И. О. Ш. А. А.

თბილისი

ელექტრონის საბეჭდავი გრ. ნ. დასაშვილის, ხსენების ქ.

1904.

Дозволено цензурою. Гор. Тифлисъ, 8 ноября 1903 г.

ქართველთა ებრაელნი

(ამ შრომას წრფელის გულით ვუძღვნი ჩემგან გულით პატივცემულს ქართველ მამულისშვილს ალექსანდრე იოსების ძე ბერელაშვილს).

ებრაელთა კვალი საქართველოში მეტად ძველის დროთაგან სჩანს. ებრაელთა ძველს მეისტორიებს ამის შესახებ ბევრი არაფერი აქვსთ, ქრისტეს წინა დროის, IV საუკუნის მეისტორიე მაგოსფენი სწერს, რომ ნაბუქოდონოსორ ბაბილონის მეფისაგან აოხრებულ ურიათა ერთი ნაწილი შავი ზღვისკენ გადასახლდათ, ამ შემთხვევას ებრაელთა ისტორიაშიაც ასახვლებენ გაკვრით, მკირედ *). მხოლოდ საშუალო საუკუნის ებრაელთა მოგზაურების ნაწერებში სჩანს აქა-იქ თითო-ორი ცნობები ქართველ ებრაელთა ცხოვრების შესახებ. ერთმა განათლებულმა ებრაელმა მაუწყა, რომ ქართველ ებრაელთა შესახებ ძველ ებრაელთა მეისტორიებს ბევრი რამ ცნობები უწერიათო, მაგრამ იმ ცნობებმა ჩვენს დრომდე ვერ მოაღწიესო, ესეთა ვითარების მეოხებით მოისპენო. „ქართლის ცხოვრებაში“ ებრაელნი მოხსენებულ არიან მრავალ ადგილას.

ებრაელთა გარდმოსახლება საქართველოში ქრისტეს წინა დროებს ეკუთვნის, შვიდი საუკუნით უწინარეს, ანუ როცა ნაბუქოდონოსორი მეფე დაეცა ურიასტანს, ყოველივე ადამიანი, იერუსალიმი წარსტყვევნა და ებრაელნიც დაჰტანტა. აი, პირველად ამ დროს გადმოსახლებულან საქართველოში ებრაელთა ძენი. საქართველოში ამათი მოსვლის ამბავი ასეა მოხსენებული „ქართლის ცხოვრებაში“: „მაშინ ნაბუქოდონოსორ მეფემან წარმოსტყვევნა იერუსალიმ, და მუნით ოტებუდნი ჭკრიანი მოვიდეს ქართლს, მოითხოვეს მცხეთელ მამასახლისისაგან ქვეყანა ხარკითა. ხოლო მცხეთელმან მამასახლისმან მისცა და დახსნა არაგვს ზედა, წყაროსა, რომელსა ჭკვიან ზანავი. და რომელ ქვეყანა აქვდათ მათ ხარკითა, აწ ქვიან ხეკე, ხარკისა მისთვის“.

*) ისტორია ებრაელთა ერისა, რუსულს ენაზე დაბეჭდილი.

ამ ცნობიდან სჩანს, რომ საქართველოში ებრაელნი ისეთ დროს მოსულან, როცა ქართველებში მამასახლისური წესებო არსებობდა, მისი გამგეობა რესპუბლიკურ გამგეობას გვანდა. მიტომაც არს, რომ ამათ მცხეთის უფროსი მამასახლისისათვის მიუმართავთ და აღვილები უთხოვნიათ საცხოვრებლად, რაისა გამო იგინი ხარკის გარდახდასაც დაჰპირებიან, ამის გამო შემდეგ დროში თვით ამ საცხოვრებელ ადგილსაც ხარკი სწოდებია. უნდა მოგახსენოთ, რომ ებრაელთა გადმოსახლება საქართველოში რამდენ გზის მე უნდა მომხდარიყოს, მაინც ისტორიულათაც უენიშნულია, რომ ურიასტანიდან ებრაელნი რამდენ გზისაჲ იქმნენ დევნილნი, აქა იქ წასულნი და დაბნეულნი თავიანთ სამშობლოს ქვეყნიდამ, ისრაელნი რომ საქართველოში სხვა და სხვა დროს მოსულან, ესა სჩანს თვით ჩვენი ისტორიულის ცნობებიდამაც. ძველადვე ებრაელნი საქართველოში იგოდენათ იყვენ გამრავლებულნი, რომ როცა საქართველოში ალექსანდრე მაკედონელი შემოვიდა, მაშინ მას საქართველოში ურიათა ერთობ დიდი რიცხვი დაჰხვდა*). როგორცა სჩანს ცნობებიდგან ისრაელნი საქართველოში თავიანთ სჯულით ყოფილან შთენილნი, მათ მოდავე არავინ ყოფილა, იმ ჟამად ქართველნიც არმაზს აღიარებდნინ.

მეორე გარდმოსახლებაც ყოფილა ქრისტეს წინეთ, როცა ურიასტანს ყოველივე ალაოხრეს და ისრაელნიც სდევნეს სასტიკათ. ამ დროს, საქართველოში უნდა მოსულიყვენ მეტად დიდი რიცხვნი ებრაელთა, რომლის უმეტესი ნაწილი უნდა დასახლებულიყვენ ლაზისტანს, მესხეთს, ჯავახეთს, ქართლს, იმერეთს, გურიას, ნამეტურ ქიზიყს, ბოდბისხევს. ეს რომ ასე უნდა იყოს, ამას გამოაჩენს სხვა და სხვა ისტორიული ცნობებიც, რომელსაც ქვემოთ მოვიყვანათ. „ქართლის ცხოვრების“ თქმით**) საქართველოში ებრაელთა რიცხვი ძველადგანვე იგოდენათ იყო მოკენილი და მათი ენა საერთოდ ისე იხმარებდა,

*) „ქართ. ცხ.“ I ტ. გამოც. თფ.

**) იქვე.

რაისა გამო თვით ქართველთაც კი იცოდნენ ებრაული ენა ისე როგორც ქართული. ამ გარდმოცემას ჩვენ მარტოდ „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებზე ვაშყარებთ, ევროპიელთ მვისტორიით ეს ცნობა არსად აქვთ მოხსენებული.

მესამე გარდმოსახლების ხანა უნდა მომხდარიყოს ქრისტეს დაბადების წინეთ 70 წლების, არა უგვიანეს, შემდგომ ამის, საქართველოში მოდიან ქრისტეს ცხოვრების დროს და თვით იმ დროსაც, როცა კარსნელი მღვდელი და მცხეთელი ურიასტანში წავიდნენ და ქრისტეს საქმეებს დაესწრენ. უკანასკნელ გადმოსახლებულთ ებრაელნი დასახლდნენ დასავლეთ საქართველოში, სახელდობრ სადა, ეს ჩვენ არ ვიცით, ხოლო თქმულება არს, რომ ფანასკერტს უნდა ყოფილიყვნენ. ამ გადმოსახლებულთ რიცხვი მეტად დიდი ყოფილა, ზედ მიწვევით ზთი ათას სულამდის უნდა ყოფილიყოს, რადგანაც შემდეგ დროს, როდესაც რაღაც შემთხვევის გამო ფანასკერტიდამ ურიანი ქართლს გადმოსახლდნენ, მაშინ მარტოთ ურიათა ორს მებატონე ზაზას და ციციის 3000 ჩუსტიანი ებრაელი გადმოყოლია. ზაზა და ციცი ნამდვილ ებრაელთა გვარის მებატონენი ყოფილან, მათივე სარწმუნოების მექონი. შემდეგ დროებში ეს მებატონენი საქართველოში, ქართველთ მეფეებთან ამალღებულ იქმნენ და თავადის შვილობით დაჯილდოვებულნი, ამ ზაზა და ციციის შთამომავალთ აღიარებენ დღეინდელ ქართლში მცხოვრებ თავად ციციშვილებს, ქარელში ებრაელნიც სცხოვრობენ, ციციშვილები რომ ისრაელთა შთამომავალნი არიან, ამის ცნობები მათ გვარიშაც არს და მთენილი. ამ გარემოებას ყურადღება მიაქცია ისრაელთა შთამომავალმა გამოჩენილმა მხატვარმა ზიჩმაც. ციციშვილებში მიმოვლო, სხვა და სხვა ცნობები შეკრიბა და თავის თავი პირდაპირ ციციშვილების სახლის კაცთ აღიარა.

როგორც სჩანს, ურიასტანიდამ როცა ისრაელთა გარდმოსახლება მომხდარა, გარდმოსახლებულთ შორის ელენთა გარდა მებატონენიც ყოფილან, ე. ი. ისრაელთა გვარის შვილნი, იგინი თავიანთ ყმებს თან გამოჰყოლიან, ჟამთა ვითარე-

შის შეოხებით ასეთ ცნობებმა ჩვენ დრომდის ვერ მოაღწიეს, ასე რომ მის შესახებ არაფერი ცნობები სჩანს, თუ ისრაელთ მებატონისა და ყმის შორის უცხო სამეფოს წინაშე როგორი დამოკიდებულება არსებობდა, ან რა გვარი კანონები იყო მათში, რომ ისრაელნი საქართველოში სცხოვრებდნენ. მამასახლისური წესებისაგან დიდათ ვპაყოფილნი უნდა ყოფილიყვნენ, მამასახლისური გამგეობა მათ დიდს შეღავათს აძლევდა, ცხოვრების მოსაპოვებლათ დიდს სახსარს ანიჭებდა, მიზეზიც ეს იყო, რომ ისრაელნი ისე მრავლად გადმოდიოდნენ საქართველოში. საქართველოს ისრაელნი კარგად მოესწრენ ქართველთ მამასახლისურ წესებს, მის არსებობას და შემდეგ გაუქმებასაც. ცხადი საქმეა, რომ საქართველოს ერთ მეფობის დაარსების დროს, ისრაელნიც დიდს მნიშვნელობას იქონიებდნენ ფარნავაზ მეფეზედ, ეს ცხადათ სჩანს იმ გარემოებიდანაც, რომ ებრაელნი ჯრიასტანიდამ საქართველოში მოსულნი უპირველეს მცხეთას დასახლდნენ, მცხეთა მაშინ უპირველეს ქართველ საცხოვრებელად ითვლებოდა, სჩანს ებრაელთაც მიხვედრა და წარმოდგენა ჰქონიათ, რომ მცხეთელ მამასახლისს მცხეთას და მის ახლო მახლო სოფლებში ცხოვრება სთხოვეს და ამის სამაგიეროთ ხარკის გადახდასაც შეჰპირდნენ.

ცნობა არს, რომ იგინი ამისთვის მომზადებულნიც ყოფილან, რადგანაც მათ ვაჭრობის, ანუ აღებ-მიცემის ცოდნაც ჰქონიათ, ამას იგინი თავიანთ სამშობლოში შესჩვევიან და შემდეგ მგზავრობაშიაც კარგი მიხვედრა მიუღიათ. გარდა ამის იგინი გამოცდილ იყვნენ თავიანთ სამშობლოს დევნა, ტყვენა-აოხრებაშიაც, იცოდნენ ზრეთვე გარდმოსახლების სიძნელე, მისი ფასი, ახსოვდათ კარგათ, თუ მათ რა დიდის ტანჯვით და ღწვით მოაღწიეს მცხეთაზედ, ებრაელნი რომ ამისი ცოდნის უპირატესობით არ ყოფილიყვნენ დაჯილდოვებულნი, უამისოდ მათ არც მცხეთის მამასახლისი დართავდა მცხეთაში დასახლების და ცხოვრების ნება რთვას, სჩანს ესენი მოხერხებულნი ყოფილან. სამწუხაროდ, ებრაელთა ცხოვრების და პირობების შესახებ „ქართლის ცხოვრებაში“ ბევრი რამ

არ სჩანს. ამ წრს ბევრი რამ თავ-გადასავალი გარდახდებოდა, საქართველოში მოსულთაც ბევრი რამ ძნელი სატანჯი პირობები დაჰყვებოდათ. გარდა ამისა, ქრისტეს დაბადებამდე მთელი საუკუნე გადის და მათ შესახებ არსად არაფერი სწერია, მხოლოდ აღრეკ მფევის დროს, დაიბადა იესო და ამ დროს კი აქა იქ მოიხსენებიან ისრაელნი, ამ დროის ცნობიბიდან კარგად სჩანს, რომ ისრაელნი საქართველოში მოსულნი მრავლად ყოფილან.

როგორც სჩანს ქრისტეს დაბადების დროს, საქართველოში, ისრაელნი შეჩვეულნი ყოფილან ადგილობრივ წეს-წყობილებას და ცხოვრებასთან. ამ გარემოებას ძრიელ აცხოვლებდა ის პირობებიც, რადგანაც საქართველოში ებრაელთა რიცხვი მეტად იყო გამრავლებული. მარტოდ მცხეთის ახლო-მახლო სცხოვრებდენ სოფ. კარსნას, კოდმანს, ძეგვს, ზანავს, ხერკს, არაგვს და მთლად გასწვრივ არაგვის და მტკვრის შეყოლება, მეტეხს, კასპს, ხანდაკს, მუხნარს, კავთისხევს, ურიათუბანს და სხვა სოფლებში, სადაც დღეს მათი ნასახისაც არაფერია დაშთენილნი. უნდა ითქვას, რომ ძველად, ქართლში, არ ყოფილა სადმე სოფელი, რომ იქ რამდენიმე კომლი ებრაელთა მცხოვრების არ ყოფილიყოს. ქართლის გარდა სამცხე-საათაბაგოსაც ისევე სცხოვრებდნენ. საქართველოში ასე იყო მათი რიცხვი გამრავლებული, მთელს კავკასიის ერთ შორის ებრაელნი მარტოდ საქართველოში მოვიდნენ, აქ დასახლდნენ. სხვა და სხვა აღმოსავლეთის ქვეყნებში საქართველოდამ გადასახლდნენ და დასახლდნენ. ქართველთ ებრაელთ უძველეს დროდამ ქართული ენა შეინახეს თვით აღმოსავლეთის უშორეს ქვეყნებში, ასევე მოხდა ლაზისტანისკენ, ტრაპიზონშიც კი შეინახეს ქართველ ებრაელთა ქართული ენა, ჭრაპიზონს, დღესაც ამ ენით ლაპარაკობენ. თვით ქართველთ შთამომავალთ ქართველ მაჰმადიანებმა კი ვერ შეინახეს ქართული ენა და დაკარგეს. სამცხე-საათაბაგოს სცხოვრობდნენ ფანასკერტს, არდანიჯეს, არტანს, ოლთისს, ახალ-ქალაქს, ახალიხეს. და ბევრსაც სხვა სოფლებში, რომელ სოფლებს ვახუ-

შტიც აღნიშნავს: სცხოვრებდნენ აგრეთვე კახეთს, ნამეტურ ბოდბის ხევს, ბოდბის ხევი მთლათ ებრაელთაგან შესდგებოდა. იმერეთშიაც სცხოვრობდნენ ხოლო მცირედ, აქა იქ. გურიაშიც კი ნახევარზე მეტი მცხოვრებთა რიცხვი ებრაელნი ყოფილან.

როგორც ქართლს, სამცხეს და გურიას ისევე ებრაელთა რიცხვი კახეთში—ნამეტურ ქიზიყსაც მრავლად სცხოვრებდნენ. სადაც კი ყოფილან ებრაელნი და უცხოვრიათ ყველგან თავიანთი ცხოვრების კვალი ქონიათ დამჩნეული, გარდა ასეთი კვალისა იგინი სხვაფრივაც შესამჩნევი ყოფილან, ამათ ჰყოლიათ თავიანთის სჯულის მეთაური სასულიერო პირნი, მწიგნობარნი, მეტყველნი, ღმრთისმეტყველნი და თვით მღვდელთ მთავარნიც, იმათ შორის ყოფილან ისეთი პირნიც, რომელნიც თავიანთ დროს, ებრაელთა მწიგნობრობით იწოდებოდნენ, მთარგმნელად და ბრძენათა და მეცნიერათ. კარგათ სჩანს, რომ როდესაც კი ურიასტანიდამ ებრაელნი დაძრულან და გარდასახლება გადაუწყვეტიათ, რომელთაც საქართველოში სურვებით წამოსვლა, ანუ გარდმოსახლება, მათ იქვე ურიასტანში სცოდნიათ საქართველოს არსებობა, ხალხის ცხოვრება, შინაგან სამეფოს პირობები და ბევრიც სხვა ასეთი საჭირო ცნობანი, რაც კი რომელიმე ერის ემიგრაციის დროს ცხადათ გათვალისწინებული უნდა იყოს გარდამსვლელთათვის. სჩანს, გარდმოსახლება ისე ყოფილა ხოლმე, რომ მათში ყველა დარგის პირნი რეულან, მათ შესძლებიათ თითქმის საქართველოში საკუთარის ისეთი კოლონიების დაარსება, სადაც ყოველივე საჭირო მხარე მათის ცხოვრებისა თვით მათსავე თანამემამულეთ ეჭირებოდათ ხელში.

მაგალითებრ: საქართველოში მცხოვრებთ ებრაელთ ყოველთვის თავიანთ ტომის მკურნალნი და დოსტაქრები ჰყვანდათ, მასწავლებლნი მღვდელნი ზ თავიანთ სოფლის გამგენიცა, რადგანაც იგინი სოფლებში ცალ-ცალკე სცხოვრებდნენ, მათში სხვა ტომის არავინ ერია, მაგალითებრ კარსნას მთლათ ებრაელთა უბანი იყო, ისევე კოდმანს, ბრეთს, ურიათ-უბანს

დო სხვა, ეს რომ ასე იყო ამას ცხადათ აჩენს თვით დღეინდელი მათი ცხოვრების ცნობებიც, სადაც კი დარჩენ ქართველ ებრაელნი მათ ყველგან ცალკე ცხოვრება შეინარჩუნეს, ამის მაგალითია ახალციხელთ ებრაელთა საქმე, ქუთაისის და თვით თბილისსაც, ძველად, როცა კი თბილისში ქართველ ებრაელთა მკვიდრნი სცხოვრობდნენ, მაშინ მათი (ვახუშტის გეოგრაფია 1848 წ. დაბეჭ. პეტერ.) რიცხვი სცხოვრობდა თბილისის ერთ კუთხეს, მოედნის ზემოთ, ანუ სიონის მანლობლივ, ფეთხანის ეკლესიის ძირს, თვით ეს სახელიც ვგონებთ წარმომდგარია ურიული სიტყვა ბეთხანიდამ. ბეთხანი ურულად ნიშნავს სასაფლაოს და როგორც ცნობა არის, ქრისტეს წინეთ, თბილისში მცხოვრებ ქართველ ებრაელთ თავიანთი ბეთხანა (სასაფლაო) სწორეთ იმ ალაკას ჰქონათ, სადაც დღეს სომეხთა ფეთხანის ეკლესია არს აღშენებული, რომელ ეკლესიაც VI საუკუნის დამლევს ვახტანგ გორგასლანის შვილის დაჩი მეფისაგან იქმნა აღშენებული ქართველთათვის და ბეთლემის ძღვთის მშობლად წოდებული. ჩვენში ამ ტაძრის სახელ წოდების შესახებ ასეთი ცნობა არს დატოვებული და ქართველი ებრაელნი კი იმას ამბობენ, რაც მოვიხსენეთ. შესანიშნავია ეს ფეთხანი იმის მხრითაც, რომ იქ დღემდე არს დაშენული ერთი ძველი შთენა, რომელიც წარმართების დროის ქართველ ერის, თუ ქართველ ებრაელთა სალოცავათ ყოფილა დანიშნული. საყურადღებოა ეს შთენი რათა მომავალისათვის არ იქმნეს აღგვილი და მოსპობილი.

ებრაელნი თუმცა საქართველოში ძველადგანვე მოვიდნენ და „ქართლის ცხოვრების“ სიტყვით დასხდნენ და საქართველოში მიეცნენ ცხოვრებასა და შრომას, მაგრამ მათ თავიანთ გულ ჩამწვარ დატყვევებულ სამშობლოს ხსოვნა კი მაინც არას დროს არ დავიწყებიათ, შორს იყვნენ, მაგრამ გული კი ყოველთვის სამშობლოსკენ მიელტოდათ, ურიასტანის ყოველ მოვლენას, ყოველ შინაგანს საქმეს და მოძრაობას ესენი ჯეროვან ყურადღებას აპყრობდნენ. ამისათვის მათ ჰქონდათ გამბული ერთობა, წერილების განუწყვეტლივი მიწერ-მოწერა.

ნამეტურ საქართველოს ებრაელთა სასულიერო წოდებასაც დაახლოვებული კავშირი ქონდა ურიასტანის სასულიერო გამგეობასთან, ესენი მათ ემორჩილებოდნენ უაღრესად. ყოველი ნაბიჯი ქართველთ ებრაელთა სასულიერო წოდებისა ურიასტანის სასულიერო წოდების გამგეობას ექვემდებარებოდა, საქართველოს ებრაელთა უმთავრესი სასულიერო გამგეობა მცხეთაში ყოფილა, უმფროსი მღვდელ-მთავარიც აქა მჯდარა, მღვდელ მთავრის ბინა ანუ რეზიდენცია მცხეთა ყოფილა. ურიასტანიდანაც მცხეთის ურიათა სასულიერო გამგეობას დიდი ყურადღება ენიჭებოდა და ყოველი ნაბიჯის ცნობა ურიასტანის სასულიერო წოდებისა უმაღლვე მოსდიოდათ ცხეთაში და ტყობილობდნენ. ამის მაგალითები „ქართულის ცხოვრებაშიაც“ ერთობ ხშირია, როგორც ზემოთაც ვახსენეთ ვაკვრით, ებრაელნი ურიასტანიდან ყველაზედ წინეთ საქართველოში მოსულან და დასახლებულან, როცა ესენი ქართლში სჩნდებიან მათი ხსენება არ არის არც დალისტანს, სპარსეთს. ურუმიას, ავღანისტანს, ქურთისტანისკენ, სპარსეთს და სხვა ასეთ უშორეს კუთხეებშიც. პირველ საუკუნოების შემდეგ, ებრაელნი საქართველოდამ გარდასახლდნენ ამ კუთხეებში და დასახლდნენ, ამ გარდასახლებას ძველადგან მათი სასულიერო წოდებაც უწყობდა ხელს და ესენი მხარს აძლევდნენ, რომ საქართველოდამ ებრაელნი კავკასიის ოახსავ კუთხივ მოსდებოდნენ, გარდასახლებულიყვნენ, რადგანაც საქართველოში მათი რიცხვი ერთობ დიდი იყო.

ებრაელნი საქართველოში ქართულ ენას სულიერად ძველადგანვე შესჩვიდნენ. მათ სამშობლო ენას ძველადგანვე ქართული ენა შეადგენდა, იგინი ერთობ აღვილად ითვისებდნენ ამ ენას. ენას გარდა ესენი ითვისებდნენ ქართულ ტანთსაც. მელს, გარეგან ყველა წესებს და ჩვეულებათა ქალნი—ქალთა და კაცნი—კაცთა, საქართველოდამ ებრაელნი საცა კი სახლდებოდნენ ყველგან თან მიჰქონდათ, ქართული ენა, ქართველი ერის ტანთსაცმელი და თვით წერილების წერასაც კი ქართულად მოეწყვნენ. უცხოეთში ამათ ქართული ენა კარგა ხანს

შენახავს, დიდის დროის განმავლობის წყალობით, უკანასკნელი კი დაკარგეს ქართული ენა და სხვა ენა შეძინეს, დღეს ასეთ ებრაელთა რიცხვი კავკასიას მცხოვრეთა შორის აქა იქ ერთობ ხშირია და ყველა იგინი საქრთველოდამ არიან გასულნი და მოფენილნი. ზოგს ქართველ ებრაელთ დღემდე აქა იქაც შერჩათ ქართული ტანთსაცმელის ხსოვნა და ბევრს ალაგას ებრაელთა ქართული ტანისამოსი აცვიათ, რასაკვირვლია ცოტა რამ ცვლილებით კი, ეს ეტყობათ არა მარტო კაცებს, არმად თვით ქალებსაც, რომელნიც ქართველ ქალის თავსახურავს ერთობ დიდხანს ატარებდა უცხოეთში. ქართველ ებრაელთა საქარველოდამ სხვა და სხვა კუთხებში გარდასახლების შესახებ სხვა რამ საერო მიზეზებით არა არის რა, პირდაპირ ებრაელთა ცხოვრების შნო არს და აღორძინების ღტოლვა. არავინ იფიქროს, რომ ესენი ქართლიდამ სარწმუნოების დევნის გამო გადიოდნენ, არა, ესენი ქართლიდამ ვაჭრობის და აღებ-მიცემის მხარით მიემგზავრებოდნენ. ცნობილია, რომ მთელი აზიის მცხოვრებ ებრაელთა წინაშე მცხეთა და მის გამგეობა ყველგან ცნობილი ყოფილა. ყოველ ებრაელთა რთული სასულიერო საქმე მცხეთაში გაირჩეოდა მათ მიერ ებრაელთა მღვდელ მთავართაგან, აზიის ყოველ თემთა მცხოვრები ურჩიანი მცხეთისკენ ისე მიიღობოდნენ, როგორც ბეთლემს, სიონს, იერუსალიმს, ისევე მცხეთას უმზერდნენ იგინი და პატრონობდნენ. ურჩიანთაშიაც ასევე იყო და ებრაელთა სასულიერო წოდება მთელს კავკასიის უპირველეს საბინადრო, წმინდა ადგილათ მცხეთას სთვლიდნენ. ერთის სიტყვით, მცხეთა და მის ურჩიათა მღვდელთმთავარნი იყვნენ ისრაელთა შუა გულში, ანუ ზღუდე კავშირსა, რომელიც მთელს ოტებულთ ებრაელთა რიცხვს იერუსალიმს უახლოვებდა.

როგორც ვსთქვით ზემოთ, ადრეკ მეფის დროს იშვა იესო, ამ დროს, საქართველოში, ებრაელთა შორის, სამღვდლო პირთაგანნი სახლოვნებდნენ მღვდელნი მრავალნი, მაგრამ უმეტეს მღვდელნი ლანგინოზ კარსნედი და ელიოზ მცხეთედი, გამოჩენილნი იყვნენ ებრაელთ შორის იმ დროს არა მარტოდ სამღვ-

დღელო პირნი, არამედ ერის კაცნიც და თვით მღვდრობითი სქესიც, ამის მაგალითი გახლავსთ ელიოზ მცხეთელის დის სილონიას ცნობიერება, რომელიც „ქართლის ცხოვრებაშიც“ მოიხსენება. იესოს დაბადების შემდეგიდამ, ვიდრე მის ჯვარცმამდე, ებრაელთა სასულიერო წოდება დიდს ქენჯასა და მერყეობაში იყო შთაფარდნელი, იესო წინააღმდეგი იყო მათი, ეს ითხოვდა მოსეს სჯულის შეცვლას, მის მაგიერ ახლის სჯულის მიღებას. იესო ამას ჰქადაგებდა ხალხში აშკარად ამით მან ხალხიც აიყოლა, ებრაელთა ტომის ერში მწვალებლობა დაითესა, ეს გარემოება ებრაელთა სასულიერო წოდებას ძრიელ აწუხებდა, დიდათ სწყინდათ მათ და იესოს ეუბნებოდნენ, რომ ჩვენ შენს თქმულებას ვერ მივიღებთ, მოსეს სჯულს უარს ვერ ყოფთ. განვიხილავთ, გავარჩევთ, თუ რამ უადგილოს ვპოვებთ, იმას გამოვტოვებთ და მის მაგიერ სხვას დავსდებთ, ხოლო სრულიად შეცვლას კი ვერ ვიზავთო. ამახედ მოხდა დიდი დავა და სწორეთ ამ გარემოებამ გამოიწვია იესოს ჯვარცმაც, რასაც ებრაელთა სამღვდლოებაც დიდათ ითხოვდა. ებრაელთა სამღვდლოებას საქმე გაუჭირდათ, სახუმარო აღარ იყო, ამათ განიძრახეს ებრაელთა შორის მსოფლიო კრების დანიშვნა და ეს მალეც მოახერხეს. ამ დროს ურიასტანი რომის იმპერიას ემორჩილებოდა. მართალია ებრაელთ თავიანთი მეფეც ჰყავდათ, მაგრამ იგინი მაინც რომის იმპერიას ხარკს აძლევდნენ, ურიასტანში რომაელთ სენატი არსებობდა. რომაელთ სენატსაც შეჩივოდნენ ებრაელთა სამღვდლონი, ატყობინებდნენ, რომ ჩვენში გამოჩნდა ერთი კაცო, სახელდობრ იესო, იოსების ძე ნაზრეველი, რომელიც თავის თავს ძე ღუთისათ აღიარებს და მოსეს სჯულის წესებსაც ეწინააღმდეგებო, ჩვენ ვითხოვთ მის სამართალში მიცემას და დასჯასო. ვიდრე ებრაელთა სამღვდლოება თავისს საწადელს მიაღწევდა, მინამ საქართველოს აღრეკ მეფის მეშვიდე წლის მეფობის დროს, მცხეთელ ურიებს, ასეთი ცნობა მოუვიდათ იერუსალიმიდამ: „სზადსათა იერუსალიმი წარტყევენეს, ყოველივე ურიათა წარიდეს“. მცხეთელი ურიებს დიდათ ეწყინა ესეთი ამბავი, მათ

იწყეს დაქციულს სამშობლოზედ ტირილი, გოდება სიონზედ, ცხარე ცრემლის ფრქვევა იერუსალიმის ნაშთებზედ, გოდება მცხეთელ ურიათა იყო უმწარესი საშალი და ვაება, რომელიც ოხვრით მრსთქვამდნენ ურიანი. მეორე წელს, ურიათა საბედნიეროთ, საქართველოში მცხეთელ ურიებს სხვა და სხვა ამბავი მოსვლიათ, აი ეს ამბავიც სიტყვით სიტყვა:

„სპარსნი არა წარტყვევებდ მფიდეეს იერუსალიმის, არამედ აქვდათ ძღვენი ერმისა ვინიშე შობდისათვის“. ე. ი. მოგვთა მოსვლას აღნიშნავს, ამიტომ იგივე მათიანე მოგვიტხრობს ასე: „განისარეს ურიათა მცხეთელთ“ იწყეს ლოცვა-მღვთისადმი, მადლობა, რომ მათი სამშობლო მტერს არ აუოხრებიათ, უხაროდათ ეს მით უფრო, რადგანაც მგზავრობით მათ გამოსცადეს მრავალნაირ ტყვევნა და დარბევა, შორს მყოფთა დიდით შესტკიოდათ გული თავიანთ ქვეყნისათვის. ნახეთ რას ნიშნავს მამულის-შვილური სახმელის აღები. ურიანი დაწყნარდნენ და მალე მცხეთიდგან მთელს კავკასიის ებრაელთაც ეუწყათ სასიხარულო ამბავი, რომ იერუსალიმი მშვიდობით გადარჩენილათ. ამ დღეთა შემდეგ, ანუ იესოს დაბადების 27 წლის შემდეგ, მცხეთელ ურიათა მღვდელ მთავარს იერუსალიმის ურიათა მღვდელ მთავარ ანასასაგან შემდეგი წერილი მოუვიდათ: „ვითარმედ რომლისათვის იგი მფიდეეს მფიდენი და შესწირეს ძღვენი აღზრდილ არს იგი და იტყვის თავისათვისა ძედ მღვთისად და სხვას რასმე ახალს სჯულსა გვიქადაგებს და აწ წარმოგვიფლებია მოციქულნი სჯულისანი. მფიდეით უკვე ყოველნივე მოსეს სჯულს თანამდებნი და განვაბჭათ მასზედა აწ თქვენგანიცა წარმფიდეენ მეცნიერნი სჯულისანი. მანდეთ რათა სჯულსა ძმათა ჩვენთა შეუცვალეულებიყოთ და დავამტკიცეთ და მცნება მოსესი აღვასრულოთ, რათა ახლით მით სჯულითა რომელ რასმე გვიქადაგებს. არა შეცდებენ, უმარტივესნი ვინმე სჯულისა ჩვენისანი, ხოლო სიკვდილითაცა მისითა შური ვიძიოთ“ *).

რაც ზემოთ ვსთქვით, ის აქ კარგათ სჩანს, რომ ებრა-

*) „ქართ. ცხ.“ I ტ. გამ. 1896 წ. თფ.

ელთა სამღვდელოებას იესოს ღწვა და შრომა უჯეროთ მიუ-
ლიათ, ჩვენს მოსეს სჯულს ვერ გადავალთ, ახალს ვერას მივი-
ლებთო.. მწიგნობარნი კაცები შევიკრიბნეთ, ჩვენს სჯულს
გინვარჩევთ, მასში თუ რამ მეტია იმას გამოგტოვებთ, ხოლო
რაც კარგია იმას კი არ დავივიწყებ, მოსეს სჯულს ვერ გადა-
ვალთო. ამ წერილიდამ ცხადათ მტკიცდება, რომ ურიასტა-
ნის სამღვდელოების წინაშე მცხეთელნი მღვდელნი იმოდენათ
პატივცემულნი ყოფილან, რომ მცხეთაშიაც მოუმართავთ და
უთხოვნიათ იერუსალიმს წასვლა, მოსეს სწავლის გარჩევასა და
განბჭობაზედ დასწრება და მით საყოველთაოდ კითხვების გა-
თავებას. ამ დროს, მცხეთაში, როგორც ზემოთაც ვახსენეთ,
ურიათა გამოჩენილ მღვდლათ ირიცხებოდა ელიოზ მცხეთე-
ლი, კაცი მწიგნობარ-მკურნალობითაც ცნობილი და მღვდე-
ლი ლონგინოზ კარსნელი, ურიასტანიდამ ეს ორი მოძ-
ღვარი ყოფილა მიწვევული. მცხეთელ ებრაელთ იმ დროის
ურიასტანის ერის ცხოვრების საქმეები კარგათ სცოდნიათ და
მასთან იესოს ქადაგების ცნობებიც. ამათ სცოდნიათ კარ-
გათ ის საქმეებიც, რომ იმავე დროს, ე. ი. როცა მოსეს
სჯულს გაარჩევდნენ და თუ მათში უვნებლს არას ჰპოვობდ-
ნენ, მაშინ იესოსთვის სიკვდილი უნდა მიესაჯათ, რათა მით
მოსპობილიყოს მოსეს სჯულზედ კამათი. ამის ამბები საქარ-
თველოს ებრაელებს მწიგნობართაგან ქონდათ შეტყობილი.

ელიოზი და ლინგოზი მალე წავიდნენ მცხეთიდან, მა-
ლეც ვასცილდნენ საქართველოს საზღვრებს და დროის გან-
მავლოვაში ურიასტანსაც მიაღწიეს, მალე დაესწრენ ურიათა
მღვდელმთავრების კრებას და ყოველი კამათი, ბჭობაც მოი-
სმინეს, განარჩიეს მოსეს სჯული, მასში მეტი ვერა სცნეს რა
და მის მოკამათე იესო სამართალში მისცეს და ვითაარცა მათ
ურჩი და მოსეს წესის მგმობელის სამართლის ძალით დასჯა
ითხოვეს, დასჯა სიკვდილით, რათა მისი მსგავსი მოსეს სჯუ-
ლის სხვა არავინ გაუჩნდესო. ყოველივე ესე ელიოზ მცხეთე-
თელმა და ლონგინოზ კარსნელმა თავიანთ თვალით ნახეს და
გაიგონეს გასაგონი. რამდენიმე ხნის შემდეგ ესენი ურიასტა-

ნიდამ დაბრუნდნენ საქართველოში, თან მოიტანეს ბევრი რამ საყურადღებო ცნობები და ყოველივე მცხეთელო ურიებს აუწყებს და მერე მცხეთიდან საქართველოს სხვა კუთხის ებრაელთაც ეცნობა, ნამეტურ ბოდელთ, ანუ ბოდბის-ხევის ურიათა, სადაც მათი რიცხვი მაშინ ერთობ დიდი იყო. ამ დღიდან საქართველოს ურიანი თავიანთ მამა პაპის სჯულზედ მტკიცედ დაშთნენ, მათ არავისაგან რამე საშიში, ანუ საცდუნებელი აღარა მოელოდათ რა, რადგანაც მათ კარგათ გაიცნეს იესოს საქმენი, მასთან მისის შაგირდებისაც, რომელნიც დაცემულ იქმნენ და უარყოფილნი. ურიასტანის სამღვდლოებას დიდი სიფრთხილე ჰქონდათ მცხეთელ ურიების, საქართველო ურიასტანიდან ერთობ შორს არს, ვაი თუ საქართველოში იესოს სწავლამ მიაღწიოს და ურიანი შეცდნენ და მოსეს სჯულს გადავიდნენო. იმიტომაც სწერენ ურიასტანიდამ ჩვენ დიდი შიში გვაქვს, რათა საქართველოს ურიებამდის იესოს სწავლამ არ მოაღწიოს და თქვენც არ მიიღოთ იგიო. მობძანდით რუიასტანში, განვახილოთ მამა პაპათა სჯული, თუ მასში რამე ცუდი ვნახოთ, იგი გამოვტოვოთ და უკეთესი დავიტოვოთო, უამისოდ კი სრულიად მისი დატოვება ჩვენგან არ შეიძლებაო.

როგორც საქართველოს ებრაელნი ელტოდნენ თავიანთ დაქცეულის სამშობლოს არსებობის ტრფიალებას, ისევე ურიასტანის სასულიერო წოდება აპყრობდა ამათ ყურადღებას. ურიასტანში ყველა ებრაელთა სჯულის კაცთა კარგათ იცოდნენ, რომ საქართველოში ურიების რიცხვი ერთობ დიდი იყო. მათ შორის მყოფ თანამემამულეთათვის გული დიდათ შესტკივოდათ. მცხეთელი ურიებს მეტად კარგათ იცნობდნენ თვით ისეოს მოციქულნიც; როგორცა სჩანს მოციქულებს საქართველოს ებრაელთა ცხოვრების საქმები კარგათ უნდა სცოდნიყოთ, გულიც კი ეთანაღრებოდათ მათი ცხოვრების შესახება, ეთანაღრებოდათ მით უფრო, რადგანაც ებრაელთა საქართველოში მცხოვრებათ მზერდნენ ურიასტანიდამ ერთობ შორს მდგარათ, სამშობლო ქვეყნიდან სასტიკათ მოწყვეტილთ.

ობლათ მიაჩნდათ ასე დაშორებულთ თანა მემამულეთ ცხოვრება. ამიტომაც იყო, რომ იესოს მოციქულებმა ამ კუთხის პატრონობაც ისურვეს და მასთან თანამემამულეებში თავიანთ სჯულის გავრცელება, ანუ სწავლის აღიარებინება. ამისთვის კრებაც ქმნეს და საქართველოს ურიები წილად ხვდა ანდრია მოციქულსა. ამიტომ იგინი იესოს შემდეგ საქართველოსაც მიაქცეს ყურადღება და ურიათა საქადაგებლადაც მოვიდნენ.

II

ქართველ ებრაელნი ცხოვრების მხრით როგორც ქართველ მამასახლისურის გამგეობის დროს, ისევე ერთ მეფობის დროსაც სრულის დამოკიდებულობით სარგებლობდნენ. მათი სასულიერო წოდება თავისუფალი იყო ბევრნაირი შევიწროებისაგან, გარდა ამისა უპირატესობითაც იყვნენ დაჯილდოვებულნი, იგნი იყვნენ თვით ადრეკ მეფის წინაშე მწიგნობარ პირებათ და მთარგმნელათ. ამიტომაც მოიხსენებენ სოფის ჳანახელთა მთარგმნელთა, ბოდელთა მწიგნობართა მღვდელთა. მცხეთელთა და კარსხელთა მწიგნობართა და მეტყველთა. რაც შეეხება სამეფოს წინაშე მოვალეობის გარდახდას კი ამის, როგორც ნამდვილი ქართველნი. მოხდებოდა ასე რომ ერთი სოფლის მეომრობის დროს, მაგიერობას მეორე სოფელი სწევდა. მაგალითებრ მოხდებოდა ხანდიხსან ისეთი შემთხვევა, რომ საბრძოლველ ასპარეზზედ მეომრათ ანუ მებრძოლათ ვერ გამოიყვანდა, შინაური გარემოება მათ ნებას არ მისცემდა, მაშინ მათ მაგიერ მეორე სოფელს გამოყვანდა მებრძოლნი და ესენი სწევდნენ მაგიერობას. მოვალეობის აღსრულება ისე წმინდათ იცოდნენ, რომ იხორცებოდნენ კიდევ, მერე ამ დახოცობლთა რ იცხვიც ვალათ ედებოდათ მათ. ამის საბუთია შემდეგი მაგალითი, რომელიც მოხსენებულია „ვახუშტის გეოგრაფიაში“ ასე: „კარსხელთა ჳმართებთ კოდმანელთა ხუთი მკვარი ჳიდრე დეჳმდე“*). ეს ცნობა ძველი უნდა იყოს; თანამედროვე

*) გეოგრაფია ვახუშტისა. 1848 წ.

პირისაგან დაწერილი. ასეთის ცნობებიდგან ჩვენმა ძველ-
მა მემკვიდრეებმა ის დასკვნა გამოიტანეს, რომ ვითომც ქარ-
თველნი მკვდარი კაცის ხორცს შეექცეოდნენ და ამიტომ
ურთიერთ შორის მკვდარსაც სესხულობდნენ. ეს აზრი თავით
აკადემიკ ბროსესაც შეეპარა, მაგრამ იგი მკაცრათ დააძლვია
დ. ბაქრაძემ და განმარტა*), რომ საქართველოს ტურფა ბუნე-
ბის მექონ ერისთვის ძრიელ იშვიათი და თან მოუფიქრებელიც
უნდა ყოფილიყოს, რომ მშვენიერის ბუნების ნამოქმედარ სა-
კვებისათვის თავი დაენებებინა და მიწაზედ გართხმული მკვ-
დრის ლეში ეჭამა. ეს შეუძლებელიაო და ამიტომ სრულიად
უარს ვყოფთ ასეთს მოსაზრებას და საუბარს. „მკვდართ სესხი“
შეეხება პირდაპირ იმ მხარეს, რაც ჩვენ მოვიხსენეთ აქვე
და რაც ქართველთ შორის საქართველოში საერთოდ იყო
მიღებული და ამ საერთო მიღებას საქართველოს ებრაე-
ლნიც ემორჩილებოდნენ. მეტად საინტერესო კია ამ კითხვის
გარკვევა. ჩვენ პირ და პირ გადაჭრით ვიტყვი, რომ საქა-
რთველოს ისტორიულს წიგნებში სრულიად უსაფუძვლოთ არს
შეტანილი და მოხსენებული, რომ ვითომც ქართველნი მკვ-
დარს სჭამდნენ, ამის სესხობაც კი იცოდნენ. კარსნას და კო-
დმანს უმეტესად ებრაელნი ესახლენ და ამათ რაღა დაემართათ,
ნუ თუ ესენიც მკვდარსა სჭამდნენ; ეს შეუძლებელია. ამის
მაგალითები არც ურიების ისტორიაშია. კარსნელ და კოდმანელ
ურიებს მკვდრების სხეული არა ღროს არ უჭამიათ. იესოს
ჯვარცმის შემდეგ, მცხეთას, ქართველ ებრაელთა შორის სარ-
წმუნოებრივი რამე არევა არა მომხდარა-რა, ურიასტანს კი მან
ნიადაგრ გაიმავრა, ფესვი გაიდგა, აქა-იქ ებრაელთა შორის
იესოს სწავლის მიმდევარნიც გაჩნდნენ, მცხეთელ და სხვა ებ-
რაელნი კი თავისუფლათ დაშინენ და იგინი ურყევლად
სცხოვრებდნენ და მოქმედებას აგრძობდნენ, მათში ვერა-
ფერი სწავლა ნიადაგს ვერ იკეთებდა. ასე გასტანა თითქმის
ორმა საუკუნემ, ამხნის განმავლობაში ურიასტანიდამ მათში

42055
101986
2
იპოვ

*) საქართველოს ისტორია დ. ბაქრაძისა, თბილისი, 1889 წ.

თ ბ ს მ დ მ რ ი შ ლ ი

მრავალნი სჯული თავი კაცები მოდიოდნენ და სცხოვრებდნენ, მაგრამ ყველა იგინი იყვნენ იესოს სჯულის პატივის მცემელი და მლაღადებელი. მესამე საუკუნის ნახევრიდამ კი გაჩნდნენ ისეთი მოგზაურ ურიათა სჯულის თავი კაცები, რომელნიც საქართველოს ურეებში იესოს მცნებაზედაც საუბრობდნენ. ასეთ პირთა ცნობა ჩვენ ბევრი არა გვაქს რა, იგი მიმჭრალებულია, წერილობითი ცნობები ჩნდება მესამე საუკუნის დასასრულიდამ.

ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ სამი ხანა ებრაელთა გარდმოსახლების საქართველოში, სამი სხვა და სხვა დრო, ეხლა მოვიყვანთ მეოთხე დროსაც, რომელიც მოხსენებულია „ქართლის ცხოვრებაში“, სახელდობრ, ქრისტეს შემდეგ, ადრევე მეფის ძის ბარტამ მეფის დროს, ურიასტანს დაეცა რომის კეისარი ვესპასიანე, და ყოველივე იერუსალიმ დაამხო და ურიანი წარტყვევნა, საერთოდ ებრაელებს საქმე გაუჭირდათ, ამიტომ ებრაელნი კვალად დევნილ ლტოლვილ იქნენ. ლტოლვილნი საქართველოში გარდმოსახლდნენ, ამ გარდმოსახლების ამბავს „ქართლის ცხოვრება“ ასე გარდმოგვცემს: „ვესპასიანეს რამთა კეისარმან წარმტყვევნა იერუსალიმი. და მუნით მტებუენი ჰურიანი მოვიდეს მცხეთას, და დასხდეს ძველადგე მოსრულთა ურიათა თანა, რამელთა თანა ერთნეს შვილნი ბარბასნი, რამელთა ჯვარცმისა განუტყვევს ურიათ“ კარგად სჩანს აქედამ, რომ აღნიშნულ შემთხვევის გამო ებრაელნი საქართველოში მოსულან, სადაც ძველადგანვე მოსული ებრაელნი სახლობდნენ, სჩანს, მაშ ახლად მოსულ ებრაელთ კარგი ცნობა ქონიათ ძველათ მოსულთ ებრაელთა შესახებ. უნდა მოგახსენოთ, რომ ვესპასიანეს შემდეგ მისი შვილი კეისარი ტიტაც დაეცა და ალაოხრა მთელი ურიასტანი, ამ დროსაც საქართველოში გარდმოსახლებულან ურიანი, ამ გარდმოსახლებულთა ცნობა არ არის ანუსხული. ამ შემთხვევის შემდეგ ურიასტანის და ქართველ ურიათა ცნობები „ქართლის ცხოვრებაში“ არაფერია მოყვანილი, ყოველივე დაფარვას ეძლევა. მთელი საუკუნე თავდება ასე, რომ ურიათა შესახებ არაფერი სჩანს, ხოლო მირიან მეფის

დროს მცხეთელ ქართველ ურიათა ასპარეზზედ ჩნდება ქართველ ურიათა მღვდელი აბიათარი. აბიათარ მღვდელი წმინდა ნინოს მოსვლასაც მოესწრო და ბოლოს დროს მას დაემოწაფა კიდევ. ასევე დაემოწაფა ნინოს აბიათარ მღვდლის ქალი ცნობილი სიღონია.

აბიათარ მღვდელი, ანუ ურიათა მღვდელთამთავარი თავის დროის კვალად მწიგნობარ პირად სჩანს და მასთანვე ურია-სტანის და იერუსალიმის დიდს მოტრფეთ და გულ-შემატ-კივრათაც იგი რომ ასეთი პირი ყოფილა, ამას ამტკიცებს თვით ამ მღვდელ მთავრის მოწმობა, რომელსაც თვით იგი უნდა მოგვითხრობდეს, მაგალითებო აი რა ცნობებია მოყვანილი „ქართლის ცხოვრება“-ში აბიათარ მღვდლისაგან: ცნობები შეეხება იმ დროსა და ხანას, როცა წმინდა ნინო საქართველოში მოვიდა. ამას სიტყვით გამოვსწერთ, ჰაზრის დასკვნა მკითხველისათვის მიგვიჩვენა:

„შე აბიათარ მღვდელი ვიყავით წლით ხვედრებელი მის წელიწადისა, ოდეს წმინდაი ესე და ნეტარი ნინო მძინა მცხეთად, და მისვე უამსა მცწევნულ იქმნა ჩემდა წიგნი ანტაქიათ ურიათაგან მღვდელთა“ შემდგომ ამის წერილი მოუთხრობს, რომ ურიათა სამეფო განსქდა, ცოდვა მოგვერია ისრაელთა ძეთა და ქვეყანა ჩვენი რომთა დაიპყრესო. ამაზედ მოწმობს აბიათარი ასე: „ადესრულა უოგველივე, და განვიბნიეთ ჩვენ უოგულსა ქვეყანასა და რამთა დაიპყრეს ქვეყანა ჩვენი: ურიათი ვტირდით ჩვენ ურთაერთდეს, რამეთუ განჯარისხეთ შემოქმედი ღმერთი“ აბიათარი სწერს, რომ ისრაელთა სამეფო ჩვენის მამა პაპათა ცოდვებისაგან განსქდაო და მიტომ დაჯკარგეთ ჩვენც წმინდა ტაძარიო. შემდგომ ამის აბიათარი მოგვითხრობს სპარსთაგან იერუსალიმის დაპყრობის ამბავს და ქართველ ურიათა გლოვნას, ამ უბედურობის ამბავი აბიათარ მღვდელს თავისი მშობლებისაგან გაუგონია და იმით კიდევ თავიანთ მშობლებისაგან სმენიათ ე. ი. თითქმის სამი თაობის ამბავი. ამ ამბავს აბიათარ მღვდელი აი როგორ გადმოგვცებს: „შე აბიათარ მგვითხრობთ თქვენ თხრობასა მას, რამელი მუწუა და ურითა ჩემთა ვისმინე, მამისა და

დედის ჩემისგან. და რომელი წიგნთაგანაც უწყის, რამეთუ მათაჲ
ხაზათა და მშობელთაგან აყვისთა მათხრობით და სმენით უწყოდეს.
ოდეს იგი შეუობდა ჰეროდე იერუსალიმს, მას უამსა გვესმა ესრედ
ვითარმედ იერუსალიმი სპარსთა დაიპყრეს, რომლისთვისაც იქმნა
გლჳა და წუხილი ურიათა ზედა ქართველთა, მცხეთელთა მკვიდრ-
თა, ბოდელთა (ბოდბის ხევი) მღვდელთა, კოდის წყაროელთა, მწი-
გნობართა და ხოფის კანანელთა თარგმანთა, რომლისთვისაც ესე
უველანი აღძრენ წასვლად და შეწევნად იერუსალიმთა“

ზემოთაჲ მოვიხსენეთ და აქაჲ ვიტყვიტ, რომ „ქართლის
ცხოვრება“—ში მოხსენებული კოდის წყაროელ მწიგნობარნი, ხო-
ფის კანანელ მთარგმნელი და ბოდელი მღვდელნი აღსანიშნავია,
რადგანაც მათ თავიანთ ღროს, ქართველ ებრაელთა ცხოვრე-
ბის ასპარეზზედ მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა სჭეროდათ, ამ
მნიშვნელობას თვით მათი მოხსენებაჲ აჩენს ცხადათ. კარგათ
ვიციტ, რომ ასეთი პირთა რიცხვი ებრაელთა შორის ყოველ-
თვის ყოფილან, რადგანაც იგინი მათის ცხოვრების აგებულე-
ბისათვის აუცილებელს საჭიროებას შეადგენდნენ. ერთი მწიგ-
ნობარ და მთარგმნელ პირის სიკვდილის შემდეგ მეორე პირი
იჭერდა ადგილსა. უნდა მოგახსენოტ, რომ ასეთ მწიგნობართა
თვით ქართველებზედაც დიდი ზეგავლენა ექმნებოდათ, რად-
განაც იგინი საქართველოს სამეფო გამგეობისაგანაც პატივ-
ცემულნი იყვნენ. აღსანიშნავია აქ ის გარემოებაც, რომ თვით
ებრაელნიც იმავე თავიდგანვე დიდატ ესიყვარულებოდნენ ქარ-
თველთა და საქართველოს ისე უმზერდნენ როგორც თავიანთ
ძველს სამშობლოს, ამიტომაც არის, რომ ებრაელთ იმავე თავი-
დგანვე თავიანთ თავებს ქართველ ებრაელნი უწოდეს, ანუ
როგორც მოიხსენებენ „იქმნა გოდება და ტირსილი ურიათა ზედა
ქართველთა“ ე. ი. საქართველოს, ან ქართველ ურიები. ზემოთ
ხსენებულთ მწიგნობართა და მთარგმნელთ არსებობის საფუ-
ძველი ჩვენ ცხადს დასკვნას გვაძლევს ვიფიქროტ, რომ საქა-
რთველოში უმთავრესად ურიანი სცხოვრებდნენ შემდეგ აღ-
გილებში:

ბოდბის ხევის, ძველად მთლათ ებრაელნი ყოფილან და—

სახლებულნი. ბოდბეჯი მდგდევნი ბოდბისხევის ურიათა მღვდელს ნიშნავს. ბოდბის ხევს ურიათი დასახლება უნდა ყოფილიყოს შემდეგ დროს, იმ დროს, როცა უჯარმა საქართველოს სატახტო ქალაქათ იყო დანიშნული, ურიასტანიდამ ოტებულნი ურიანი საქართველოში პირველად ქართველთ სატახტო ქალაქ უჯარმას უნდა მისულიყვნენ, ჯერეთ აქ უნდა დასახლებულიყვნენ და შემდგომ აქედგან უნდა გადასულიყვნენ ბოდბის ხევს, თვით უჯარმაშიაც რომ უნდა ეცხოვრათ ებრაელთა ამას კარგათ აჩენს ის მაგალითიც, რომ თვით წმიდანინოს ცხოვრების აღმწერელათ, მისივე ნამოწათარი სალომე უჯარმაელი არს, რომელიც რასაკვირველია ნინოს აბიათარ მღვდლის ასული სიდონიასთან ერთად დაემოწათა და რომელ ქალიც ისრაელთა კაი მცნობიც იყო. სალომე უჯარმაელი ჩვენს ისტორიაში ცნობილი პირათ ითვლება, მას საპატრიო აღგილი უკავია თავის ისტორიულის აღმწერლობით. უნდა ითქვას რომ ძველ ქართველ ებრაელთა შორის არა ერთი და ორი ქალი სჩანს მწიგნობარნი, მღვთის მეტყველნი და თვით მკურნალობის და სხვა და სხვა ხელობათა საქმის მცოდნენიც. მაშინ ყოველივე ამათგან იწერებოდა ებრაულს ენაზედ, შემდეგ დროს კი ქართულ ენაზედ იწყეს წერა, წმ. ნინოს ცხოვრებაც ასევე ასწერეს მათ ქართულს ენაზედ, რომელიც მოთავსებულია „ქართლის ცხოვრებაში“.

სიდონია—ებრაელი მღვდლის აბიათარის ქალი იყო. იგი მწიგნობარი უნდა ყოფილიყოს როგორც ებრაულს მწიგნობრობაში, ისევე ქართულში. ქართულის მწიგნობრობის საფუძვლათ ჩვენ ის გარემოება მიგვაჩნია, რომ ამ დროს, საქართველოში, ქართული ანბანი და წერა უკვე გაჩაღებული იყო, რადგანაც იგი აღორძინდა ქრისტეს წინეთ, ფარნავაზ საქართველოს მეფის დროს. სიდონიას ქართულს ენაზე სხვადასხვა აღწერანი დაუტოვებია. ერთი ამის აღწერა მოთავსებულია „ქართლის ცხოვრების“ I ტომში, რომელიც ასე იწყება: „თქმული სიდონია დედაკაცისა: რომელი იყო მოწათვე წმიდისა ნინოსი, რომელი ესე იხილა და დაიწერა მოქცევა სასწაული-

თა მიზან შეფისათა და შეგვრდომამ ნინოსი აღსარებისათვის“ და სხ.

სამწუხაროა და თან საყურადღებო ის გარემოება, თუ ბოდბის ხევში ურიები როგორ სცხოვრობდნენ და ან მათ იქ როგორ განვლეს და ან შემდეგში როგორ მოისპნენ. უჯარმოს მოსპობის მიზეზები ჩვენ კარგად ვიცით. ურიათა მოსპობის უმთავრეს მიზეზათ ის უნდა ვაღიაროთ, რაც თვით ქართველთა მოსპობის ანუ უჯარმოს აოხრების გამო მოხდა, ეს ჩვენ უკვე ვიცით, მაშასადამე საქმე ბოდბის ხევის ურიათა ცხოვრებას შეეხება და მისი ანუსხვა უნდა იყოს საჭირო. ბოდბის ხევში მცხოვრებ ქართველ ურიები ქრისტეს წინა დროებიდან თითქმის ქრისტეს შემდეგ მეშვიდე საუკუნემდე, სჩანან, შემდეგ და შემდეგ კი მათი რიცხვნი აქეთ-იქით სახლდებიან ვაჭრობის გამო და უკანასკნელ ბოდბის ხევს სრულიად ისპობა მათი რიცხვი, ქრება მათი ცხოვრების ნავალი და მისი კვალი. ხოლო ბოდბის ხევში რომ დაშთენილია დღემდე ბოდბელთ შორის ურიის ერის მცირე მსგავსება ეს იქიდამაც სჩანს, რომ ქიზიყელნი საკმარისად განირჩევიან დანარჩენ კახელთა ცხოვრებისაგან. მათ ბევრი რამ ეტყობათ ამ განსხვავების. ბოდბის ხევის ებრაელთა არსებობა წმ. ნინომაც კარგათ იცოდა, იგი მცხეთიდან მიტომ წავიდა ბოდბეს, სადაც ებრაელთა შორის დაჰყო კარგა ხანი და იქვე გარდაიცვალა.

გურია. გურიას რა დავარქვათ, გურია, გულია, თუ თათართაგან გიაურია. გია-ურია-საგან უნდა იყოს ეს წარმოშობილი, ამისი ისტორიით არა ვიცით-რა, ადგილობრივ დაშთენილი ცნობები კი საბუთს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ გურია უნდა წარმომდგარი იყოს გურიიდან. ანუ გი-ურია, გია-ურია და სხვანი. ამის მაგალითია დღემდე გურიაში დაშთენილთ სოფლის სახელები, რომელთაც პირდაპირი ურიის კაცის სხელები ქვიანთ, მაგალითებრ.—ლიხა—ურია, დღეს ლიხა-ურია, გურიანთა, გ-ურიას მთა, რადგანაც გურიანთა მეტად მაღლა სძევს. ასეთი სოფლების შედარებასა და მთხსენებას რომ ვაყვეთ ეს ერთობ შორის წავა. ამას ნიშნები თვით გვარებშიც კია დაშთენილი, მაგალითებრ ებრაელიძე, ებრა-

ელის ძე, ურუშასძე, ანუ ურუშაძე და ბევრიც სხვები, რომელთა გვარებს დღეს ვეღარას შევატყობთ. უჩინასტანიდამ საქართველოში ებრაელთა მოსვლა და გურიაში დასახლება ქრისტეს წინეთ უნდა მომხდარიყოს. დრო ამისი არ სჩანს, ერთობ. შორს კი უნდა მისწევდეს, თითქმის პირველ გარდმო-სახლების დროს. გურიაში იგინი თავიანთ სახელებს მიტომ დარქმევდნენ სოფლებს და დაბებს, რადგანაც მაშინ გურიაში უმეტეს ცარიელ ადგილები იყო და ურიები კი, როგორც ახლად მოსულნი და მოშენენი ყველგან თავის სახელებს და-არქმევდნენ, ეს ასეც უქნიათ და აქა იქ სოფლებისათვის თავიანთებური სახელები უწოდებიათ, რომელ სახელს ზოლოზე ურია მაინც შერჩენია.

ადრე, აღარ მახსოვს, თუ რომელ გაზეთში თუ წიგნში, ნ. მარმა შენიშვნა დასწერა და გურულები პირდაპირ ურიათა შთამომავალ მონათესავეთ აღიარა. მართლაცა და გურულების ნიჭი ძრიელ წააგავს ურიებისას, გარდა ამისა, სახის მოყვანილობითაც დიდათ უახლოვდებიან ერთმანეთს, გურიის რომელიმე სოფელში რომ ერთად შეყრილი გურულები ნახოთ და დააკვირდეთ მათ სახეს, თქვენ მაშინათვე ცხადათ შენიშნავთ, რომ იგინი ებრაელთა გარეგან მოყვანილობის უახლოვს მენიშენი არიან. შეიძლება ეს მოსაზრება ბევრს არ ეჭაშნიკოს, შეხედეთ გურულების მრავალ ნაირ სახეთა მოყვანილობას, თქვენ იგინი შეადარეთ რომელიმე ტომის ერს და მაშინ ამაზედ ცხადათ დარწმუნდებით. ასე და გვარად, ჩვენ ვამბობთ, რომ გურიაში ებრაელთა ცხოვრების კვალი ღრმათ უნდა იყოს დაჩნეულ-დანერგული. ხოლო ის კი ჰრ ვიცით, თუ აქ ურიათა რიცხვს როდის უნდა ეწყო შემცირება და ან იგი რომელ საუკუნეში უნდა მოსპობილიყოს.

ხობს (ლახისტანს) როდის მოვიდნენ და დასახლდნენ, ამის ცნობა სისწორით არ სჩანს. აქაც ძველათ უნდა იყვნენ მოსულნი, ქრისტეს წინეთ, რადგანაც მათ აბიათარ მღვდელიც მოიხსენებს, მაგალითებრ მოხსენებულ არს: „ხობის კანანელთა თარგმანთა“, ე. ი. ხობის კანანელი მთარგმნელიო. რა

არის ეს თარგმანთა, ხოფელი რის კანანელი იყო და რის მთარგმნელი, ამაზედ არა ვიცით რა, სასიამოვნო კი უნდა იყოს მის გაცნობა. ვფიქრობთ, რომ ხოფელნის, ანუ ხოფელნი მწიგნობარნი მღვდელნი უნდა ყოფილიყვნენ და მასთან ებრაულის ენიდამ მთარგმნელიც, მასთან უპირატესი პირნი და უპირატესი ადგილებიც უნდა ჰქავებოდათ. ხობელი ურიბი ვაჭრობას ყოფილან შეჩვეულნი, ამიტომ მათი რიცხვით მოფენილა მთელი ლაზიკა, ისე რომ არ დარჩენილა სოფელი და დაბა, რომ იქ ებრაელნი ვაჭარნი არ ყოფილიყვნენ. ამათ ძველადგანვე შეაჩვიეს ლაზები ალებ-მიცემას და ხელოვნობას, სულ ასეთ გარედან შემოსულ პირთა წყალობა გახლავსთ, რომ ლაზები ძველადგანვე წავიდნენ წინ, დღეს იგანი შენიშნულნი არიან როგორც ხელოვანი ვაჭარნი, ხელოვნები და სხვა.

ქართველთა ებრაელთ თავიანთ წილათ ყველგან დიდი სიკეთე მოჰქონდათ საქართველოში, ამიტომაც იყო, რომ მათ ქართველთაგან სრული პატივისცემაც დაიმსახურეს, როგორც ვიცით, ებრაელთა რიცხვი ლაზისტანში კარგა ხანს დარჩა, უმრავლესი რიცხვი კი ძველადგანვე დაუკავშირდენ ქრისტიანობას, მით თავიანთი გვაროვნება და ენა დაკარგეს და ლაზური შეითვისეს. XVIII საუკუნის ნახევრამდე ლაზისტანში ებრაელნი აქა-იქ კიდევ სცხოვრობდნენ თავიანთის სჯულით, ხსენებული საუკუნის ნახევრიდამ კი მათ იქ შემცირება იწყეს და აქეთ იქით გადასვლა, გარდასახლება. მაგალითებრ მაშინ გადასახლდნენ ხობიდამ ქ. ტრაპიზონს და ზოგიც სხვა ქალაქებში, ტრაპიზონში მცხოვრებ ქართველ ებრაელნი ქართულად ლაპარაკობდნენ, მათ იქ კარგახანს შეინახეს ქართული ენა და ტანთ საცმელი, თვით ქართველ მაჰმადიანებმა დაკარგეს ქართული ენა და ებრაელთა კი შეინახეს, ძველად ოსმალურად ქართველ ებრაელთა ქუჩას „გურჯო შექქელე“ ანუ ქართული უბანი ეწოდებოდა, დღეს კი არა ვიცით რა ამის შეხება. ებრაელთა ლაზისტანიდამ გარდასახლება იმ გარემოებამაც გამოიწვია, რადგან ლაზისტანი ოსმა-

ლეთმა დაიმორჩილა, იგი გაერთიანდა ოსმალეთის სამეფოსთან, ქართველ ებრაელთაც ისარგებლეს ამით და როგორც ერთ სამეფო ესენი ხოფიდამ ტრაპიზონს გარეშე სხვა და სხვა ქალაქებსაც გადასახლდნენ. მაგალითებზე მთელს მცირე აზიაში სულ ლაზისტანიდამ მოედნენ და გადასახლდნენ. საქმე ისე მოეწყო, რომ დღეს, ლაზისტანში, ძირეულ ქართველთ ებრაელთა შთამომავალთაგანი აღარ სცხოვრებენ. იქ ამათი ჩრდილიც აღარ სჩანს, რაც გადავარდნენ და სხვა სარწმუნოებას დაუკავშირდნენ, იმათ გარდა ვინც ერბაელათ დაშთენ, იგინიც ისე დაიფანტნენ აქეთ-იქით, რომ მათი ცხოვრების დღეს აღარა სჩანს რა. სამწუხაროა ჭეშმარიტად ის გარემოება, რომ ებრაელის ტომის ძეთა საქმეს ყველგან ასეთი გულ საწვაფი გარემოება და მომვალი ევლინებოდათ. დღეს ლაზიკაში ამართი რიცხვის აღარა არის-რა, ამბათაც კი არავის ეცოდინება, რომ ლაზისტანს ძველად ქართველ ურიათა რიცხვი მეტად დიდი იყო.

მცხეთეჯ (ქართლის) ურიები რაც ზემო და ქვემო ქართლს ქართველი ურიები სცხოვრობდნენ, ყველა იგინი იწოდებოდნენ მცხეთელ ურიებათ, ანუ კარსხეჯ-კოდმანდეჯათ. როგორც ვსთქვით, მცხეთა ებრაელთათვისაც ისეთივე აკვანი და კერა იყო, როგორც ჩვენ ქართველთათვის. მცხეთას ურიათა დასახლება ანუ დასხდომა ეკუთვნის პირველ ძველ დროს. თითქმის ურიათა პირველ გარდმოსახლებების ჟამს. მცხეთელი ურიები და მათი მღვდელ მთავარნი მალლა მდგარნი არიან დანარჩენ ურიებზედ და მათ სასულიერო პირობებზედაც. დღეს კი მცხეთას ქართველ ურიათა ცხოვრების წასახი, აჩრდილიც კი აღარ სჩანს, აღარ სჩანს ასევე კარსნის, სადაც ძველათ მთლათ ურიები იყვნენ. გარდა კარსნისა მცხეთას გარშემო სოფლები მთლათ ურიებით იყო მოფენილი, მათი რიცხვი დიდი იყო, აქედგან მოეფინენ იგინი ქართლის სხვა და სხვა სოფლებში, მაგრამ ჟამთა ვითარების მეოხებით ვერც სხვაგან დარჩნენ მრავლად, სხვაგანაც უმეტესად იგივე ხვედრი მოეფლინათ, რაც ზოგიერთ ადგილებში იქმნა მოვლენილი. დღეს ქართლში თუ ვინმე სცხოვრებს ასეთ ურიათა შთამომავალნი,

მათი რიცხვი დიდი არ არის და იგინი სულ რამდენსავე დაბასა და სოფელში სცხოვრებენ.

ასე და ამგვარად, ოდესმე მრავლად მცხოვრებ ქართველ ებრაელთა რიცხვიდამ ჩვენ დღეს დაგვრჩა მეტად მცირე რიცხვი ქართველ ებრაელთა ვინც არიან, ესენიც თითქმის გათახსირებას ეძლევიან და მცირედებიან. ვიცით, რომ ძველად ქართველი ურიები საქართველოში მის მიზეზითაც უფრო მცირედობოდნენ, რადგანაც მათ საქართველოდგან თვით იერუსალიმსაც-კი იწყეს გარდასახლება. საქართველოდამ ამათი გარდასახლება, როგორც ზემოთაც ვსთქვით, არა ხდებოდა რამე განსაკუთრებითი შემაწუხებელის პირობების წყალობით, არამედ თვით ურიათა სურვილით, ნებით და ურიასტანის სიყვარულით. საკვირველი ერთი ის გახლავთ, რომ თვით საქართველოდამ ძველად გარდასახლებულ ურიათაც-კი შეინახეს ქართული ენა და იგინი იქ ქართული ენით თვით ჩვენს დრომდისაც კი საუბრობდნენ. საქართველოდამ ძველად ურიასტანში გარდასახლებულ ურიათა ცნობები თვით ჩვენი დროის ქართველ ურიებმაც კი კარგად იციან და ესენიც საუბრობენ, რომ ძველის ძველად ქართველი ურიები საქართველოდამ ურიასტანში თავის ნებით მრავლად გარდასახლებულანო, ამაზედ ქართველთ მეფენიც ეხმარებოდნენო.

სანატრელია, რომ ქართველ იქაურ ებრაელთა ცხოვრების კვალსაც კარგათ ვიცნობდეთ, ვიცოდეთ ყოველივე ამათი ცხოვრების და გარდასახლების ცნობები, მაგრამ ეს კარგათ არ ვიცით. მეტი არ იქმნება აქ მოგახსენოთ, რომ ქართველთა და ქართველ ებრაელთ შორის ძველადგანვე დიდი სიყვარული ვრცელდებოდა, ქართველნი ებრაელთ დიდათ სცემდენ პატივს, მათ ისე უმზერდნენ, როგორც საქართველოს შვილებს, ქართველ ებრაელთ ერთგულთ და არა ისე, როგორც შემოხიზნულთ, გარედამ მოსულით და დასახლებულთ ერთი ლუკმა პურის შოვნის გულისთვის. ქართველთა ურიების დიდი სიბრალული ჰქონდათ, იგინი ამათ მფარველობდნენ ყოველნაირის მხრით და ცხოვრების საქმეებით. ძველადგანვე

ურიები სარგებლობდნენ ისეთი სრულის თავისუფლებით, როგორც თვით ქართველნი. მათში გარჩევა არაფრისა იყო, საქართველოს ებრაელთაც იცოდნენ საქართველოს სამეფოს და ქართველთა ასეთი საქციელი და ამიტომ ყსენიც შესაფერად უმზერდნენ და პატივს სცემდნენ მათ.

ქართველ ურის საქართველო ძველათგანვე ისე უყვარდა, როგორც თავისი ქვეყანა, სამშობლო და მისი მფარველობა, სადაც მას თავისუფლად შეეძლებოდა ყოფნა, ცხოვრება და თავის ქონების და ცოლ-შვილის დაფარვა. ქართველი ერი მათ ისე უყვარდათ, როგორც უვნებელი მფარველნი, პატივისმცემელნი და ვაჭრობასა და შეურნეობაში დიდი მექონაგენი. საზოგადოთ, ქართველებს ჩვეულებათ ჰქონდათ, რომ ვინც კი მათს ქვეყანას მიეკედლებოდა და დასახლდებოდა, იმას იგინი მაშინ მეტის თავაზით და პატივისცემით უმზერდნენ, ამიტომაც იყო, რომ ქართველნი ებრაელთ დიდ პატივსაც აგებდნენ, ქართველნი ყოველთვის ზნეობრივ მრავალედ სთვლიდნენ თავიანთ თავს, რადგანაც ქართველ ბაგრატიონები მათ შთამომავლათ მიაჩნდათ. გარდა ამისი ქართველთა კარგად ესმოდათ ის ღირსებაც, რომ ურიების საკუთრებას შეადგენდა მოსე, დავით, თვით იესო, მისი დედა და ყველა მის ზოციქულნიც მთლად ურიები იყვნენ. ესეც კარგათ ესმოდათ ქართველთა და ამიტომ უფრო ანჩქებდნენ სრულს ადამიანურს ღირსებას, ამ ღირსებას ბაგრატიონებიც რასაკვეცილი უფრო აღიდეგდნენ, რადგანაც მათ კარგათ იცოდნენ თავიანთ შთამომავლობას ისტორია, თავიანთ თავი დაბადების და სახარების მეოხებით თვით ღვთის-მშობლის ნათესავთაც მიაჩნდათ. ასეთი დამოკიდებულება არსებობდა ქართველთა და ებრაელთა შორის ძველადგანვე.

ქართველნი ძველადგანვე ებრაელთ აძლევდნენ საკუთრებათ მამულებს, ადგილებს უხვად, ტყეს, მთას და ველს. აძლევდნენ საჭირო და სავაჭრო საქმეებს, უცხო ქვეყანაში წასვლის დროს სხვადასხვა დავალებას და ვინ იცის კიდევ რამდენ რაგინდარას, რასაც ჩვენ ყველას ვერ მოვსთვლით, მო-

კლეთ უნდა ითქვას, რომ ძველადგანვე ქართველი ურია საქართველოს გამგეობისაგან სარგებლობდა იმავ უფლებით, იმავ პირობით, როგორც თვით ქართველნი და რომ ითქვას, ქართველებზე უფრო უკეთესათა. ურიების ასეთი მდგომარეობა საქართველოში შეურყევლად არსებობდა ძველის საუკუნოებიდან. ბაგრატიონების გამეფების შემდეგ ხომ ესეთი მდგომარეობა მათი უფრო წინ წავიდა, უფრო ძლიერებით შეიმოსა. შემდეგ საუკუნოებში კი ამგვარ გარემოებას სახე შეეცვალა. ქრისტიანობის განმტკიცების და აღორძინების შემდეგ ევროპაში ურიების დევნა სასტიკათ იწყეს და ამ გარემოებამ არც საქართველო, ქართველნი და ურიები დასტოვა უყურადღებოთ. ქართველთ შორისაც კი გავრცელდა ურიათა დევნა და აქაიქ ხმა მალლა ძახილი. ქართველებშიაც იწყეს მათი გმობა და ცილის წამება ისევე, როგორც სხვა ქვეყნებში, რომ ვითომც ურიები ქრისტიან ბავშთა სისხლს სვამდნენ. ამ გარემოებამ ყველგან გაიდგა ფესვი და ურიებს ყველგან დაუწყეს დევნა, წამება და ტანჯვა, მაგრამ საქართველოში კი ეს ასე უკიდურესობით არ იყო, საქართველოში სხვა გვარ მოიმართა საქმე. ევროპაში ურიათა დევნა VIII საუკუნიდან იწყეს, ამ დროდამ მათთვის დგება მეტად ბნელი ხანა, მეტად ქარიზხალიანი და უკანასკნელ დიდს წერტილამდისაც აღის, ურიებს სტანჯავენ ყველგან შეუბრალებლად, საქართველოში კი ეს ასე არ ხდება, ურიათა მფარველად მთელი ბაგრატიონების ძალა ხდება, მასთან სამეფო გამგეობა-ერიც.

სამეფო გამგეობა უაღრესობით იღწვის დაუცხრომელად და მათ ბევრნაირის ბრალდების და ცილისწამებისაგან ათავისუფლებენ. ამათი მდევნელი და მწამებელი საქართველოში არაფერ არის, სამეფო სძებნის ურიათათვის პირობიან ცხოვრების გარემოებას და ამიტომ უკანასკნელ ქართველ ურიებს ყმათ აძლევენ ქართველთა დიდრონ ეკკლესიებს, მღვდელმთავრებს და მღვდლებს, რათა იგინი ამ სახის ძლიერების მფარველობისაგან მაინც იქმნენ დაცულნიო. X საუკუნის შემდეგიდამ ქართველი ურიები ყმათ ეძლევიან მცხეთის დედა

ეკლესიას, გელათს, ალავერდს, სიონს და ბევრსაც სხვა წვრილმან ეკლესიებს. ეკლესიის მფარველობის ქვეშ შესულნი ყმა ისრაელნი მართლაცა და ასეთის პირობების მეოხებით შთებიან საქართველოში უვნებლათ და მშვიდობით, მათ ვერაინ რა ბრალს სდებდა, რადგანაც მათ იცოდნენ, რომ ურიებს რამე დაეშავებინა, იმას თვით მათივე მებატონე ეკლესია და მღვდელმთავარი გარდაახდევინებდა, იგი არაფერს შეაწევდა, მაგრამ რაც მათს ცხოვრებაში იგი ვერას ხედავდა, ამიტომ მასზედ იგი არც ხმას სცემდა, ნაცვლად ამის ურიებს ქართველნი საკმარის ქომაგობასაც უწევდნენ და ამიტომაც იყო, რომ ურიებიც ქართველ მღვდელ-მთავარ და დედა ეკლესიებსაც კარგად ემსახურებოდნენ, არსად ესენი არას უფუჭებდნენ, ყოველ წეს-რიგს ცხოვრებისას დიდის მორიდებით ასრულებდნენ, არსად არავის რას უშავებდნენ, ყმაწვილების ტანჯვა, ქრისტიანთ დევნა და სხვა ამგვარნი მათ გვერდით რჩებოდა როგორც ჭორი, მოგონებული, უდიერი ცილი და ბოროტი ბრალდება. უნდა მოგახსენოთ, რომ ებრაელთა ეკლესიურის ყმობისაგან შეინახეს თავი საქართველოში უვნებლათ და ყოველივე სახსარი მათის მომავლის ცხოვრებისა მხოლოდ ასეთმა გარემოებამ წაიყვანა წინა და შემოსა მშვიდობიანის ფარგლით.

ძველად ქართველი ურია ეკლესიის ხარკს დიდის ხალისით ხდილობდა, იგი ხარკათ აძლევდა პურს, სიმინდს, ღვინოს, წმინდა სანთელს, თაფლს, საკმელს, ძაფს, ანუ ნართს, ფულს, ფართალს და ყველა იმ ნივთეულებას, რაც კი მათ გააჩნდათ. გარდა ხარკისა იგინი სამსახურსაც უწევდნენ და სამსახური ყოველთვის ერთგული იყო და უფრო ადამიანური. ურია ქართველ ეკლესიას ანუ სალოცავს ისე უმზერდა, როგორც მოსეს და დავითის ტაძარს. ქართველი ურია ქართულს ეკლესიაში სამტროს არას ხედავდა, იგი ერთგულათ ემსახურებოდა მას და ეკლესიაც მიტომ მფარველობდა და მშვიდობის მყოფელის ცხოვრებით ფარგლავდა. მიზეზი ურიათა უზადოდა უეშმაკო ცხოვრება იყო, რომ იგინი სამხედრო ბეგარისა-

გან ძველადგანვე იქმნენ განთავისუფლებულნი, მათი სამხედრო ბევრის გარდასახადი ქართული ეკლესიის ხარკით ისაზღვრებოდა. თუმცა ურია სამხედრო ბევარას ეკკლესიის ხარჯით იხდიდა, მაგრამ როცა საჭიროება იქმნებოდა, მაშინ ესენი არც სამხედრო სამსახურს გაუზრბოდნენ, შეძლების და გვარად სამხედრო სამსახურსაც ემსახურებოდნენ, რითაც შეეძლოთ, ხელით, ფეხით, ენით და ნივთიერად ემსახურებოდნენ. საქართველოს დაცემის შემდეგ, როცა საქართველო სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ გაიყო, ამ გარემოებამ ქართველი ურიებიც დააღონა, დააფიქრა, დაცემულთათვის კვალად დაცემა დიდი ცეცხლი იყო. დანაწილებულს საქართველოს ესენი ცრემლით მზერდნენ. ახალცხელი ურიები ყოველთვის ჰგოდებდნენ საქართველოს დაცემას, სამცხე-საათაბაგოში მცხოვრებნი ხშირად გადადიოდნენ თფილისში და თავიანთ ქართველ მეფეს ოსმალთა ამბავს მოუთხოვრებდნენ. ამით ქართველ ურიებს საქართველოს წინაშე დიდი ამაგი აქვს დათესილი. ქართველ ურიასაც ისეთივე სამსახური მიუძღვის და უფრო უკეთესიც, როგორც თვით ქართველს. ასეთნი იყვნენ ურიათა შვილნი საქართველოში, ისე უყვარდათ მათ ქართული ენა და საქართველო, რომ მათ არც ერთს ვაჭირებაში ქრისტიანებთან ერთად საქართველოსთვის არას დროს ზურგიც არ უქცევიათ იოტის ოდნად. თუმც ისიც კი უნდა ითქვას, რომ ამათ ასეთს სიკეთეს ქართველნი ხშირად ივიწყებდნენ, ურიებზე ბევრს რასმე საოხუნჯო ცნობებს და ჭორებს ავრცელებდნენ, ერთს ოხუნჯობას აქვე მოვიყვანთ.

თფილისში ქართლის მეფეს ომის გამო საქმე ძრიელ გასჭირებია, ამ მეფეს ქართველ ურიებისთვისაც მიუმართავს, ვითომც ცხინვალში ასი ურია შეკრებილა ერთად, ცხენებზედ შემსხდარან და მეფეს ხლებიან თფილისში და გამოსცხადებიან. მეფეს სიამოვნებია როცა 100 ქართველი ურია ერთად შეკრებილი უნახავს, მადლობა უთქვამს, შემდგომ მადლობის ვითომც მეფისთვის უკითხავთ: რომ ახლა რას გვიბრძანებთ, სად უნდა წავიდეთ საომრადო? ცნობა მალე უცნობებიათ, შემდეგ

ამის, ვითომც ურიებს უთხოვნით მეფისათვის, რომ ნეტავო გზაში ყარაული გაგვაყოლოთო, ბოროტ ჩვენ არც გზავიცით და ყაჩაღებისაც გვეშინიაო. მეფეს ამაზედ გაუცინია და ამიტომ უთქვამს ურიათათვის: არა, შეილო, თქვენ ბრძოლის ველზედ მეომრად ვერ გამოდგებით, წადით ისევ თქვენს სახლში. ურიებს დიდათაც განარებიათ, მეფისათვის მადლობა მოუხსენებიათ და თან თავიანთი ცხენები, ბარგი და ფულიც, იმათთვის დაუთმიათ, ვინც სამხედრო სამსახურში შევა და ბრძოლის ველზე წავაო. ურიები წამოსვლის დროს ერთმანერთს ეტყოდნენ კითხვით ვითომც:—„ელეო, რამდენი დაგრჩა ფული?“ — „30 კაპ.“ — პასუხათ მიიღებდა, ე. ი. ყოველივე გარდაუხდიათ სამხედრო ბეგარის გამო, რომ თვით მხოლოდ 30 კაპ. დაუტოვებიათ გზის ფულად. ეს გარდმოცემა აქ ამბვათ მომყავს, თუმცა კარგად სჩანს, რომ საქართველოში ებრაელთა გამობა და დევნა ძველადგანვე იყო მოსპობილი და ამ მოსპობას ყველა ემორჩილებოდა, მაგრამ მაინც ერთა შორის მოიპოვებოდნენ თითო-ოროლა ისეთნიც, რომელნიც ამ გარემოებას ეწინააღმდეგებოდნენ და ებრაელებზე საოხუნჯო ანდაზებს და ამბებს ადგენდნენ. რაც შეეხება საგმობელსა და საგობელს მხარეს კი, ეს ყოველთვის მათში ამოკვეთილი იყო, ამის ცხადი საბუთია აქ მოყვანილი საოხუნჯო გარდმოცემა, რომელსაც ვნებითი, უდიერობის და უსამართლობის არაფერი სცხიბ ისე, როგორც ეს სხვა სახელმწიფოებში ხდებოდა საბრალო ებრაელთა წინაშე.

მაინც საქართველოს სამეფო VIII საუკუნიდამ ძლიერდებოდა და XI—XII საუკუნოებში მან ისეთ ძლიერებამდე მიაღწია, იგი ისეთის მცოდნე ლაშქრის პატრონი იყო და ლაშქრობის რიცხვიც იმოდენი იყო, რომ მათთვის სრულგზითაც არ იქმნებოდა საჭირო ბრძოლის ასპარეზზედ ქართველი ურია საომრათ გაეყვანათ. რაც შეეხება საშუალ საუკუნოებს, ანუ XIII—XIV და შემდეგ საუკუნეთა გაჭირებულ ქართველთა გარემოებას, ამ გაჭირვების დროს კი ქართველნი არც ურიებს დასტოვებდნენ უყურადღებოთ, ამასაც ფიქრი არ უნდა,

რადგანაც მტრის მახვილით თავ-დასხმა, ანუ დაცემა ურიასაც ისევ ელოდა როგორც თვით ქართველს, თათარი რომ თფილისს დაეცემოდა, იგი არ კითხულობდა იმის, თუ ვის სახლს-კარს იკლებდნენ, ისინი ქარაველ ქრისტიანისას, თუ ურიასას, მათვის ორივე ერთი იყო, ვინც კი შეხვდებოდათ მათ წინ, ყველას რასაკვირველია მუსრს ავლებდნენ.

ურებიმაც რასაკვირველია კარგად იცოდნენ ასეთი მდგომარეობა ქვეყნისა და რაღა ფიქრი უნდა, რომ არც იგინი იქნებოდნენ ოცნებაში გართულნი და გულზედ ხელებ დაკრეფილნი, უეჭველია თავიანთის ქონების გამო ესენი უფრო დიდს შიში იქმნებოდნენ შთავარდნილ, რათა მტერთაგან არ აოხრებულ-იყვნენ და ამიტომ ცხადი საქმეა, რომ იგინი არც საბრძოლველ ასპარეზს მოერიდებოდნენ და არც მახვლის აღებას ხელში-როგორ შეიძლება ითქვას რამე მასზედ. რომ ებრაელთა საქართველოში, ქართველთ გაჭირების დროს, სადმე რამე მონაწილეობა არ მიეღოთ, ეს შეუძლებელია და ამიტომ ჩვენ უარს ვყოფთ იმ მოსაზრებას, რომ ვითომც ებრაელნი საქართველოში ვაჭრობის გარეშე სხვას არას აკეთებდნენ.

ქართველ ურიათა ცხოვრება ძველადგანვე თავისუფალი იყო და იგინი არავის ემორჩილებოდნენ, იერუსალიმის ძენი ბაგრატიონების მეოხებით აზანტი იყვნენ ყველაფრით. მხოლოდ შემდეგ საუკუნოებში, როგორც სჩანს, სხვა და სხვა გარეშე მტერთა გავლენის გამო, რაკი ქართული ეკკლესია უძლურებას მიეცა, ამიტომ ეკკლესიას ურიათა მფარველობაც კარგად აღარ შეეძლო, ამას ქართველ ურებიც კარგად გრძობდნენ და იგინი ქართველებში სძებნიდნენ თავიანთ ნებით სხვა და სხვა მებატონეთა და მათ ყმობას რჩეობდნენ, რომ გაჭირების დროს მტერთაგან დაცულნი და დაფარულნი ყოფილიყვნენ. საქმე და მათი ცხოვრების გარემოება ისე ეწყობოდა, რომ მათვის ეს აუცილებელს საჭიროებას შეადგენდა და ამიტომაც იგინი ხდებიან საბატონო ყმებათ და უპირატესათ ეძლევიან ყმათ იმ თავადის შვილებს, რომელნიც ურიათა შთამომავლათ ითვლებოდნენ, ასეთია, მაგალი-

თებრ თავად ციციშვილები. თავადის შვილთა ციციშვილებს გარდა ურიათა შთამომავალთ ქართველთ თავადისშვილები სხვებიც მრავლად იყვნენ, მხოლოდ მათი გვარის ცნობებმა ჩვენ დრომდე ვერ მოაღწიეს, იგინი ძველადგანვე ამოწყდნენ, მოისპნენ, დღეს ჩვენთვის მათის აღარათფერი სჩანს, ასეთ მებატონეთა ურია ყმები შემდეგ სხვებზედ გარდავიდნენ, სხვა ქართველთ მებატონებზე, რომელ ყმებმაც თვით ბატონ-ყმობის გათავისუფლებასაც მოაღწიეს.

XII საუკუნიდამ XIX საუკუნის ნახევრამდე, ქართველ ურები საქართველოში ყმებათ ირიცხებოდნენ შემდეგ მებატონეთა: სამეგრელოს — დადიანის, იმერეთს — ერისთვისშვილების და სხვათა. ქართლს: ციციშვილების, ავალიშვილების, ფალავანდიშვილების, მაჩაბელის, ერისთვიშვილების და ასევე კახეთს, სამშვილდეს, სამცხეს და სხვაგან თავ-თავის ადგილმდებარე მებატონე თავადის შვილებს. მეთორმეტე საუკ. მებატონეთა შესახებ ჩვენ ბევრი რამ ცნობების არა გვაქს რა. საშუალ საუკუნოების შემდეგ დროებიდამ კი ზოგი რამ ცნობები მოიპოვება აქა-იქ ძველს წიგნებში, მაგრამ იგი უნდა იყოს მეოცე ნაწილი იმ ცნობათა, რაც კი ქართველთ ისრაველთა ბატონ-ყმობის ცნობებს შეეხება. ის კი სჩანს, რომ საქართველოში არ ყოფთლა სადმე დიდი ტაძარი და თავადის შვილი, რომ იმას ურია ყმად არა ყოლოდა. საეკლესიო ყმათა რიცხვი ძველადგანვე დაშთა მათ სამკვიდრებლათ ჩვენ დრომდე, საბატონო ურია ყმანი კი შემდეგ საუკუნოებში მრავლობდნენ. ასე რომ ურიათა ყმობა ქართველ ეკლესიას თითქმის IX საუკუნიდამ დამკვირდებია. ჩვენის ფიქრით, სწორეთესეთი გარშეობა უნდა ჩაითვალოს იმის უმთავრეს მიზეზათ, რომ საქართველოში ქართველ ურიათ რიცხვი დიდათ შემცირდა, უმეტესი ნაწილი გაქრისტიანდა, დროის მეოხებით გაქართველდნენ, ასეთია მაგალ. ხახაბაშვილი, ჩხაიძე (ჩხაიზერ), ისაკძე, დავითაშვილი, ელიოზიშვილი და ბევრიც სხვა ენით უფთველნი. ასეთ პირთა ზედ ემატება ის გარემოებაც, რომ ზოგნი მათაგანი საქართველოდამ უცხო ქვეყნებშიაც მიემგზავ-

რებოდნენ, სადაც ვაჭრობის მხრით იქვე შთებოდნენ და უკან აღარ ბრუნდებოდნენ.

ისიც კი უნდა ავსუსხოთ, რომ ყმა ებრაელთა რიცხვი ხშირად ზოგიერთ მებატონეთაგან მკარეთაც იღვევებოდნენ. ვინ იცის, იქნება ასეთი მაგალითები დევნათაც არ ჩაითვალოს, მაგრამ ჩვენ მაინც ავსუსხავთ როგორც ისტორიულს ფაქტს. ქართველ მებატონეთა ძრავლ ხშირად იცოდნენ თავიანთ ყმათა ქალების მზითვეში გატანება. ზითვეში ატანდნენ არა ერთსა და ორს პირს, არამედ მთელის ოჯახობით და ხანდისხან ხუთს და ათს ოჯახსაც კი ერთად. მაგალითი ვიცით, რომ ზოგს შემთხვევაში ორმოცი ოჯახიც კი გაუტანებიათ. ეს გარემოება ხშირად ხდებოდა უფრო ვაჭრობის მიზნით, ყოველი მებატონე ნამეტურ ეტრფოდა და ელტოდა ურიათა ყმობას, ანუ ზითვეში გატანებას. ებრაელს საცა კი გაატანდნენ ზითვეში, იქ ის უქვევლად ვაჭრობას დაიწყოება, აღებ-ჰიცემას გამართავდა ადგილობრივ და გარეშე ნაწარმოებთა საშუალებით. იყვნენ რასაკვირველია ისეთი მებატონენიც, რომელნიც თავიანთ ყმა ურრებს მეტად სინიღისიერად ეპყრობოდნენ, იყვნენ ისეთნიც, რომელნიც თავიანთ ბოროტებით აწუხებდნენ, ხშირად საქონელს სტაცავდნენ, მაგრამ რა გაეწყობოდა სადაც ასეთი მებატონენი იყვნენ, იქ კარგნიც მოიპოვებოდნენ, ამას, ვგონებთ, უარს ვერავენ ვერა ჰყოფს. არც ჩვენ ვმალავთ და მოგვყავს შემდეგი მაგალითიც.

XVIII საუკუნის 35 წლებს საქართველოდამ გაძვეებულ იქნა ქათოლიკოზი დომენტი*) საბერძნეთს, ტენდოსის ჰალაში ექსორია ქმნილი. დომენტი კათოლიკოზი იქ კარგა ხანს დაშთა და ამ ხნის განმავლობაში ფრანკუზის ვაჭრების და საბერძნეთის პატრიარქის მას ვალათ დასდებია 5500 ლევი. ეს ვალი რამდენიმე ხნის შემდეგ საქართველომ მოითხოვა პატრიარქმა, მაგრამ დომენტის იგი ვერ გადაეწყვიტა. მის ვადასაწყვეტად, საქართველოდამ გაუგზავნია 17 ყმა ურია და ერთი

*) ტომოტეს მოგზაურობა. იერუსალიმს. 1852 წ. თფილისი.

ოქროს თასი, რომელნიც ყველა ესენი დაყიდულა 4000 ლევად ანუ 400 მან. ასე და ამგვარად, თავნ ვალს დაკლებია 1500 ლევი, ანუ 75 მანეთი. სჩანს აქედამ, რომ 15 ურია 350 მან. გაყიდულა, კაცი 25 მ. ოქროს თასიც 50 მანეთად. 1749 წ. საბერძნეთის პატრიარქს კვალად დაუწყია ანტონ კათოლიკოზთან მოეწერა, რომ თქვენზედ 1500 ლევი ვალი ირიცხება და გთხოვთ იგი გამოგვიგზავნოთო. ასეთის ცნობებით კარგად სჩანს, რომ ქართველთ მებატონენი თავიანთ ყმა ურებს საქართველოში გაცემასა და დარიგებას გარდა, თვით უცხო ქვეყნებშიაც კი გზავნიდნენ, გზავნიდნენ როგორც შემწირველობით, ისევე დასაყიდათ.

ჩვენ ამ გარემოებას ვერ მოვეწყოებით, დომენტის არ უნდა ექმნა ესეთი საქმე, რომ 17 ურია უცხოეთში გაგზავნა დასაყიდათ, რათა მათის ფულით ვალი გადაეხადნა, მაგრამ ერთი საკვირველი ის არის, რომ ამ 17 ურიამ 400 მან. როგორ ვერ იშოვნეს და თავი სულ ვერ გაითავისუფლეს.

დომენტი კათოლიკოზი ლეონ ირანთა მსაჯულის შვილი იყო, ძმა ვახტანგ მეექვსისა. ყველას რომ ეკადრა ურიების დაყიდვა, ამ მღვდელმთავარს მაინც არ უნდა ექმნა, რადგანაც ქართველი ურიის საქართველოდამ მოცილება იყო თვით ქართველთ დაღუპვა, ღალატი. ურიები საქართველოში ქართველებს არას უშავებდნენ და მაშასადამე ქართველები მათ რალას ერჩოდნენ. მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ, გვარში ერთი მახინჯი არ დაიღვეა. ასეთი იყო დომენტი და ასევე იყვნენ იმ დროს შისი მონათესავე ორბელიანებიც, რომელთაც ებრავლთა ერთი ყმაც კი არ შეიბრჩინეს, რადგანაც ყველა იგინი დაყიდეს, დააგირავეს და აქაიქ გაცვალეს სხვა და სხვა ნივთებზედ.

იმერთა ბაჩოანიშვილს დავითს ცოლად ჰყავდა ორბელიანის ქალი, ამ ქალს მშობლებმა ზითევში სხვათა შორის ურიებიც გაატანეს. ეს ურიები შემდეგ საეკლესიოდ იქმნენ შეწირულნი, რომელთაც საეკლესიო ხარკი უნდა ეხადათ. ამ გათავისუფლების მიზეზათ გახდა ის გარემოება, რომ დავით

ბატონიშვილის ცოლი უშვილო იყო, დავითი ღმერთს შევედრებია, რომ შვილი მომეციო. შვილი მისცემია, ამ გარემოების გამო დავითსაც ურიები გაუთავისუფლებია. ურიების ზითევში გატანება ქართველ მებატონეთ ჩვეულებად ჰქონდათ, ურიებს კაი ფასი ედოთ, ამიტომ საქართველოში არ ყოფილა ერთი სახლიშვილი, რომ მათ ყმა ურია არა ჰყოლოდა. ამათ ყმობას მით უფრო ნატრობდენ მებატონენი, რადგანაც დაჩაგრულნი უფრო უკეთესად უხდიდნენ ხარკს, ვიდრე ყმა ქრისტიანთ გლეხები.

სულ ეს იყო საბრალო ქართველ ებრაელთა ყმობის ტრაფიალება და მიზეზები, რომ ყველა ქართველ თავადისშვილნი ნატრობდნენ მათს ყმობას, ქართლის მებატონეთა შორის ურიათა ყმობის რიცხვი შემცირდა იმ დროდგან, რაც მათ იმერეთში იწყეს გადასახლება. იგინი აქ ისე შეწუხებულ იყვნენ, რომ მებატონეთაგან აქ თავს იხსნიდნენ, იმერეთში გადიოდნენ და იქ ეძლეოდნენ ცხოვრებას და იმერთა მებატონეთ ყმობას. სჩანს იმერთა მებატონეთ ყმური დამოკიდებულება უფრო პირიანი იყო ვინემც ქართლისა. ამეტომაც მოხდა, რომ მთელ ქართლის ურიები იმერეთში გადასახლდნენ. უნდა დაუმატოთ, რომ მართლაც და იმერთ მებატონეთ ზრდილობა და ყმათა წინაშე დამოკიდებულება ბევრათ სჯობდა ქართლის მებატონებისას. ქართლის მებატონენი სრული დესპოტები იყვნენ და იმერნი კი მათზე ზრდილნი და ფხიზელნი იყვნენ. ეს მე შგონია დღესაც კარგათ სჩანს ამ წოდებათა შორის, თუ ვინმე ყურადღებას მიაქცევს და მათ ყოფა-ქცევას ასწონ-დასწონავს.

აბა ვინ იტყვის, რომ დღეინდელი იმერეთ თავად-აზნაურები არ სჯობიან ქართლის თავად-აზნაურებს. თავად-აზნაურებს გარდა, ქართლსა და იმერეთში ურიათა გლეხნი ყმათ თვით ბაგრატიონთ გვარის წევრთაც ყვანდათ, ბაგრატიონებს დიდ სანაქებო საქმედ მიაჩნდათ, როცა ამათ ურიები ყმათ ჰყავდათ. ყმა ურიებს იგინი სიამოვნებით სწირავდენ ეკკლესიებს. ამ გარემოებას ამართლებს და ასაბუთებს შემდეგი

შავალითიც: იმერეთში, თვით გამოჩენილი და წრფელი მეფე სოლომონ მეორე აი რა გვარ ცნობას გვიტოვებს. რადგანაც სოლომონ იმერთა მეფის ზირველის სურვილით გვამი მისი დასაფლავებულ იქმნა გელათის მონასტერში, ამიტომ მე ჩემის მხრით ხსენებულს მონასტერსავე ვსწირავ სამს კომლს ჩემს ურათაემებს, რამეფთაც წლურათ გაენათის ტაძარს უნდა გადახადან ხარკათ წელიწადში თუჯათ 15 მანეთი და ერთილ იტრაც წმინდა სანთელი*). უნდა მოგახსენოთ, რომ როგორც სოლომონ პირველ იმერთა მეფე, ისევე მეორეც, მეტად ჰკვიანი ბრძენი კაცები იყვნენ ერთიცა და მეორეც ქართველ ებრაელთა ცხოვრების აყვავილების საქმეს არაფრით არ ეწინააღმდეგებოდნენ. როგორც სოლომონ პირველი ისე მეორე იმერთ ებრაელთა ცხოვრებას სულაც არ ავიწროებდნენ და არსად და არას დროს ებრაელთა უბრალოთ არავის სწირავდნენ. იმერთა ბატონიშვილები ქართველ ებრაელთა უფრო ნათელის შეხედულებით აფასებდნენ, ვიდრე ქართლ-კახეთის კეთილშობილნი, ამ გარემოებას თუ დავაკვირდებით, მის პასუხს თვით ქართველთ ებრაელთა ცხოვრება მოგვცემს, როგორც ძველი, ისევე აწინდელი თვით ქართველ ურიები იტყვიან მკაფიოთ, რომ მათთვის ცხოვრება იმერეთში უფრო ადვილი არს და სასარგებლო, ვიდრე ქართლსა და კახეთში.

როგორც ვსთქვით, ურია ყმათა ყვანდათ საქართველოს უპირველეს სახლის შვილებს და მათ შორის ყვანდათ აგრეთვე დადიანებსაც, ამას ცხადათ ამტკიცებს შემდეგი ცნობა; 1793 წელს დადიანის ასულმა მარიამ დედოფალმა საეკლესიოთ შესწირა ერთი მოსახლე ურიის ოჯახისა. ამ ქალს სამეგრელოდანაც ყოლია ურიები ზითებში გატანებული. ეს ქალი სოლომონ მეფის მეუღლე იყო, როგორც ვიცით სოლომონსაც ყვანდა ურიები ყმათ. სამეგრელოში ურიათა მრავლად მოფენა XVII საუკუნედამ ეკუთვნის, ჩვენ კარგათ ვიცით, რომ მარტოდ ერთს შემთხვევის გამო, ქართლიდამ ქართველ ურიების 10 კომლი გადასახლდა სამეგრელოს, იგი-

*) გუჯრები.

ნი დადიანს მიეცნე ყმებათ, იქ დაიწყეს ცხოვრება და მასთან აღებ-მიცემაც, რასაც თვით დადიანებიც უმადლიდნენ.

იმერთ მებატონეთა შორის ქართველ ებრაელთა ტრფალება და ფასი იქამდე ყოფილა განღვიძებული, რომ იმერთ მებატონენი ზოგი ერთ ებრაელთა ოჯახს ქართლიდამ თუ ნებით არა ძალითაც კი იტაცავდნენ, ამის მაგალითია შემდეგი: 1792 წ. როსტომ ფალავანდიშვილი შესჩივის მეფეს, რომ წერეთელი დაეცა ჩემს სოფელსა და სხვათა შორის, მოიტაცა ერთი ჩემი ყმა ურია თავის ოჯახითაო. მე ამ ყმა ურიის დაბრუნებას ვითხოვ, რადგანაც იგი მე მზრთვეში მაქვს მიღებული. ვსთხოვ თქვენს უმადლესობას, რომ სოლომონ მეფეს და წერეთელს მისწეროთ, რომ ჩემი ყმა მევე დამიბრუნდესო*). წერილიდამ სჩანს, რომ ვითომც წერეთელი შეიარაღებულის კაცებით-დასცემიან ფალავანდიშვილის ყმებს. ამას გარდა სხვა ურიებიც წაუყვანიათ, ცნობა არის, რომ ყითომც ურიებო წერეთელს სიამოვნებით, თითქმის სიხარულით მისდევდნენ.

რა იყო მიზეზები ამ სიხარულით წასვლის, ამაზედ აქ ჩვენ არას ვიტყვით, რადგანაც ზევით უკვე გაკვრით ვილაპარაკეთ. რაღა ფირი უნდა, რომ სადაც ურიებს ასე ელტოდნენ, იქ უეჭველია მათი ფასიც ეცოდინებოდათ, მაინც იმერელ ებრაელთა ცხოვრებაც გაცილებით სჯობია ქართლის ურიის ცხოვრებას.

ქართლის ურია სრული დატაკია, საწყალი, ჩულებში გახეულნი, შინ არაფრის მქონე და ტანი ძონძებით მოსილი. იმერელი ურია კი ასეთ გარემოებას მოცილებულია, იგი ბევრად სჯობს ქართლის ურიას, ესეც რასაკვირველია ცხადი საბუთიამის, რომ ურიები იმერეთში უფრო უკეთ სცხოვრობდნენ, ვიდრე ქართლში, ამის მიზეზად ესეც უნდა ჩაითვალოს. ვახუშტის მოწმობით, ქართლში ურიები არამც თუ მართოდ იმ სოფლებში სცხოვრობდნენ, რომელნიც ჩვენ მოვისთავლებთ, არამედ სცხოვრობდნენ კიდევ სხვა კუთხის სოფლებშიაც.

*) ვახუშტის გეოგრაფია 30 გვერდი.

მაგალითებზე ასეთია, სამცხეს: „გაკია, ქაჯაქი, სამცხეს, შასა-
ხლეებენ ურიანი და სოფელ ბარაჯეთის“. დღეს კი ამ სოფელ-
ში ურიის ხსენებაც აღარ არის, ისეა აქ გამორიცხული მათი
ხსენება, რომ ერთი კაციც აღარავინ სჩანს.

როგორც ვისაუბრეთ, მთელს ჩვენს გრძელს წარსულს
რომ გადავავლოთ თვალი. ქართლსა და კახეთში, თითქმის
ყოველ საუკუნეში ვნახავთ ისეთ ცნობებს, რომლითაც ცხა-
დათ გამოჩნდება ის სინამდვილე, რომ ქართველ მეფენი და
მთავრები თავიანთ ყმა ურიებს თითქმის ყოველთვის სწირავ-
დნენ დედა ეკლესიებს, ასეთია მაგალითებზე კახეთის მეფის
ლევანისაგან შეწირული მცხეთის ეკლესიისადმი ურიათა სა-
ქმე *). ამათ გარდა ლევანმავე შესწირა იერუსალიმს, ჯვარის
მონასტერს, რამდენიმე მოსახლე ურიათა და იესოს საფლავ-
საც, სულ 80 კომლი ქართველი ურია იქმნა გარდასახლე-
ბული იქითკენ, რომელთაც საგზაოთაც მიეცათ საკმარისი შე-
ძლება. ურიები სიამოვნებით წავიდნენ იერუსალიმს, დასახლ-
დნენ იქ და თავიანთ ვალსაც ხდილობდნენ, ამ ურიებთან სა-
ქართველოდამ მათ მონათესავე ურიებს ხშირი მიწერ-მოწერა
ქონდათ და წარმოიდგენთ ისიც, რომ ურიები ყოველთვის
ერთმანეთს ქართულათ სწერდნენ წერილებს. ამათ ქართული
წერილები არამც თუ საშუალო საუკუნეების გვაქვს ჩვენა, არა-
მედ ქრისტიანობის გავრცელების პირველ საუკუნეებშიდა-
მაც კი მოაღწიეს ჩვენს დრომდის, რომელსაც ქართველთ მე-
ცნიერნი ნამდვილ ქართველთ შეილებთაგან ნაწერად ხადიდნენ,
ყველას ასე ეგონა, რომ ქართველის ნაწერიაო. ანუ იმ შეწი-
რულ ქართველ ქრისტიან გლეხთაგან, რომელნიც ბევრათ აღრე
იქმნენ ქართველთ მეფეთაგან შეწირული. ასეთ შეწირულ ქარ-
ველ ებრაელთა რიცხვი ძველთაგანვე ერთობ დიდი ყოფილა.
ებრაელთა ცხოვრება საქართველოში ძველად თავისუფლათ არსე-
ბოადა, მათ ცხოვრების ხელის შემშლელი არავი ყვანდათ.
იგინი მოქმედობდნენ თავისუფლათ, ცხოვრობდნენ შეილო-

*) ვახუშტის გეოგრაფია.

ზიანად, სარგებლობდნენ თითქმის ყველანაირ უფლებით. მათი მოდავე და დამშლელი არავინ იყო, იგინი თავისუფლათ იძინდნენ მამულებს, მასთან ჰყიდნენ და ყიდულობდნენ კიდევ ერთის სიტყვით პირველ და შემდეგ საუკუნოებში საქართველოში ქართველი ურიაც ისეთივე საქართველოს შვილი იყო, როგორც თვით ძირეული ქართველნი. ესენი ყველა ქართველ მეფეს პატავს სცემენ, სამეფო საქმეს თითქმის ეთაყვანებოდნენ, არ თქმულა და არ გაგონილა, რომ ოდესმე ქართველ ურიას ან საქართველოსთვის ელაღატნოს, ან მეფისათვის და რამე ცნობები სხვა სახელმწიფო მტერათათვის გარდაეცათ, თუმცა ამის შემთხვევა მათ ხშირად მიეცემოდათ, რომ ეს ასე ექმნათ, რადგანაც იგინი საეაქროს მიზნით ხშირად მოგზაურობდნენ უცხო სახელმწიფოებშიაც, მაგრამ არ შერებოდნენ.

ურია ქართელთ შორის ძველადგანვე არ იყო ისე დევნილი და გმობილი, როგორც ევროპიაში. ევროპიაში ამათ ვინ იცის როგორ აწვალდნენ, სტანჯავდნენ და თითქმის აფურობდნენ*), თმის გაკრეჭას არ უშვებდნენ, საქართველოში კი ამის მსგავსი არავის არ შეეძლო და ურია თავის ჭერ-ქვეშ მშვიდობით იძინებდა. საქართველოს ურიები ამ გარემოების წყაღობით უფრო მისდევდნენ ალებ-მიცემასა და ვაჭრობას, ამის მიმდევრობამ კი იგინი ერთმანეთს დააკავშირა, ერთი ურია მეორე ურიას გადააბა არა მარტო ვაჭრობის საქმით, არამედ ცხოვრებითაც, ალებ მიცემითაც და სხვა რამ ცხოვრების მხარეებითაც. ესენი მთელს საქართველოში ცნობილ იქმნენ როგორც ვაჭრები და ისე სადმე სიტყვა ურია არ იხსენებოდა, რომ იქ იგი მაშინათვე ვაჭრობით არ ყოფილიყოს ცნობილი. ვაჭრობა ამათივე თავისუფალი იყო და თვით ნებიერი, საქართველოს სამეფოც ამისთვის მათ დახმარებასაც აძლევდა. მათს ვაჭრობის საქმეებს მფარველიც ჰყვანდა დანიშნული, რომელიც მჭიდროთ ზედამხედველობასაც უწევდა, თვით მგზავრობის დროსაც კი ებრაელ ვაჭრებს გზაში სამგ-

*) სპასოვიჩის სიტყვა.

ზავროთ კაცებს ატანდნენ, რომელთაც ურია ვაჭარი ერთის ადგილიდამ მეორე ადგილამდის უნდა მიეყვანათ. მათი გამცარცვაფიც, ან მკვლელნიც სასტიკათ დაისჯებოდა, ვაჭარ ურის ყოველივე ზარალი უნდა აღედგინათ, ნამეტურ პასუხი ეკითხებოდა გზის კაცს, გზის კაცთა გარდა მათ ღამის გუშაგიც ყავდათ დანიშნული, ასეთი იყო მათი ვაჭრობის პირობები საქართველოს სამეფოს წინაშე.

ქართველ ურები ვაჭრობის გარეშე მეურნეობასაც ძველადგანვე მისდევდნენ. მეურნეობის დარგიც მათში გამოარკვია საქართველოს სამეფოს წეს წყობილების კეთილმა გარემოებამ, კარგმა პირობებმა, საქართველოს ძველის სამეფოს წეს-წყობილობის კეთილმა გარემოებამ, მძლავრმა ცხოვრებამ. საქართველოს ძველის სამეფოს წესებისათვის დიდათ სამძიბო იყო, რომ მას სადმე მცხოვრები გლეხი ჰყოლოდა და ეს გლეხი, გინდა ვაჭარი, ხელოსანი და სხვა უმიწა-წყლო ყოფილიყოს. უჭერო, უვენახო საყანურის უმიწოთ, მიტომაც იყო, რომ საქართველოში ძველადგანვე მეურნეობას ებრაელთა ყოველი ოჯახიც მოსდევდა, ყოველი გლეხიკაცი, ამას მიტომ მისდევდნენ, რადგანაც მათ საკუთარი ადგილ მამულები ქონდათ, სავენახე და საყანური ადგილები და მასთან საბოსტნეც, მაშ რამ აღამაღლა საქართველოს ერი და დააწინაურა ძლიერებით, რასაკვირველია მეურნეობის ნაყოფმა, დარგმა, მოსავალმა, მაშინ მეურნეობას ისე კი არ მისდევდნენ, რომ მის საშუალებით ვისმეს გამდიდრება ჰქონდათ სახეში ეს როგორც დღეს არის, არამედ მას მისდევდნენ როგორც ცხოვრების სახსარს, როგორც მათს გამომკვებელს ძალას და სიცოცხლის მასაზრდოებელს. ასეთის აზრის იყო საქართველოს სამეფო ძველათ და მიტომაც იყო, რომ მათ მიწა-მამულით დაჯილდოვებული ყვანდათ თვით ქართველთ ებრაელნიც. დღესაც სწორეთ ამ მოწყალების მიზეზია, რომ საქართველოში ქართველი ებრაელი უფრო მეტის პირობებით სარგებლობს, ვინემც ევროპიდან მოსულ განათლებულ ებრაელნი.

საქართველოს მიწასა და ნიადაგთაჯან ქართველი ებრაე-

ლიც ისევე იყო მიკრული და მიწებებულნი, როგორც თვით ქართველნი. ასეთი იყო ებრაელთა წარსული საქართველოში და ასეთივეა მათი დღევანდელი ცხოვრებაც. უნდა ითქვას, რომ საქართველოს ურიების ასეთი მდგომარეობა მათმა მერჯულეებმა იერუსალიმიდამ დაწყობილი თითქმის ყველა სახელმწიფოში იცოდნენ და ამისთვის ქართველთ მთავრებს და მეფეებსაც იგინი დიდათ უმადლიდრენ. ბევრს ურიის რაბინს და მღვდელ მთავარს უკუთხებია თავის სიტყვით საქართველოს ერი. ბევრს ურიათა მღვდელ მოვარს მოუხსენებია სხვა ტომის ძეთა წინაშე ქართველი ერი როგორც სამაგალითო და მასთან მისაბაძი ებრაელთა სიბრალულში. ასეთი წარსული აქვდათ ებრაელთა ქრისტეს წინა დროიდან ვიდრე XVIII საუკუნემდე. ასეთის კეთილის პირობებით სცხოვრობდნენ და ასეთი მისაბაძი კავშირი ქონდათ ქართველებთან, როგორც ესენი აღიდებდნენ და პატივს სცემდნენ ქართველებს, ისევე ქართველები ექომაგებოდნენ და მფარველობდნენ ქართველთ ებრაელთაც.

ქართველ ებრაელთა შესახებ, ზეპირ გარდმოცემათ არს დატოვებული ერთი ამბავი, რომელიც მოგვყვავს აქ. XVII საუკუნის ნახევარს, ახალციხელ ქართველ ურიები გახმობილი იქნენ ომში, ესენი ამ მიხმობას დიდის სიამოვნებით მიეგებნენ, ბრძანება აღძრეს და მალეც მივიდნენ დანიშნულს ალაგას, მაგრამ საქართველოს გამგემ მათი ომში გაყვანა არ მონდომა, რადგანაც ურიები ვაჭრობას უძღვებიანო და ამიტომ იგინი გათავისუფლებული იქმნენ და შინ დაბრუნებულნიო. მაგრამ ურიებმა ეს ბრძანება პირველად არ იყაბულეს, იუკადრისეს, ათაბაგს მოახსენეს, რომ ბატონო, ვაჭრობის გზაზედაც გვიგულეთ და აქაცაო.

ეს ჩვენი შეურაცხება იქნება, მაშ ჩვენს სახლ-კარს რომ მტერი დაესხას, ნუ თუ ჩვენ არ უნდა დავიფაროთ ჩვენი თავიო! როგორ შეიძლება ესაო. ჩვენც კაცნი ვართ, მართალია ებრაელნი გახლავართ, მაგრამ საქართველოში ვცხოვრობთ და ჩვენც ვალი გვაქვს ამ ქვეყნის წინაშე, სადაც ჩვენა ვსცხოვ-

რობთ. ებრაელთა ბევრი იწუხვს, მაგრამ რჩევა შეისმინეს და შინ დაბრუნდნენ, იქიდან სახლში ერთი ზწყარიც არ წაუღიათ, ყოველივე იქ დასტოვეს, ლაშქარს დაულოცეს და ათაბეგს შეჰკადრეს, რადგანაც თქვენ ვაჭრობის საქმისათვის ასე დაგვაფასეთ და არ გაგვიმეტეთ, ჩვენც ვეცდებით რომ სამაგიერო სამსახური გაგიწიოთ, შინ გაიხლებით და დიდ ძალს სურათს მოგაშველებთა ბრძოლის ველზედო.

ესენი წავიდნენ და მართლაც თავიანთ დავალება აღასრულეს, მალე ჯარს ბრძოლის ველზედ რამდენიმე ოცი ურემი სხვა და სხვა საქონლით და სანოვაგე მიერთვა, რაც რასაკვირველია დიდის პატივით იქმნა მიედებლი. ურიების სამსახური მთელს საქარაველოში მოეფინა, ყველა აქებდა ამათ, ასეთი უვნებელნი იყვნენ ქართველ ებრაელნი საქართველოსათვის. ამ სამახსოვრო საქმის გამო ახალციხური ურიების რამდენიმე თავის ნებით მცხეთის ტაძარს ეყმნენ. ეს ყმიბა მოხდა მე-XVII საუკუნის ნახევარს, ისიც კი უნდა ითქვას, რომ ახალციხელ და ანუ სხვა ებრაელთა ურიებს გარდა თვით იმერეთის ურიებთაგანაც კი ეწირებოდნენ მცხეთის ეკლესიას, ამის მაგალითს წარმოადგენს შემდეგი: XVIII საუკუნის დამდეგს, იმერეთიდან გარდმოსახლდა და ქართლში და ცხინვალს დასახლდა ერთი ქართველ ებრაელთა ოჯახი *)- მერე ეს ქართველ ურიათა ოჯახი ცხინვალიდამ მცხეთის ტაძარს ჰყმობია.

ცნობა არის, რომ როგორც ძველათ ისევე შემდეგაც, ქართველს ეკლესიისადმი ურიათა ყმობის ცნობა მათ მიერ მღვდელთაგან ეტყობინებოდათ იერუსალიმის ურიისაა უფროს მღვდელთმთავართ. ქართველ ურიებს ურიასტანის ებრაელებთან მუდმივ კავშირი ქონდათ და კიდევ მიტომ იყო, რომ ურიასტანიდამ საქართველოში მეტად ხშირად მოდიოდნენ ურიათა მოგზაურნი, სწავლულ რაბინი და მღვდელი მთავარნი. როგორც ვიცით, თვით ებრაელთა მოთხრობით მათი მოგზაურ

*) გუჯრები.

რაბინნი თვით უძველესის დროიდან მოსულან ხოლმე, საქართველო აუწერიათ, მასთან თავიანთ თანამერჯულეთ ცხოვრებაც და მათ ცხოვრებაში ყველგან საქართველოს, ქართველი ერი, სამეფო და გამგეობა მეტად კარგად მოუხსენებიათ, ურიათა მფარველად. ურიათა ძველის მოგზაურების ნაწერებში ევროპის ერთა შესახებ დიდს საშიშარ ამბებს ნახავთ, საოცარს და მასთან მართალსაც, თუ იქ ებრაელთ როგორ სტანჯავდნენ და საქართველოს შესახებ კი მათს ნაწერებში ვერსად ცუდს სიტყვასაც ვერ ვპოვებთ, თუმცა მათში ურევიან ისეთი მოგზაურნიც, რომელთაც მთელი აზიის სამეფოებთა და ერთა ისტორიებიც კარგად იცოდნენ, აგრეთვე მათი ენა და მწიგნობრობა და მათ არა ერთ გზის უმგზავრიათ არამც თუ შავის ზღვის ნაპირებს და საქართველო, არამედ მთელი აზია, თითქმის ინდოეთამდე, აქა იქ უნახავთ თვისთანა მერჯულენი, აუწერიათ იგინი და უკანასკნელ საქართველოს გზით ურიასტანშივე დაბრუნებულან, რომელთაც რასაკვირველია არც საქართველო დარჩენიათ აუწერავი.

უძველეს ებრაელთა მოგზაურებთაგანს ჩვენ ვიცნობთ, ბენიამინ რაბინს, რომელიც XII საუკუნეში სცხოვრებდა და რომელმაც თავის მოგზაურობაც დაგვიტოვა, ამ მოგზაურს აზიაში მოგზაურობის დროს, აქა იქ ურიებიც უნახავს და ზოგი ამ ურიებთაგანი საქართველოდამ ყოფილან. აქავე საუკუნის განმავლობაში აზიაში ყოფილა მოგზაური რაბინი აბრამ ბენდიორი. ამ რაბინსაც დაუწერია თავის მოგზაურობა, იგი თავის აღწერაში საქართველოს ურიებზედაც ლაპარაკობს, სხვათა შორის სწერს, რომ საქართველოში ურიათა რიცხვი აგოდენად დიდი იყო, რომ ურიული სახელები თვით მათს ქაჯაქსა და დაბებსაც კი დარქმევია. ამის საფუძვლათ იგი ასახელებს სოფელ ვარიანს, სადაც ძველად ურიებს უცხოვრიათ და რის გამოც დარქმევია ამ სოფ. ვარიანი. ურიულათ ვარიანი-ვარა სატახტო ქალაქს ნიშნავს. სოფ. ბრეთიც ურიების ყოფილა, თვით ბრეთიც ურიული სახელიაო. ასევე ბევრს ურიულს სახელებს ასახელებს სვანეთში დარჩენილებს, აფხაზეთში,

სამეგრულოს, გურიაში. აქ ეს ისე ხშირია, რომ თერთ ჩხაიძე წარმომდგარია ურიულ გვარ ჩხაიზერიდამ. ამავე მოგზაურის სიტყვით, ვითომც თვით სიტყვა ივერიაც კი ებრაული სახელია და წარმომდგარი მათისავე ენის გავლენის მეოხებით. ეს მოგზაურობა ურიულის ენიდამ ლათინურს ენაზედ ნათარგმნი პირველად 1734 წ. დაუბეჭდიათ—ამსტერდამს*).

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ საქართველოში ურიათათვის ძველადგანვე სთარგმნეს მოსეს სჯულის დება, ანუ „ურიული კანონი“ და საქართველოს ურიათათვის დაარსეს. საქმე ისე ყოფილა მოწყობილი, რომ ძველადგანვე ურიათა საქმე ამ სჯულის წიგნით გაირჩეოდა და არა საქართველოს სამეფოს კანონთ კრების ძალით. როგორც სჩანს, ურიული სამართლის წიგნი ძველადგანვე უთარგმნიათ თვით საქართველოს ურიათა მღვდელი მთავრებს. სჩანს, რომ ვახტანგ მეფეს „სამართლის წიგნი“ მოთავსებული ურიული კანონი ძველი თარგმანის უნდა იყოს ახალის კომენტარით. ამას ფიქრი არ უნდა, რადგანაც ვახტანგ მეექვსე ურიულ თარგმანის შესახებ არას ამბობს, თუ მან იგი საიღამ სთარგმნა და გარდმოიღო, უნდა ითქვას, რომ მოსეს სჯულის წიგნი ძველად არის ნათარგმნი, ხოლო თარგმანი ვის ეკუთვნის ამაზედ ჩვენ არა ვიცით—რა, მიტომი არც ვამბობთ რამეს. ამ „ურიულ სამართალს“ გარდა ქართულს ძველს ხელთ ნაწერებში აქა იქ ბევრი ისეთი ცნობებია დატოვებული, რაც ცხად საბუთს გვაძლევს, რომ იგინი საქართველოში მყოფ ებრაელთა რაბინებისაგან უნდა იქმნეს ნათარგმნი.

„მოსეს სჯულის“ შესახებ ჩვენ ვიტყვით შემდეგს, რომ იგი საქართველოს ებრაელთათვის შემდეგ საუკუნოებში უმნიშვნელო იყო, მათი ავ-კარგიანობა ამ „სამართლის წიგნით“ აღარ განიბჟობდა, არამედ საქართველოს სამეფოსავე კანონდებულებით. გარდა ამის ისიც უნდა ითქვას, რომ მთელს ჩვენ წარსულში არ ყოფილა მაგალითი რომ ქართველ ებრაელს

*) ისარლოვის ნაწერები.

სადმე რამე დაეშავებინოს, ქურდობა ჩაედინოს, წაერთმიოს სადმე რამე, ნივთზედ ეჩხუბოს და სხვა აფას ამგვარნიც ერთის სიტყვით ურია ყოველი დანაშაულობისაგან ერთობ შორს იდგა. ეს არამც თუ ძველად არამედ შემდეგ საუკუნოებშიც ისევე იყო და თვით დღესაც, ქართველი ურია, თუ არ დიდის გაჭირებით, უამისოდ იგი საჩივარში არას დროს არ წავა, ასეთის თვისების გამო მათ ერთის მხრით უჯეროთ დასცინიან კიდევაც, ფრთხალებს ეძახიან, მაგრამ ეს არ არის მართალი.

ჩვენ, ჩვენის შეძლების დავარად აქ საკმარისად ვისაუბრეთ ებრაელთა ცხოვრების შესახებ, მოკლედ ავსახეთ. რომ ქართველ ებრაელნი საქართველოს მეფეების დროს, სრულის თავისუფლებით განგებდნენ, მათი ცხოვრება იყო მშვიდი და უვნებელი, ვიდრე საქართველოს სამეფოს არსებობა დასრულდებოდა, მინამდის, საქართველოში არც ურია შევიწროებულა და არც მას უწყენინებია რამით ქართველისთვის და საქარუველოს მეფობის გამგეობისთვის. ქართველი ებრაელი ყოველთვის ერთგული ყოფილა თავის მეფის და საქართველოსი, ამიტომ ჩვენი ვალიც არის, რომ ამ დაჩაგრულ უვნებელ ხალხის ცხოვრებას თვალ ყური ვადევნოთ და ყოველთვის მათი მფარველნი ვიყოთ ქვეშარიტებით. ამას მოითხოვს ჩვენი ზნეობრივი ვალი და მათი კარგი ამაგიც ქართულენის წინაშე და ქართველი ხალხის. ქართველი ამით ვერ დაემდურების, ქართველთ ებრაელთ დიდი განვლილი დრო აქვსთ საქართველოში და მასთან კაი ხსოვნაც დატოვებული, ამ ხსოვნას კარგად ასაბუთებს 1871 წ. ცხეთაში, მოპოვებული ერთი საფლავის ქვა, რომლის ურიული წარწერაც მოწმობს, რომ იგი ეკუთვნის ქრისტეს წინეთ მეექვსე საუკუნის დასასრულს (589 წ.) ჩვენ ვხედავთ, რომ ურიასტანიდამ საქართველოში მოსული ურიები ქრისტეს წინეთ მეექვსე საუკუნეში იქამდის გამრავლებულნი ყოფილან, რომ მათ თავიანთ სამახსოვროთ მრავალ ალაგას სხვა და სხვა საფლავებზედ წერაღებთი ცნობებიც დაუტოვებიათ. ეს ქვა საყურადღებოა.

III

ჩვენს დროს, საქართველოში, ქართველ ებრაელნი სცხოვრებენ იმერეთს, სამცხეს, ქართლს და მცირე რიცხვიც აქა იქ ვაჭრობის მხრით. ქართველმა ურიამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების მეოხებით ისე ვერ ისარგებლა; როგორც ეს სომხებს მოუხდათ. ქართლის ებრაელნიც თითქმის იმავე გარემოებაში დაშთენ და ვერ წადგეს ფეხი წინ, როგორც თვით ქართველნი. ესენიც ისევე დაშთენ, სამერძისო ცხოვრებაში უფრო გაჭირებაში ჩავარდნენ, ვიდრე წარმატებაში. ამ გარემოებას დაეხმარა მათი ბევრნაირი ცხოვრების პირობები და ის გარემოებაც, რომ ახალდროის მეოხებით ქრისტიანეთაგან ურიათა დევნა უფრო წინ წავიდა. მოსვენებაში მყოფთ ქრისტიანებმა ურიებზედ აიღეს მახვილი და ამიტომ ქართლის ებრაელნიც დაშთენ მამა-პაპურის ცხოვრების წესებით, არ იქმნა, ვერ გამოდგეს ფეხი ძველის ქონმახებიდამ, ამ გარემოებით ქართლის ურია უფრო უბედურია, ვინემც თვით ქართლელი ტეტია გლენა. ქართლის ებრაელთ ევროპის ებრაელნი ათასჯერ სჯობიან.

ძველს ხანას და მცხოვრებთა და მათ ბინათა აღრიცხვას ჩვენ იქით დავტოვებთ, ამიტომ ახალს მოგახსენებთ. ქართლში ებრაელნი სცხოვრებენ: თბილისს, ქარელს, სურამს, ცხინვალს, მუხრანს, ბრეთს და სხვაგანაც თითო-ორიოლა აქა-იქ სოფლებში ქართველ ქრისტიანებთან ერთათ. სამცხეს სცხოვრობენ: ახალციხეს, აწყვერს, პარალეთს, ბორჯომს და აქა-იქ სოფლებში თითო-ორიოლა კომლი. კახეთში სცხოვრებენ სხემოხოდამენს, და მცირეთ აქა-იქ სოფლებში, ვაჭრობის მხრით. იმერეთში სცხოვრებენ საჩხერეს, ჩხარს, ქუთაისს, ონს, ხონს, ლაილაშს, ბანძას, საჩინოს, სუჯუნას, კულაშს და სხ. ასევე სცხოვრობენ ბათუმს, ფოთს, სოხუმს, სენაკს და აქა-იქ მთელ საქართველოს დაბებსა და ქალაქებში, სადაც კი მათთვის ვაჭრობა შესაძლებელია. საქართველოს გარეშე ქართველი ებრაელნი სცხოვრობენ ბაქოს და რუსეთის სხვა და სხვა ქალა-

ქებშიაც, საზღვარ-გარეთ ქვეყნებს: კოსტანტინეპოლს, ტრაპიზონს და სხვა და სხვა ევროპის ქალაქებშიაც მცირედ კი. როგორც ძველად, დღესაც ქართველი ებრაელი ყველგან თავის დედა ენათ ქართულს ენას ხმარობს. არც ძველად და არც დღეინდელ ებრაელს ქართული ენის მტრობა არა ქონია და არც აქვსთ, ნაცვლად მტრობის მათ უაღრესად აქვსთ ჩაქსოვილი ამ ენის სიყვარული. საქართველოს გარეშე სადაც უნდა წავიდეს ქართველი ებრაელი, იგი ქართულს ენას არსად არ დასტოვებს, მას ყველგან ამ ენაზედ ეხერხება ლაპარაკი. ამ ენით სცდილობს იგი, ამით ლაპარაკობს ყველგან, შინ, გარეთ, ვაჭრობაში და თვით სამართალშიაც. მაგალითებრ, თბილისში, სადაც ქუჩებში ებრაელთა დალალები დადიან, შათ ყველგან ქართული ენა აქვსთ სეხმარ ენად მიღებული. ერთი ის კი იციან, რომ აქა იქ ზოგი ერთ უბნებში „მეფე ტაჟარის“ ყვირიან, როცა მუშტართან მივლენ და ნახავენ, თუ კი შეატყეს, რომ მუშტარმა ქართული ენა უნდა იცოდეს, მერე რაც უნდა დაემართოს, რაც გინდ გაუჭირდეს ვაჭრობა, მაინც ის სხვა ენაზედ ხმას არ გასცემს, უსაბუთოდ ქართულად დაუწყებს საუბარს. ქართულათაც ყვირიან „საწვრამაჟო, კაი ბამბაზიები, ჩაის ჭურჭელი“ და სხვანი.

ოსმალეთის საქართველოში, როგორც ვსთქვით ზემოთ ყველგან შერიყა ქართული ენა, და ქართველ მაჰმადიანთ შორის ყველგან ამოვარდა და დაივიწყეს ქართული ენა თვით ქართველ მაჰმადიანებმა, ქართული ენა დაავიწყდათ აგრეთვე ახალციხის ქართველ მაჰმადიანებთაც. ეს ენა ყველგან იდევნებოდა, ქართველ მაჰმადიანებს აღკრძალული ქონდათ ამ ენაზედ საუბარი, ქართველები ხანდისხან შიშით ხმასაც ვერ იღებდნენ. ახალციხელ ქართველ ებრაელნი კი შინა და გარეთ ქართულს ენას თავისუფლათ ხმარობდნენ და მათი მოდავე არავინ იყო, ვინ იცის იქნება, ოსმალეთის გამგეობამ და სასულიერო წოდებამ არც კი იცოდა, რომ ურიები ქართულად ლაპარაკობდნენ, თორემ ეგონებ მათვისაც აღეკრძალნათ ქართული ენა, გარდა ამის, რომ ძველს დროს, ზეთლს ახალცი-

ხეში ქართველ ებრაელთაგან ქართული ენა განისმოდა, იგინი ახალციხიდან მოგზაურობდნენ ფოცხოვს, ქვაბლიანს, ჩილდირის ხეობისაკენ, ჯავახეთში და ყველგან ქართველ მუსულმანებს ქართულად ელაპარაკებოდნენ. უნდა მოგახსენოთ რომ ზოგიერთ საშის ადგილებში, ქართველ მაჰმადიანთ შორის, სადაც კი ქართული ენა ძველადგანვე შეირყა და ამოვარდა, იქაც კი ქართული ენა თუ დარჩა აქა-იქ და ქართველ მაჰმადიანებმა არ დაივიწყეს, ეს იყო ქართველ ებრაელთა შნო და წყალობა, მათ შეინახეს ქართული ენა ქართველებში!

აი, თვით დღესაც, მესხეთსა და ჯავახეთში, ქართველ მაჰმადიანთ შორის, ალაგ-ალაგს, ქართული ენა სასტიკათ არის აღკრძალული. რუსის სამართველოებში მოდიან ქართველი ზეგები და აღიები, მასთან სოფლის გლეხნიც, მაგრამ ქართულად ხმასაც არ იღებენ, სამართველოში კი ხანდისხან ძალასაც ატანენ, რომ ქართულიდ ამოილონ ხმა, მაგრამ თქვენც არ მომიკვდეთ, იგინი კრინტს, ხმასაც არ იღებენ ამ ენაზედ, თუმცა სახით ქართველები არიან, აგრეთვე გვარითაც, მაგრამ ისლამის მეოხებით ასე არიან დაშხამულნი. ყოველს შემთხვევაში თუ გაუჭირდათ, მაშინ კი ქართულს ენაზედ დასძრავენ ხმას. ეს ფანტიკ ქართველ მაჰმადიანები თავიანთ ოჯახებშიაც კი ასე უკულმართები და ბოროტნი არიან, ყველასთან ასე იქცევიან და მალავენ ქართულ ენას, მხოლოდ ქართველ ებრაელებთან კი ვერას აწყობენ და ვაჭრობის დროს უსათუოდ ქართულად უნდა ელაპარაკოს, რადგანაც ქართველთ ებრაელებმა იციან კარგად, რომ ქართველ გადაგვარებულ მუსულმანებს ქართული ენა გაეგებათ, ქართველ მაჰმადიანს ქართველთ ებრაელი საქონელს ქართულად უფასებს, ქართულად ურიგდება და ქართველი მაჰმადიანი კი იქამდე გაფანტებულია, რომ სულ ოსმალურათ აძლევს პასუხებს, ქართულად ხმას არ სცემს, ქართველთ ებრაელის საუბრის დაშუალებით ქართველ მაჰმადიანის ყურში ქართული ენის ხმაურობის სმენა შთება სამახსოვროდ. ამის მხრით ქართველ ებრაელთ კი ამავი მიუძღვისთ ქართული ენის წინაშე. ახალცი-

ხის მაზრაში, ქვაბლიანს, ფოცხოვს და სხვაგანაც თუ კი სა-
დმე დღემდე თუ ქართული ენა ქართველ მაჰმადიანთ შორის
დაცულ იქმნა ეს სულ ქართველთ ებრაელთა წყალობა გახ-
ლავსთ.

როგორც ებრაელთა კაცნი არიან დახელოვნებულნი ქარ-
თულს ლაპარაკში, ისევე დედაკაცები. ამათი ნაკლი ერთი
ის არის, რომ დღემდე ალაგ-ალაგ სიტყვების გამოთქმაში
ენის დაბორძიება ეტყობათ, უფრო ნაზი, წვრილი, ყმაწვი-
ლური კილო აქვთ მიცემული, მაგალითებრ შენის მაგიერ
ხან—სენის იტყვის. უფრო ქართული ანბანის ასო იცვლება
სიტყვაში, თორემ მთლად სიტყვა კი შეუხებლად შთება. გა-
რეშე ამისი, როგორც მამაკაცმა ისევე დედაკაცმაც ქართული
ენა ესე კარგად იცის, რომ მათ ამის ცოდნით ვერ შეერღება
თვით ქართლის და კახეთის ქართველ მამაკაცები და დედა-
კაცები.

ქართველთ ებრაელებში შენახულია ბევრი ისეთი ქარ-
თული სიტყვები, რის გაგონებასაც ჩვენ საქართველოს სხვა კუ-
თხეებში ვერსად გავიგონებთ, ვისაც უნდა რომ ამაზე დარ-
წმუნდეს იმან გაიცნას ქართველთ ებრაელთ ქართული ლაპარაკი,
დააკვირდეს მასა და ის ჩვენს საუბარზედ ცხადათ დარწ-
მუნდება. ამათში დარჩენილ ქართულ იშვიათ სიტყვებს დროით
შეკრებაც უნდა.

როგორც ზემოთაც ვსთქვით, ქართველთ ებრაელებში ქარ-
თული წერა კითხვა ძველადგანვე იქმნა გავრცელებული. ქარ-
თულ ანბანს ძველადგანვე მათს შეილებს ჩახმები და რა-
ბინები ასწავლიდნენ, თუმცა სუსტათ კი და ნაჯღაბნის ქარ-
თულის ასოებით, მაგრამ მაინც თავიანთ ძველს ებრაულ ენა-
სთან ქართულ ანბანსაც სწავლობდნენ. ურთიერთ შორის
მიწერ-მოწერა და ვაჭრობაშიაც სულ ქართულს ენაზედ ქო-
ნდათ წერა გამართული. როგორც ძველად დღესაც ისევ ისეა
და სადაც კი ქართველთ ებრაელი სცხოვრობს, მან უსათუოთ
ქართულ ენასთან ქართული წერა-კითხვაც იცის, უამისობა
მათვის შეუძლებელია. ქართულს ანბანს ზოგს ალაგას ყმა-

წვილები ოჯახში დედმამისგან სწავლობენ, ზოგნი ნათესავთაგან და ზოგნიც მეგობართგან. ზოგი „არსენას ლექსს“, „ქალვაჟიანს“, ან სხვა ასეთ წიგნებს იყიდის და მისის საშუალებით სწავლობს ანბანს.

სულ ეს იყო ჩემს უმთავრეს მიზეზათ, რომ ზოგს სახალხო წიგნებში მე ქართული ანბანის დაბეჭდვაც ვიწყებ რამაც თავისებური სარგებლობაც მოიტანა. 1900 წ. ახალციხის ქართველთა ებრაელთა მე დაურიგე ზოგიერთი ქართული წიგნები, მოზარდ თავობაში ათში სამი ვერ ვნახე ქართულად კითხვის უცოდინარი, თუმცა ასოების ჩათვლით, მაგრამ მაინც კი იცოდა, როცა წიგნი მივეცი და ვკითხე.

ქართული ანბანი სად ისწავლე? ზოგმა მომიგო; დედამ მასწავლა, მამამ, ბიძამ, ნათესავმა, ნაცნობმა და ზოგმა კი მთქვა, რომ ჩემით ვისწავლეო.

ქუთაისს და ზოგს დაბებშიაც იშვიათად შეხვდებით, რომ ვაქარმა ურიამ ქართული კითხვა არ იცოდეს. მე შემთხვევით ზოგი ერთ ალაგას ებრაელთა ბავშვები ვნახე იმ დროს, როცა მათ ქართულ ანბანს ასწავლიდნენ, ანბანს ასწავლიდნენ ძველის წესით, მაგრამ მაინც კი სიმკვირცხლზე შევატყუე. სულ ადვილად სწავლობდენ ანბანს. ქართული წერის წესი კი მეჩადე ცუდათ აქვსთ შეთვისებული და მათი წერა თითქმის ჯღაბნას წარმოადგენს, ბევრს ალაგას ვნახე მათ ამონაწერი ქართული ანბანი და უნდა მოგახსენოთ, რომ მათი წაკითხვა ვერ შევსძელი, ანბანს რაღაც განსაკუთრებული ხასიათი აქვს მითვისებული და უფრო სადა, რაღაც უცნაურ ირიბ-ირიბ ხაზებსა ჰგავს ქართული ასოები.

ერთი ჩვენი მწუხარება აქ ის არის, რომ ქართველთა ებრაელნი ახალ სწავლა განათლებას სულ არ ელტვიან, არც ახალ სკოლების დახსნას, რომ იქ ბავშვებმა ძველს ებრაულს გარდა ახალი საგნებიც შეისწავლონ. სადაც კი სცხოვრებენ ურიები, მათ ყველგანა აქვსთ თორასთან პატარა სასწავლებელიც, ამ სასწავლებელში ხახამი ან რაბინი ასწავლის ძველს ებრაულს და მასთან ლოცვებს. ბავშვებს როგორც ებრაულის ენის

არაფერი ესმისთ, ისევე მათსავე ლოცვების, ერთგვა და მეორეც მათვის გაუგებრათ შთება და კითხვის დროს დუდლუნის და თავის კანტურის მეტს სხვას ვერას-სწავლოჲს. ამ მხრით ებრაელნი ძალიან მაგრის თვისების არიან, იგინი არამც თუ ჩვენს-საერო და საშუალო სასწავლებლებს ეტანებიან, არამედ მკაცრათ ერიდებიან თვით თავიანთ თანა მერჯულე ევროპის ურიებსაც კი, მათს შვილებთანაც კი არ შეჰყავსთ თავიანთ შვილები სასწავლებლათ, რადგანაც ამათის აზრით ვითომც ევროპის ებრაელნი წმინდა ურჩიები არაც კი არიან. მარტოდ ქართველთ ებრაელთ მიაჩნიათ თავიანთ თავი ნამდვილ ურჩებათ, მაგრამ ის კი არ იციან, რომ იგინი ამით დიდათ სცდებიან, დიდათ აშავებენ თვით თავიანთ პატარა ებრაელთა ბავშვების წინაშე. მათ პასუხის მგებლები ხდებიან, რომ საბრალო ბავშვებს გაუნათლებლად სტრვებენ. ეს არ ეპატიებათ მათ. ეს დიდი ცოდვა არს მათთვის.

საქართველოს სოფლებში, აქა იქ სადაც ებრაელნი სცხოვრებენ, იქ ქართველნიც მოსახლეობენ, ქართველთ შორის ასტყდა სკოლის გახსნის შესახებ საუბარი, ფულიც გაიწერეს, ამ საქმეს არც ქართველთ ებრაელებმა აღრიჯეს ზურგი, ამათაც თანახმობა განაცხადეს, სკოლის გარდასახადიც იკისრეს. მაგრამ შვილები (კი სკოლის) ხსლოს არ მიაკარეს. ამბობდნენ:

— ჩვენ, ბატონებო, თქვენჯ არც სკოლა გვინდა, არც სწავლა, ჩვენ, ჩვენი სასწავლებლო გვაქვს და რაც კი ჩვენ გვჭირია იმას ჩვენი შვილებო იქა სწავლობენ. ჩვენი სთანჯ სწავლა თქვენ არა გვაქვსთ.

ბევრი კიდევ სხვა ამ გვარები უამბნიათ. რამდენ გზის დარიგება მიგვიცია, საუბარი გაუმართავე მათთან ბევრს საპატიო პირებსაც, მაგრამ თქვენც არ მომიკვდეთ, მათზედ ვერავის ვერავითარი გავლენა იერ მოუხდენია. მთელს საქართველოში, არამც თუ სოფელს ალაგას, არამედ ქალაქ ალაგას მცხოვრებ ებრაელთაც კი არ შეისმინეს და შვილებს არ გაუხსნეს განვითარების კარები. ეს მეტის მეტი უბედურება არის და ამაზედ ჩვენც ვემდურით ჩვენს მოძმე ებრაელთ და მათზედ

გული გვწყდება რომ ასე იქცევიან შვილების წინაშე, ასეთ დაბნელებულს ძილში არიან შთაცვივნულნი, ჩვენ ერთი ქვეყნის შვილნი ვართ და ამიტომ უფრო გვტკივა გული ებრაელთა ასეთ ვრდომილებაზედ.

მხოლოდ ამ უკანასკნელ წლებს, მცირედ შეიგნეს ქუთაისის ებრაელთა, მცირედ ახალციხელთ და სხვათა სოფლებში მცხოვრებთაც. ახალციხის ებრაელთაგან ზოგი ერთმა შვილების სამოქალაქო სკოლაში იწყეს შეყვანა, ასევე ქუთაის, იქაც ორმა სამმა გაბელა და შვილები სასწავლებელში მისცეს. და ჩარჩენის ჩვენ არაფერი გვინახავს, თუმცა აღრე ერთმა ქართველთ ებრაელმა შვილი ქუთაისის გემნახიაშიც მისცა, ხოლო იგი 4 კლასამდე მიიყვანა, სწავლა არ დაამთავრებინა, ისე გამოიყვანა და აღებ-მიცემაზედ დააყენა. ასე რომ-მას შემდეგ რაც საქართველო რუსეთს დაუკავშირდა და ურიებლაც გარემოება შეეცვალათ, მის შემდეგ ქართველთ ურიათა შვილებთაგანს არც ერთს არ გაუთავებია არც დაბალი სასწავლებელი, არც საშუალო და უმაღლესის სასწავლებლის ხომ კარც არ დაუჩახავსთ. ამათს ასეთს გარემოებას სასტატუსო ეწინააღმდეგებიან ევროპის ებრაელნი და ესენი მათვის ძრიელ-სწუხან, რომ ქართველთ ებრაელნი ასეთს ძველებურს მდგომარეობაში შთებიან. ევროპის ასეთ გულ მტკივნეულთ ებრაელთ ჩემთანაც კი უსაუბრიათ და მათ დიდი მწუხარება წარმოუთქვამსთ ამათ შესახებ, იგინი დღესაც მეცადინეობენ, აი ამ უკანასკნელ დროს, გაზეთებმა ამბავი მოგვიტანეს, რომსაოფ. კულაშელ ქართველთ ებრაელთ ერთის ევროპიელის ებრაელის ჩაგონებით ახალი სკოლის გახსნა მოუწადინებიათ, რადგანაც აქ სასოფლო სკოლა არსებობს და ამ სასწავლებელში ებრაელთა შვილებიც დადიან სასწავლებლადო.

იმერეთმა ქმნას, რომ ამ ერს გაებედოს სწავლის ასპარეზოდ გაშოსვლა, ამათში მხოლოდ ერთი ზარის რეკა არის საჭირო, რომ დაირეკოს სწავლის ზარი, საჭიროა მხოლოდ რომ რამდენიმე კაცის შვილმა გაბედოს დაბალის სკოლიდამ საშუალო და უმაღლეს სასწავლებელში გადასვლა, თორემ მერე

თქვენ ნახავთ მათში როგორ გაიღვიძებს დიდი მიმბაძავობა, დიდი ლტოლვა სწავლისა. თვით ქართველთ ებრაელნიც ხომ ძალიან მიმბაძავენ არიან, რასაც ერთი მოეჭიდება და დაიწყებს კეთებას, იმას მალე მეორეც ჩაატრინდება, მეორეც მოსჭიდებს ხელს. ასევე მოუხდებათ სწავლის ასპარეზზედაც, რაკი ერთი შედგავს სწავლაში ფეხს, მერე მას მეორე, მესამე მიჰყვება და უკანასკნელ დარწმუნებული ვარ, რომ მათის შვილებით აქა-იქ გაივსება სასწავლებლები, ამას ფიქრი არ უნდა, რადგანაც ქართველთ ურიები შენიშნულნი არიან როგორც ნიჭიერი და მოხერხებული ხალხი. სრული იმედი გვაქვს, რომ ქართველთ ებრაელმა თუ ევროპიულ განათლების ტაძარში ფეხი შეკდგა, თუ კი გამოვიდა ძველის ოცნებებიდან და ნაფელის განკაცების გზას დაადგა, მაშინ იგინიც დადგებიან დიდის პროგრესის გზაზედ, მათში გაიღვიძებს ჩვეულებრივი ნიჭიერი მიღრეკილება და ნათელი ცხოვრების ძიება და მაშინ, იგინიც არა ერთს ნიჭიერს შვილს გამოუზრდიან საქართველოს, ბევრნი მოღვაწე გამოვა მათგან და იმედია, რომ როგორათაც მათმა თანამერჯულებმა გერმანიას გამოუზარდეს უდიდესი მსწავლონი და მეცნიერ-რეფორმატორები, ესენიც მსგავსადვე გამოუზრდიან შესამჩნევს პირებს საქართველოს. ამას ეჭვი არ უნდა, რადგანაც საქართველოს სასწავლებლებში, სადაც კი ებრაელის შვილი სასწავლებლათ შედის, იქ ის უსათუოთ თავის დედა ენათ ქართულ ენას აღიარებს, იგი ქართულის „დედა ენა“ იწყებს დედალის გახილებას და შემდეგ რაღა ფიქრი უნდა სხვაზედაც ვადავა, ის უტყუვრად შეისწავლის იმ ერის და ქვეყნის ისტორიას, სიტყვიერებას და ხალხის ცხოვრებას, სადაც იგი დაბადებულა და გასდილა. ეს რომ ასე იქნება, ამის მაგალითს ცხადათ ვვაძლევენ ისეთ ებრაელთა ბიოგრაფიული ცნობები, როგორც იყო სპინოზა, მენდლსონი, მარკსი, ლასალი, ენგელსი და მრავალნიც სხვანი ენით მოუთვლენი.

ქეშმარიტად, ქეშმარიტად, სანატრელია, რომ ქართველთ ებრაელმაც თვალი გაახილოს, მიჰბაძოს სხვათა და განვითარე-

ბის ასპარეზზედაც დროით ფეხი გამოდგას, რაც ხანი გავა და იგინი განათლებაში ფეხს წაღვამენ წინ, იძღენი მათში ქართული ენის, მწიგნობრობის და ისტორიის სიყვარულშიც უფრო წინ წაიწივს, გასპეტაკდება, ერთი ათად ამალღდება, ქართველთ ებრაელი ქართულ მწერლობას კაი სახსარს აღმოუჩენს, რგინი მრავლად გაიწერენ ქართულ ჟურნალ გაზეთებს და წიგნებს, ამის ნიშნები ჩვენ უკვე ვნახეთ. სხვათა შორის დავასახელებთ იმ გარემოებას, რომ საქართველოში ქართული წიგნების გასყიდვის ასპარეზზე ქართველთ ებრაელთ შვილებმაც იჩინეს თავი. მათ შეისწავლეს ქართული წიგნების სახელები და შემდგომ მის, დაიწყეს სოფლებსა და დაბებში ქართული წიგნების ტარება და სყიდვა. ასეთ მეწიგნენი იმერეთში ხშირად ჰჩნდებიან და ქუთაისში კალათითაც ატარებენ ქუჩა-ქუჩა. რაც ჩვენ ქართველთ მწიგნობრათ შეერთებულის ხელით ვერ მოგვიხერხებია, ამას ახერხებს ერთი ქართველი ებრაელი.

რაც შეეხებთ ებრაელთა სასულიერო წოდების საქმეს, მათაგან ერისადმი ღვაწლის და სამსახურს, უნდა მოგახსენოთ, რომ ესეც ვერაფერი საქმეა, მასში სანუკარო არაფერი სჩანს, ძველის სასულიერო წოდებისას ვერას მოგახსენებთ და ახალზე კი ვიტყვი, რომ რგინი დროის შესაფერად არ არიან მომზადებულნი. აქამდე ებრაელთა ხახამნი და რაბინები თითქმის სულ უბრალო ხალხთაგან ირჩევდნენ. ვინც კი მცირედ მაინც ებრაული იცოდა და რამდენიმე მცნება მოსეს სჯულისა, ის ხახმობას კი არა და რაბინობასაც აღვილათ მიაღწევდა. მის ცოდნისთვის საკმარისი იყო, რომ მხოლოდ მცირე რამე სცოდნოდს და თორას გვერდით, ებრაელთა ბავშვებისთვისაც ებრაული ეკითხებიან. მისთვის სხვა არფერი იყო საჭირო. მხოლოდ ამ უკანასკნელს წლებს კი ქართველთ ებრაელთაც შეიგნეს თავიანთი შოვალეობა და მათშიაც იწყეს თითო-ოროლა თვალ ხილულ ხახმებმა და რაბინებმა გამოსვლა ამათს წარმატებას და ცოდნას ძრიელ ეხმარება ევროპის ებრაელთ სასულიერო წოდების წინ ყოფნა, წარმატება და ენერგიული სძმე

სახური, ესენი ამწევებენ მათ, ამით პატივსაცემნი არიან იგი-
ნი მათგან.

როგორც სჩანს, საქართველოში, ებრაელთა სასულიერო
წოდებას, ძველ დროის შემდეგ თავის სასულიერო აღსაზრდელი
კერძო სასწავლებლები არა ჰქონიათ. სასულიერო წოდების
პირნიც საერო პირებთან ერთად იზრდებოდნენ, ხოლო მცირე
რედ წარმატება უნდა აღმოეჩინა, ებრაულს კითხვაში და ეს
იყო საკმარისი მისის წარმატების. ძველადკი საქართველოში
ეს ასე არ იყო, ებრელთ თავიანთ სასულიერო პირთა აღსა-
ზრდელი სკოლაც ჰქონდათ და მისთვის მცოდნე სჯულთს თა-
ვი კაცები, მასწავლებელნიც.

ქართველ ხანებმა ქართული ენა კი კარგად იციან, ზო-
გმა წერა-კითხვაც იცის, სალოცავში უმეტესად ქართულ ენას
ახმარებენ. ნამეტურ ქადაგებაში, ქადაგება იციან ყოველთვის
ქართულად, ქადაგების გარდა სხვა დროსაც ახმარებენ ქარ-
თულ ენას. ქართველ ებრაელთა ხანამი და რაბინი ქართული
ენით სცოცხლობს, ამ ენით სცხოვრებს, ამ ენით მართავს სამლო-
ცველოს საქმეებს, ერთ თავად ქადაგებაც იციან კარგის ქართუ-
ლის ენით, ხან მეტად თავისუფლათაც. ისე, რომ ჩვენთ
კაცი მასზედ გაკვირდება კიდევაც. ასეთ ქადაგების გასაცნო-
ბათ აქ მოვიყვან ერთს ქადაგებას, რომელიც 1898 წელს ერ-
თმა რაბინმა წარმოსთქვა ახალციხის ერთს სამლოცველოში.
„ჩუ ისრაელნი, ისრაელნი, ჩვენდა სამწუხაროდ ამ უკანასკნელ დროს
ჩვენ ერთბა დავეცით, ერთბა დავდაბადით. ვაი ჩვენს თავს, ჩვენს
ბედს, ჩვენს დირსებას. ჩვენდა სამწუხაროდ დღეს ისრაელთა შთამო-
მავალნი ერთის ლუკმა ჰერის გულისთვის ვინ იცის რაებს არ შერე-
ბიან. მთელს ქვეყანაში სამარცხვინო საქმეს ადგანან და მისდევენ.
ჩვენდა სამწუხაროდ სადაც კი მიხვადთ რომელიმე დიდს ქალაქში,
თქვენ უსათუოთ იქ სადმე თუ სარესკიპო სახლს ნახავთ, ის უსა-
თუოდ ისრაელის აქნება. ვაი ჩვენს ბედს, ჩვენს თავს, განა ჩვენ
ამის შეთაურნი უნდა ვიყვნეთ, განა ეს შეგვეყურის, მაგრამ რას
ვიზამთ, ასე მოეწუო ჩვენი საქმე და სამწუხაროდ, ამ საქმეს მამა-
კაცებს გარდა, თვათ დედაკაცებიც მისდევენ. თი, ისრაელის ასუ-

დნო და დედაცებო, განა თქვენ ასეთ საქმეთა მიმდევარნი უნდა იყვნეთ, განა შეგფერის თქვენ, ისრაელის შთამომავლთაჲ ბარე არ შეგფერის, მაგრამ რა გაეწეობა. ეგვლაფერს ვითყებთ“ და მრავალიც სხვანი, რომლის მოყვანა აქ საჭიროდ არ ვნახეთ. ქადაგებაში ბევრი ცოცხალი რამ ცნობები იყო გამოთქმული.

მეორე რაბინის ქადაგებაჲ... „დღეს ისრაელის ასუენი ის აღარ არიან, რაც ძველად იყვნენ. ამის მაგალითსაც მოგახსენებთ. ერთ მდიდარს ვაჭარს, გარე, თავის საქმეებში აღებ-მიცემა მეტად ცუდათ, უკეთურად წაუვიდა. ბელეს, საბრალე გაკატრდა კიდევ. ამ ვაჭირების დროს მას სრული იმედი ჰქონდა თავის სახლობის, რადგანაც სახლში მას საქრ-ვერცხლი, ფული და სხვა ნივთებიც მრავლად ებოდა; გარე საქმეებში დაბანდებულ ვაჭარს დრო არ ქონდა შინაურ საქმეების. სახლში მეოფს თავისუფალ და შეძლებულ ქალსაც ვერ დაეკავა საქმეები კარგად და ქმრის შინ არ უფინის დროს იგი თავის ამხნავ ქალებს აგრძობდა და ათასნიან მასზინძლობას უმართავდა. სახლის უფედივე შეძლების სულ წვეულებებში ხარჯავდა. ეს კი მისმა ქმარმა არ იცოდა. ცოლს ეგონა, რომ ქმრის შეძლება უფედიანაჲ, ის კი არა, როცა კარში ქმარი დაცარიელდა, სახლის უქონლობამ და სიცარიელემაც მასინ გამოყო თავი და ასე და ამგვარად შინაც დაეცა. ერთსა და იმავე დროს, ეს მოხდა სულ მის ცოლის უხეირე მოქმედების შედეგებით“.

მესამე რაბინის ქადაგება ისრაელთა დედაკაცებზედ.

„ერთ ვაჭარ ჯეს ცოლი უვანდა, ეს ვაჭარი ჯესი დილით სავაჭროზედ რომ წავიდოდა მის შემდეგ მისი ცოლიც ვავიდოდა კარში, დაჯდებოდა ქუჩის პირას, შეაგროვებდა თავის ამხნავ დედაკაცებს და ერთ გამოუელს და გამომფელს არ გაუშვებდა, რომ არ გაეკილა. ეს ასეთიაჲ, ის ისეთიაჲ და ვინ იცის რამდენ სხვა ასეთები არ იცოდა. შინ კი უბრალო ჯამის გარეცხვა არ არის, იმასაც ვუხელს არ ახლებდა; მთელი დღე კარში დააღამებდა და საღამოს, მხოლოდ ქმრის სახლში მისვლის დროს შევიდოდა და მხოლოდ მასინ დაუწყებდა ჯამებს რეცხვას“ და სხვა.

უნდა ითქვას, რომ ებრაელთა სასულიერო პირნი მხოლოდ ასეთ საქმეებისათვის ჰკიცხავენ თვის დედაკაცებს, თორემ

სხვა ფრივ მათ სიბრალოულხანი შეხედულება აქვთ დედა კაც-
ბზედ. ბევრს ქადაგებაში მათს სიბრალოულს დიდის პატივიტ
ჰქადაგებდნენ. ნამეტურ მშობელთა სიყვარულს, უფრო კი
დედის, რადგანაც დედა+კაცი უფრო დაჩაგრულია, ვიდრე
სხვა. საზოგადოთ უნდა ითქვას, რომ ებრაელთა სასულიერო
წოდება, ხშირად კაცთ მოყვარეობასაც ჰქადაგებს, ღარიბთ
სიბრალოულს, მფარველობას, გაკითხვას, გატანას, დანაშაულის
პატიებას და ბევრსაც სხვას. თუმცა ქადაგებთ მათ უსისტიემოთ
იციან და ხშირად ერთის კითხვიდამ მეორეზედ გადადიან,
მაგრამ მზინც უმთავრესად კეთილ მოქმედების დედა აზრებს
კი არსად იოტის ტოლსაც არ შორდებიან. ეს არის მათი უმთა-
ვრესი ძალა იმ მოძრაობის, რომ მათში ქალსა და კაცს შორის
დიდი ურთიერთობა არსებობს, დიდი სიყვარული და პატი-
ვის ცემა. ეს პატივის ცემაც, ხომ ცხადი ბურჯია იმ გარემო-
ების, რომ ებრაელნი ყველგან ერთობ მრავლად მრავლდე-
ბიან.

როგორც ძველად ისევე დღესაც, ებრაელთა ხახმები და
რაბინები ქართულს ენას უეშმაკოთ ექვემდებარებიან, ქართ-
ველთ ებრაელი უფრო მადლიანის თვისებისა არის ქართველი
ერის წინაშე, ვიდრე თვით ქართველ მუსულმან და იმ ერმი-
ანთ რიცხვი, რომელნიც საქართველოში სცხოვრობენ, ზოგს
ამათგანის დედა ენას ქართული ენა შეადგენს, მოდგმითაც
ქართველები არიან, მაგრამ ეამთა ვითარების მეოხებით იგი-
ნი ესე გარდაქმნილან, რომ დღეს მათ ქართველობის არაფერი
სწამთ და ქართულ ენას თუ ხმარობენ, ხმარობენ ისე როგორც
საჭირო იარაღს, თორემ სხვაფრივ მათს გულში ამ ენის წმინ-
და ტრფიალებას ადგილი არ აქვს, რაც ეს ყველას კარგად
ეტყობა ჩვენში იგინი აშკარად იჩენენ ამის ვითარებას.

ისრაელის ხახამი თუმცა ფანატიკია, მაგრამ იგი მხოლოდ
ფანატიკია მოსეს სჯულში, იგი მარტოდ მის მფარველ მომ-
ვლელია, სხვაფრივ იგი არავის რას ერჩის, არავის რას უშავებს,
არავის მტრობა არ აქვს. იგი შურით არ აღძვრის ისე, რო-
გორც სხვებმა იციან. ამიტომ სანატრელია, რომ ებრაელთა

სასულიერო წოდებას განერთარებნს მხრით წარმატება მიეცეს, ჯერ დღესაც, როგორც მათ განვითარება არა აქვსთ, ამ დრომდისაც კი მეცადინეობენ თავიანთ შეძლების და გვარად ღნ მრევლში სასტიკათ კრძალავენ ღარიბთ შეწუხებას, დარბევას, დიდი სარგებლის აღებას და სხვანი. ამიტომაც არის, რომ ქართველი ებრაელი უსამართლო საქციელს აღებ — მიცემაში დიდათ ეკრძალება. მას ეს სხსტიკათ სძულს, აშინებს და საყოველთაოდ სულის საქმეც აღარღებს. სადმე ებრაელმა რომ ასეთი საქმე ჩაიდინოს და ვინმე დაარბიოს, მის საქციელი ხახამს, თუ რაბინს დიდთ ეწყინება, თუ გლეგო; ძლიერ შეარცხვენს და თუ სიტყვამ მოიტანა გაჰკიცხავს და შეაჩვენებს კიდევაც.

ამიტომაც არს, რომ ქართველთ ებრაელნი ძრიელ ღირსებთან ფულით ან სხვა რაიმით შეუძლოთა დარბევას და დაჩაგვრას, მაგალითებრ: მთელს საქართველოში თქვენ ვერ მიჩვენებთ ვერსად თუნდ ერთ კომლს, რომელიც მათგან დარბეულთსადმე, ქართველთ ებრაელი ძრიელ წრიდება სხვათა დარბევას, თუმცა ამათ ფულის გასესხება ხშირათ იციან. კაცის ხელის გამართვა საღმრთო ვალად მზაჩნიათ, მაგრამ თან კიდევ ისიც აქვსთ სახეში, რომ გაჭირვებულს შევლა უნდა და არა დარბევა. ამიტომ ქართველთ ებრაელი ისე კაცის დამხობას და დარბევას არ მისდევს ფულის საშუალებით, როგორც მხოლოთ თვით ფულის სარგებლის აღებას, მან მხოლოთ ფულის სარგებელი აიღოს, თორემ შტრაფები, ნეუსტორია და ამ გვარნი რაღაც უსამართლო ჯარიმები მას არ უნდა, იგი ისტორიით დაჩაგრული პირია და ამიტომ დაჩაგრული კაცის დარბევას სულ არ ნდომობს, ეს რომ ასეა ამას ასაბუთებს შემდეგნი საზეგალითო ფაქტიც: მთელი საქართველოცხინვალს, სურამს, ქართლს და საქართველოს სხვათა კუთხის ქართველთ ებრაელთა ცხოვრებას მეტად კარგად იცნობს აწ რუსის ბოქაულად ყოფილი ივ.—ზ.—სკი. ეს პირი მეტად დიდ ხანს იყო ბოქაულად, მას ძრიელ ბევრი გაჭირვებული კაცის მამული აუწერია მევახშეებთა ვალში ბევრს ალოავს

ბევრი ლატაკი კაცი დამხობილა შეუწყალოდ, უმეტესათ მოვალენი დამხობილან თვით ქრისტიანებთაგან, უფრო სომეხებისაგან. ურდისაგან კი ამ გვარ საქმეთა მაგალითიც არ ყოფილა. მთელი ქართლის თავად აზნაურების მამულები სულ ქრისტიან სომეხებმა აიკლეს, აიკლეს თვით ქართველი გლეხებიც. სომეხი როცა ქართველის მამულის გასაყიდათ მიდის, მან აღარ იცის როგორ ინავარდოს, პრისტავს აღარ აცლის გაყიდვას და როცა დასარბევი ქართველი ოჯახის წევრნი დარდით და ბოლმით წივიან, რომ მათ ქრისტიან მევახზე უღმერთოდ არბევს და აწიოკებს, 100 მანეთში 100 თუმანს ახდევინებს, ამ დროს კი ქრისტიან სომეხი მევახზე სიხარულით ცეკვავს და აღარ იცის რა ქმნას, როგორ ინავარდოს, როგორ დაარბიოს ქართველი გლეხის ოჯახი.

ამ წურბელების მეოხებით ბევრს ალაგას მოელო ქართველ კაცს ბოლო, ბევრს ალაგას დაეცა საუკეთესო ოჯახები ქართველთა და აღიგავა დედამიწის პირიდან. თუ რა ამოქმედებთ ამ პირებს ასე ჩვენზედ ამაზედ მე არას ვიტყვი, ხოლო ის კი უნდა ავნიშნოთ, რომ სომეხ ქრისტიანმა თავის მოვალის წინაშე, არც მოცდა იცის, არც ვალის დაცდა, არც სიბრალული და არც რა სხვა მხარეები. მისთვის არსებობს მხოლოდ ქართველის დარბევა და დამხობა. ასე ნავარდობენ ეს გმირები და ამ ნავარდობისთვის თვითქოს გარემოებაც კი ხელს უწყობს. ქრისტიანობის ფირმით ბევრნი არს ბოროტების ქვეშ იფარვენ თავებს. ამ ბოლოს დროს, ქრისტიან სომეხ ვაჭრებთა გვერდით ასეთ ქართველ მევახზე ვაჭრებიც გაჩნდნენ და არც ესენი ჩამოუარებიან სომეხ ხარებისა ტაციაობაში. ეს ახალი მოვლენილი ქართველთა ქრისტიან ხარებიც სომეხზედ უარესად სწუწნის სისხლს ქართველს და ამბობს უწყალოდ, მე თვით ვერ მნახველი ასეთ ჰარამზად ქართველ ქრისტიან მცარცვალების. ასეთ ძერებით და ქორებით გაივსო საქართველო და ქართველი ერი. მაგრამ ვინ რას ეტყვიო ამათ, არა ვინ, ღადგანაც ურიის გვერდზედ ესენი კეთილ მოსავ ქრისტიანები გახლავან.

ქართველთ ებრაელი კი ასეთ უსჯულო საქციელს სასტიკათ არის მოცილებული და იგი თუ ეისმეს რამე სიკეთეს უშვრება, უშვრება მხოლოდ მიტომ, რომ იგი არ დაარბიოს, არამედ ფეხზედ წამოაყენეს და უშველეს რამით. ზემოხსენებულმა პრისტავმა მიამბო შემდეგი: ქართლსა და იმერეთში ქართველი ურიები პატარა შეძლების პატრონები არიან, მათ ძრიელ უყვარსთ სარგებლით ფულის გასესხება. ფულის ვადა მოვა, ამაზედ საჩივარიც ატყდება, ურია მოვალეს პრესტავით მიადგება კარზედ, მოვალე გამოვა კარში და ებრაელს ეტყვის ასე:

ჩემო ისრაელო, დამაცადე ცოტა, გეფიცები ღმერთს, რომ ყველაფერს გადაგიხდი.

ისრაელი მიუგებს:

— კი შენი ჭირი მე, დაგრცდი, დიდის სიამოვნებით, მხოლოდ თამასუქი გამოცვალე, პრისტავის ხარჯი გარდაიხადე და დიდის სიამოვნებით. მე მზათა ვარ, რომ დაგაცადო, სიკეთე გიყო და არ დაგახრჩო.

ქართველი ისრაელი სიტყვას ასრულებს, თამასუქს უცვლის, პრისტავის ხარჯს უხდის და ისრაელს შინ ისტუმრებს მშვიდობით. პრისტავსაც უხარიათ და ისრაელსაც, რომ საქმე მშვიდობით გათავდა და მოვალის ოჯახი არ დაირბა. ამას ემადრეილება თვით მოვალეც და შემდეგ, იგი ისრაელის ვალსაც უხდის მშვიდობით, ამ გარდასახადს ან კაი მოსავალი უწყობს ხელს და ან სხვა რამ კეთილი გარემოება. უთქვამს ხოლმე ამ პრისტავს, რომ ერთხელაც არ მომხდარა ისეთი მაგალითი, რომ ისრაელს ვისიმე ქართველის ოჯახი აენიავებინოსო. სომხის მდიდრისაგან ოცობით და ორმოცობით ანიავებულა ქართველთ ოჯახი და ისრაელისაგან კი არც ერთიო. ამის მოწამე თვით მე ვარო. ერთმა ასეთმა სომეხმა მოვახშემეს პრისტავი მოახეზრა ბევრის გლეხების მამულების აღწერით და დარბევით. სხვათა შორის, ერთხელ მან ხსენებული პრისტავი წაიყვანა და ერთი გლეხ კაცის მამულთ აღწერა და გაყიდა. შემდეგ უძრავის ქონების გაყიდვისა განაგრძო თვით

მოძრავი ქონების ფაყიდვაც. მოძრავი ქონების გასაყუდათ სახლში პრისტავი წაიყვანა. მოვიდა მოვალე და შევიდა სახლში, თან შეიყვანა პრისტავი, ყოველივე აღწერა, იგი პრისტავს სთხოვდა რომ ამას აღწერა აკვანიც კი, სადაც ბავშვი იწვა და ერთი ხელი ლოფინდ, რომელზედაც ერთი მოხუცი ავად მყოფი იწვა.

პრისტავმა ეს ვერ იკადრა, ქრისტიან სომეხმა ძალა დაატანა და უთხრა:

— აღწერე, ეს შენი საქმე არ არის, ღარიბია თუ მდიდარი, მე შენს ხარჯს ვიხდი, ფულს გაძლევ, იმიტომ რომ აქ ასწერო და გაყილო და არა სიბრალული გამოჩინოვო, ეს შენი საქმე არ არისო.

ამაზედ ბოქაულს ჯავრი მოუვიდა და ჩარჩს სომეხს მკაცრათ დაუყვირა, რომ შენ ამ ოჯახს უღვთოთ არბევო.

— ბევრი-დაგირბევია, მე ვარ ამის მოწამე, ეხლაკი აღარ შეგრჩებაო. მოვანშემ ყვირილი დაუწყო და თან გმობა, ბოქაულმა ეს ველარ მოითმინა, აღელდა, სწრაფად რევოლვერი დასცა და მევახზე იქვე გაიჭიმა: ამ ამბავმა დიდი დავა ასტეხა, ყველა მევახშეს ამტყუნებდა, რადგანაც მის ვალის ვექსილში 100 მანათის მაგიერ 100-თუმანი ჩაეწერა და საბრალო გლეხისთვის ვალად დაედო, რაშიც მართლაც და 100 მან. მაგიერ 100-თუმანი გადაახდევინდ, რითაც ეს საწყალო გლეხი დაღუპა და დააქცია.

ქრისტიან სომეხ მოვანშისაგან ასეთი მძაგალითების ერთი და ორი კი არ მომხდარა ჯერამედ ოცი, ორმოცი და ასიც ურიასაგან კი არსად ერთი ქართველი კაცის ოჯახიც არ დამხობილა, არსად არა ვინ აღგვილა: ამის მაგალითაც არ ყოფილა. ვიტყვით ახლა, ჩვენ, რომ ქრისტიანთ სამღვდველოება ებრაელთა ხახმებს და რაბინებს სჯობნიანო. ამა ბრძანეთ ერთი თქვენ, თუ აქ ესენი ერთი მეორეს რით სჯობს. ჩვენ ქრისტიანები, მგობელნი ურიათა და ურიათა მღვდელ მთავარნი კი ურიანი თუმცა ამ ამბებს აქ აღვილოთ არ ქონდა, მაგრამ აქ ეს ჩვენ მოვიყვანეთ როგორც სამაგალითო მხარე

ურიათა; რომელიც მათ სასულიერო წოდების გზე გავლენის მეოხებით ხდებდა.

როგორც სხვებთან, ანუ სხვა ტომის ერთანა ისევე თავიანთ თანა მერჯულეებშიაც დიდი კავშირი აქვსთ, დიდი ერთობა და ერთმანეთის გატანა, გატანა იციან უფრო იმ სახით, როგორც საჭიროა ყოველი უძლურისთვის. ფეხზედ დასაყენებლად, იგინი ებრაელთა დატაკთ წმინდებიან ისეთის სახსრით, რომ დატაკი ფეხზედ დადგეს, ცხოვრებით წელში გაიმართოს, საქმიანობას მოჰკიდოს ხელი და მათხოვრობას საყრდენთაოდ გამოეთხოვოს, უამისოდ ებრაელის დახმარება სრულიად უბრალოა, უმნიშვნელია; ამიტომაც არის, რომ ებრაელთა შორის, ყოველი საპყარბც კი მნატვრელია შრომის და არა მათხოვრობის. ებრაელთა შორის მათხოვრობა ძველადგანვე აღკრძალულივით იყო. მას ეკრძალებოდა ბერი-კაცი, დედა-კაცი სნეული და სხვანიც. ყოველი არსება ნატვრით სცხოვრობდა და მეცადინეობდა, რათა მას თავის მუშაკობით და მარჯვენით მოემუშაკა და ეშოვნა დღიური საზრდო და მათხოვრობა და აქა იქ სიარულს კი საყოველთაოდ გამოსთხოვებდა.

ეს იყო დარგი ურიათა ერის ძველადვე და ესევე არის დღესაც. ბევრს ალაგას, ქრისტიანთ შორის ლაპარაკობენ, რომ ურიები მდიდრები არიან და მიტომ არ მათხოვრობენ, მიზეზი ეს არის, რომ ებრაელთა შორის მათხოვრები არ არსებობს. ეს მხოლოდ მოგონებულნი მოსაზრება არის, თორემ თუ დავაკვირდებით საქმეს, სინამდვილეს და სიმდიდრეს, მაშინ კი სხვა აღმოჩნდება, ებრაელთა შორის მათხოვართა რიცხვი არ არის, მაგრამ მის მაგიერ კი გლახაკთა რიცხვი დიდია. მათ ში გლახაკნი ისეთნი არიან, რომ თვით მათხოვართა მდგომარეობაზედაც კი დაბლა სდგანან. ამის მაგალითი მე ვნახე ახალციხის ქართველთა ებრაელთა შორის, ცხოვრებას მათვის ისე გაეჭირებინა, რომ თუმცა მორიდებით კი, მაგრამ მაინც გაებედნათ მათხოვრობა და თვით ჩემთანაც მოვიდნენ ასეთის ჩუმის გაკითხვით. ერთი კაპიკი მაჩუქეთ, უენი ქარაზე და სხ.

ქართველებმა იკოდენ ძველად შემდეგი თქმულება:

„ურჩებს დარღუბალის კიდობანი აქვთ, ამ კიდობნისთვის ევე-
ლა ურჩის წყიურათ ფულო შეაქვს და როცა კი მათში ვისმეს გაუ-
ჭირდება, მაგალითებრ ცეცხლისაგან გადაწვის ვინმე, ან იზარალებს,
მობუცდება, აწვინ ეუფლება და ცხოვრებით დაექცემა, უსახლწ-
ობლება იქნებიან და ასეთბც სხვანი, მაშინ მათ აქედამ ეძლევათ
დახმარება, ამიტომაც არს, რომ ურჩებში მათხვრები არ არიან.“

იციან კიდევ შემდეგი:

„ურჩა უფრო ეხმარება ურჩის, ვინემ ქრისტიანია.“

ზემო ხსენებულ მევახშეობის გამო ურჩათა შესახებ და-
შთენილია ასეთი თქმულება:

„ურჩის ვაღი სჯობდა, სომეხს ვაღსა.“

ეს იციან ნამეტურ ცხინუალის და ანუ ისეთ სოფლებში
სადაც, სომეხნი ელა ურჩები ერთად სცხოვრობენ. ორივენი
ფულს ასესხებენ. ზემოთ მოყვანილ „დარღუბალის კიდობნის“
გარდამოცემის შემდეგ დროს სახე შეიცვალა, მისი ჩვენ სხვა
ვარიანტიც გვაქვს, ეს ვარიანტი რასაკვირელია ახლად მონა-
რუქებულთა აი ესეც:

„ურჩებს დარღუბალის კიდობანი“ აქვთ იქ ფულებს
აგროვებენ, როცა სადმე საქმე გაუჭირდებათ მაგალითებრ
თუნდ მაშინ, როცა ანგინი ქრისტიანის ყმაწვილს დაიჭერენ და
აწვალებენ, თუ ეს მწვალებლები დაიჭირეს და საქართალში
მისცეს, მაშინ იგინი ამ „კიდობანს“ გახსნიან, ფულს ამოი-
ღებენ, მით მოსამართლეებს ქრთამავენ, ადლოკატებს ეჭერენ
და დახმარებებს ამართლებენ“

უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს ცხელი სიცრუე არის, ქრი-
სტიანებთაგან მოგონებულ მოჭორებული, უფრო ურჩების
მტრებისაგან, ზემოთაც ვსთქვით და აქაც ვიტყვი, რომ საქარ-
თველოს მეფეების დროს, საქართველოში, არ ყოფილა სადმე
მაგალითი, რომ ურჩებს ქრისტიანთ ბავშვი მოეტაცნოთ და
ეწვალებინოთ, ძველად ეს ამბათაც არავის გაუგონია საქართვე-
ლოში, არსად ერთი შემთხვევაც არ მომხდარა, ეს რომ ასე
არ ყოფილიყოს, მაშინ ცხადი საქმეა, რომ ქართულს ისტო-

რიულს წიგნებში სადმე რამე ცნობა დაშთებოდა, თვით „ქართ-
ლის ცხოვრებაშიც“ კი დაიკავებდა ალავს. ვახტანგ მეფეც
ხომ ცხადი საქმეა, რომ თავის სამართლის წიგნში იტყოდა
რამეს, მაგრამ არც ამას, არც აღბუღასი და ბექას სამართალ-
ში და არც სხვა საკანონმდებლო წიგნებში სიტყვა, კრინ-
ტიც არ მოიპოვება ამაზედ.

აბა თქვენა ბრძანეთ, ეს რომ ასე არ ყოფილიყო და სა-
ქართველოში ურიებს ქრისტიანთ სისხლი ეხმარათ და ამის-
თვის ბავშვებიც ეწვალეზინათ, ნუ თუ ამაზე ასე მოხდებოდა,
და ჰმას არ ამოიღებდნენ, არა გვგონია. ეს არც ჩვენს კანონ-
მდებლებს გამორჩებოდათ, არც ჩვენს მესტორიებს და არც
სასულიერო მწერლებს. მაგრამ არ არსებობდა ეს, ამის ამბა-
ვიც კი არ გაგონილიყო მაშინ და შიტომაც არც იგინი იხ-
სენებენ. ეს ამბები სულ მოჭორებულთა XIX საუკუნის დამ-
დებს, რასაც რასაკვირელია უმეცარ ქრისტიანებთაგან უფრო
ფრთხები ესმება და ვრცელდება, ამ გავრცელებას ზედ ემატე-
ბა ზოგი ერთ ბოროტ ავეყია ქრისტიანთა მტრობა და დევნა.

უნდა ვსთქვათ, რომ მართლაცა და ქართველთ ებრაელთ
ყველგან სდევნიან და აწვალეზენ, ყველგან სჩაგრავენ და ვინ
იცის რას არ უშვრებიან, თვით ქრისტიან ბავშვებიც კი სდევ-
ნიან, ათასნაირ უწმაწურ სიტყვებს უყვირიან, რაც ამ საბრა-
ლოების შესახებ საგომობელი ანდაზებია ხალხში გავრცელე-
ბული, ჩვენ ყველა იმაებს ვერ მოვსთვლით, მათი მოხსენებაც
არ შეიძლება, შეუძლებელია. სამწუხაროდ თვით ჩვენი საეკ-
ლესიო წიგნების უმეტესი ნაწილიც კი ისეთი კილოთია ნა-
წერი, სადაც ყველგან ურია იგობა, ურია იხატება ხალხის
წინაშე ვითარცა ქრისტეს მტანჯველი, ურჯულო და თითქ-
მის უღმერთოც, ამიტომ საბრალოებს სდევნიან ყველგან, სცე-
მენ, აწვალეზენ, სტანჯავენ, პირზედ ღორის ქონს უსიამენ,
ეუბნებიან: თქვე ასეთებო, თქვე ისეთებო!

გარდა ამის, ყოველს ჩვენს სადღესასწაულო ხატების გა-
მოფენას და რიგის გარდახდასაც ხომ ერთობ დიდი ზე გავ-
ლენა აქვსთ მდაბიო ქრისტიანებზედ, ანუ განუვითარებლებზედ,

მაგალითებზე ჯვარცმის სურათების ხილვას, მთელის ქრისტეს ცხოვრების სურათებს, სადაც ტანჯვა მწუხარება არს მკაფაოთ ნახატი, ასეთ ნახატებს ერი ხელდავს ეკკლესიის კედლებზედ, ხატებზედ, დროშებზე და ვინ იცის სად არა, მერე ყველა ამის ჩამდენათ და მომქმედათ ვინ სჩნდება, რასაკვირველია ურია და ურიები, რომელთაც—კარგია, რომ ქრისტიანების ბრბო არ ეცემა და სულაც არ ამოჟლეტენ, ამასვე ერთვის ზედ და ემატება ქრისტიანთა იმ მწერლებთა ნაწერები, რომლებიც იესოს შესახებ ხშირად სწერენ და თან კიდევ ურიათაგან მის აურაცხვილ ტანჯვას ანუსხვენ, ანუსხვის შემდეგ დასკვნას აძლევენ ასე:

„ეკკლესიას ეს დაითმინა იესომ ჩვენი გულისთვის“.

აბა ახლა თქვენა ბრძანეთ, თუ ასეთ მაგალითების შემდეგ რა დღეში უნდა იყვნენ. ამაზედ მე რომ არ ვისაუბრო, ვგონებთ, ეს უჩემოთ სხვებმაც კარგად უნდა იცოდნენ, რადგანაც ამის შესახებ მთელის ევროპის წარჩინებულ პირნი დადებენ, აქ ეს თუ მოვიყვანეთ, მხოლოდ მიტომ, რომ მიუაგვენუსხა ჩვენი დარდიც, ჩვენი სიმდიდრეც, რომ დღეინდელი ქართველნი ებრაელთა წინაშე ის აღარა ვართ, რაც ძველად ვიყავით, ძველათ მათი შემბრალებნი დღეს სხვათა ფეხის ხმით ურიათ მდევნელათ გარდაეჭყეულვართ და წინააღმდეგ ჩვენის მამა-პაპის ტრადიციების არც ჩვენ ვაკლებთ ურიებს ტანჯვას და დევნას—ჩვენც მოვეყვებით ურიათა საგმობ ისტორიაში.

ამისთვის კი არა თუნდ ის ცილის წამებნი, ბრალდებანი და სამართალში მიცემა, რაც ებრაელთსა ქართველთაში გამოსცადეს და გამოიარეს XIX საუკუნის გასვლამდე, ნამეტურ იმერეთში. პირველად ამგვარი ამათ დევნა და ცილის წამება მოხდა 1846 წ. მის შემდეგ მიდის დრო და თითქმის ვინ იცის სად რა არ მოხდა და კვლად არ ხდება, ნამეტურ ყოველ წელს, აღდგომის კვირა დადგება თუ არა, და თქვენი მტერი საბრალო ქართველ ურიებს კარში ცეღარ გაესვლებათ, თუ ამ დროს სადმე უბანში, ქრისტიანთ ყმაწვილიც მიიმალა ხუმრობით, ან

ქრისტიანებმა ერთმანერთს ხუმრობით ან ურიათა სამტროთ უმაწვილი მიმალეს, მაშინ ხომ მშვიდობით, ურიათათვის დგება განკითხვის დღე, ჩაქვავება და ვინ იცის რამდენი კიდევ რაგინდარა, ასეთი უბედურება, ასეთი დაჩაგვრა შეუწყალოდ და ებრაელთა მოხუცთა, ქალთა, კაცთა და ბავშვებთა ატირება ბევრს ალღავს მოხდა, ბევრს ალღავს ამ გარემოებას თვით ჩვენმა ცნობილმა მღვდლებმაც შეუწყეს ხელი. მაგალითს მოვიყვან.

პროფესორის ხვოლსონის წიგნი „ხმარებენ თუ არა ურები ქრისტიანების სისხლს“ (თარგმანი ილია კალატოზიშვილისა) მე დავბეჭდე და ამის დაბეჭვდამ ჩვენში ზოგიერთ ალღავს კამათიც ასტეხა და ორს ალღავს საქვეყნოთ შეჩვენებაც მომიძღვნეს მის დაბეჭვდისთვის. ასეთი შეჩვენება ეკლესიის გარეშე თვით ერთ ქართულს გაზეთშიაც იქმნა დასტამბული და აღიარებული, რომ პროფესორი ამას მარტოდ უნვერსიტეტში სტუდენტებს უკითხავდა კათედრიდამ სამეცნიერო მიზნით. სხვა რამ ჭეშმარიტებას ჩვენ ვერ ვაკუთნებთ, რადგანაც დამტკიცებულია, რომ ებრაელნი ქრისტიანთა ბავშვების სისხლს ხმარობენო, ურია ჩარჩიაო...

ზემოთაც ვსთქვით და აქაც ვიტყვით, რომ საქართველოში ქართველთ ურია ჩარჩობის გარეშე მეურნეც არის, მეფეების ღროდან დამკვირებულნი მეურნეობასაც მისდევდნენ, დღესაც ქართველთ ურია რამდენათაც ვაჭარია, იმდენადვე მეურნეა, მხენელ მთესველნი და თვით ბარგის გადამტანნიც არიან, ჩამეტურ სტანციებზედ. სამეურნეო ნაწილზე მათ მოჰყავთ ბოსტნეულობა, სთესვენ პურს, სიმინდს, ღომს და სხვა. მევენახეობასაც მისდევენ, თავიანთ სახმარს ღვინოს თვით სწურავენ. გასაყიდიც მრავლად აქვსთ. არყის ხდასაც მისდევენ და სმენ კიდევაც კარგად. ჭამა-სმა ებრაელთა არის მეტად მცირე, სუსტი. ხორცის ჭამას იგინი მცირედ მისდემენ, უფრო ლობიოს და სხვა ამ გვარებს. ქართველთ ურიები ჭამა-სმით ევროპის ურიებზედ გაცილებით დაბლა სდგანან, შედარება არც კი შეიძლება, ევროპის ურიები ყველაფერს ეწყობიან. ქართველნი-

კი თითქმის მცირედ, ესენი ძრიელ ცოტას სჭამენ, მთელ დღეს თითქმის მშიერს აღამებენ, მშრალა ჰურზედ. დღესასწაულ-დღეებში და ლხინში თუ სჭამენ ხორცს, თორემ უამისოდ იშვიათად იციან საქმლის ხარშვა. რაც შეეებება საქმელთა ხარშვის ნაირ-ნაირობას, ვერც ამაში არიან დახელოვნებულნი, იციან ის, რაც კი საქიროების გამო საერთოდ მიღებულა. რაც შეეებება საქმელთა სისუფთავეს, ვერც ამაში არიან ქებულნი. მე ამას ძრახვით არ ვამბობ, არამედ სიყვარულით და პატივსცემით.

საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ ქართველთ ებრაელნი არ მისდევდნენ მკაცრად სისუფთავეს, ზოგი ცხოვრების პირობების ბრალია, ზოგი სიღარიბის და ზოგიც სხვა და სხვა მიზეზების, სარეცხი და ლოგინის სისუფთავეც მძიმეთ იციან, რაც შეეებება ტანთ საცმელთ დაკერებას ესეც ერთობ ნაკლებ აქვსთ შეგნებულნი, ნამეტურ ქართლის ებრაელთ, როგორც ტეტები ესენიც ისევე დაგლეჯილს ტანთსაცმელში არიან გახვეულნი, ხოლო ვერც ერთ მათგანს ვერ ნახავ, რომ ქართლის ტეტისავით ტანზედ რუსის ფარაჯა ეცვას, სულ შეიძლება ძველძულეებიც კი ეცვას, ძველი კონკები, მაგრამ თავისებური კი იქნება.

უსათუოდ, იგი მამა-პაპურს ტანთ-საცმელს აღვილათ ვერ დასთმობს. წინეთ ქართველთ ებრაელთა კაცნი და ქალნი ქართულად იცომდნენ ტანთსაცმელს, როგორც მამა-კაცთა შორის, ისევე დედაკაცთა. ზოგთ ძვირფას ტანთსაცმლის ჩაცმაც იციან, მაგრამ ერთობ იშვიათად. მათში ძვირფას ტანთსაცმელს და ლოგინს ერთობ დიდ ხანს აძლებინებენ. სადაც კი გაივლით ებრაელთა სოფლებში, ნამეტურ ზაფხულობით, მათი ლოგინი და ტანთსაცმელი ერთავად კარში ჰკიდია გზაზედ. როგორც ლოგინს, ისევე ტანთსაცმელს ზინტლის სუნი აუდისთ, მიზეზი ამისი ის არის, რომ მათ როგორც ტანთსაცმლის ისევე ლოგინის ხმარება ერთობ იშვიათად იციან, გადაკეთება და ამიტომ ასდით სუნით. ეს სუნი მარტოდ მათა აქვსთ და არა ქრისტიანებსაო. ეს, რასაკვირელია სი-

კრუცა, აბა ევროპის ურიები ნახეთ თქვენა, თუ როგორ იც-
მენ ტანთსაცმელს და იმათაგან დარწმუნდებით, რომ ეს სულ
მოგონებული ქარია.

რაც შეეხება შენობებს, ანუ სახლებს, არც ამით არიან
წინ წასულნი სხვებზედ, ურიამ ოლონდ სახლი გააკეთოს, თა-
ვი შეაფაროს, თორემ სხვაფრივ მისთვის სულ ერთია, იგი იო-
ლად წავა, როგორც უნდა იყოს თავს დაირჩენს. ამიტომაც არის,
რომ ებრაელნი ქართლსა და ზემო ქართლს ქართველებივით
მიწურ სახლებში სცხოვრობენ. გარდა ამის ძველადგანვე ჩვე-
ულება ქონიათ ამათ ერთად დასახლება, ერთ უბანში, ჭირსა
და ლხინში მეგობრობა, ხოლო სახლის წინ ვიწრო ქუჩები
იციან, სახლებიც ერთმანეთზედ მიყრილი, უსუფთაობაც უბ-
ვია და ამიტომ ურიათა უბანი ყოველთვის უსუფთავოა, სვე-
ლი და საძრახი.

ასეთ ჩვეულებას, ამ ბოლოს დროს, იმერეთის ურიები
კი გამოეთხოვნენ, მათ იწყეს ძველის ვიწრო ქუჩებიდამ გამო-
სვლა, ქოხმანების გადაკეთება, მალაზიების გამოცვლაც, ასეთი
მაგალითებრ კულაშელი ურიების საქმე, მათ თავიანთი მალა-
ზიები ერთ ალაგას, ევროპიულად გადააკეთეს ისე, რომ დღეს
მათი სავაჭროები რამეს ჰგავს. წინეთ კი იგი არაფერი იყო,
როგორც ურიის სახლი, ისევე სავაჭრო უბრალო ქოხ-მანს
წარმოადგენდა. ამ უკანასკნელ დროს ამის დაკვირვება და შე-
გნება ქუთათურ ებრაელთაც ცხადათ დაეტყოთ. მათ იწყეს
ქუჩების გასუფთავება, სახლების გადაკეთება. ქუთაისს—რიონ-
თან ახლოს სცხოვრებენ, ისიცკი უნდა ითქვას, რომ ძველად,
ქუთაისის ებრაელნი უმეტესად ხის შენობის კეთებას მისდევ-
დნენ. შემდეგ კი ქვიტკირით იწყეს. ქართველთ ებრაელთ ძრიელ
ჟეჟართ მდინარის ახლოს დგომა, ყველგან ესენი მდინარის
ახლოს სდგანან, ალბათ წყლის სიუხვის და სისუფთავის გამო.
მეზობლობაში წყლის გამო მათ ჩხუბი არ იციან ისე, ეს რო-
გორც ჩვენშია, ნამეტურ სოფლის ხალხში. მაინც ქართ-
ველთ ებრაელთა მეზობლობაში მტრობა არ იციან. მათში ეს
ამოვარდნილია.

რაც გინდ სასტიკი დანაშაულება მოხდეს, მის სისასტიკეს კი დიდი ზომა არა აქვს, ყოველ მათგანის გული მალე მოდის სიღბოზე, თითქოს იესოს და მის მოციქულთ სიტყვები მათაც აქვსთ გაზებირებული, დანაშაული უნდა ეპატიოს ყველას არა ერთ გზის და შვიდ გზის, არამედ სამოცდა შვიდ გზის. ამიტომაც არის, რომ ებრაელთა შორის მტრობას ალაგნი არა აქვს, გატანა ურთიერთ შორის გადღესასწაულებულია და უმეტესი ნაწილი მათის სადავო საქმეებისა ისევ მათშივე შთება, თვით ახერხებენ ყოველისფერს. ამით იგინი სანაქებონი არიან; მშობელთა, ნათესავთა შორისაც დიდი გატანა იციან ერთმანეთისა, აუცილებლად გაჭირებაში დახმარება, პატივის ცემა და სიყვარული. ამათში ნათესავეური განწყობა, წვეულება და ლხინიც იციან, შეძლების და გვარად, მდიდართა და ღარიბთა გარჩევას კი იგინი არ მისდევენ ისე, ეს როგორც ჩვენშია.

რაც შეეხება დანათესავენას ანუ დაკავშირებას, არც ეს არის მათში ძნელი და ამაშიაც იგინი ერთობ აღვილათ უკავშირდებიან ერთმანეთს, მათში ქალის გათხოვება ისე ძნელი არ არის, როგორც ჩვენში. ჩვენში ვისაც ერთი ვაჟი ჰყავს და სამი და ოთხი ქალი, ის დაღუპულია საყოველთაოდ, რაც გინდ დიდი შეძლების კაცი იყოს. ებრაელთა შორის კი ეს ასე არ არის და იგინი ქალებს ერთობ აღვილათ ათხოვებენ, მათი უბედურება ერთი ის არის, რომ ქალის გათხოვება ერთობ ადრე იციან, რასაც ხშირად დიდი ვნებაც მოსდევს. ამას მე კი არა და თვით შესმენილ ქართველთ ებრაელნიც დაასაბუთებენ. მიტომაც არის, რომ მათში ქალები ერთობ უძლურნი დგებიან, მჩატენი. სრულს სხეულის მექონს ადამიანობას მხოლოდ მაშინ მიაღწევენ, როცა წლოვანებით დასრულდებიან, შვილოსნობისგანაც ისვენებენ. ამათი ბედნიერება ერთი ის არის, რომ მათს სიმჩატეს და უძლურებას ქმარი თუ შვილი ყოველთვის მალამოსავებ ევლინება. იშვიათად რომ ქართველ ებრაელთა შორის ქალის დაჩაგვრა ვინმემ გაბედოს, თვით ებრაელთა ქალებიც საკმარისად მისდევენ მომჭირნეობას და ქრმისა

და შეიღების შევლას. უნდა ითქვას, რომ ქართველთა ებრაელთა დედაკაცი პიროვნებით გათანასწორებულთა მამა კაცთან. ზემოთ მოყვანილი ქადაგებანი დედაკაცთა ნაკლის შესახებ მათში ზოგადათ უნდა შეინიშნოს და არა საზოგადოთ, მრავლად.

როგორც დედაკაცობა არს, ისევე ბავშვებიც, ბავშვების პატივის ცემა მათმა მშობლებმა კარგად იციან. ცემა-ტყუება და ამ გვარები მათში მოსპობილია თითქმის, თუმცა ბავშვების არც კარგად აღზრდა იციან: მაგრამ არც ისე სდევნიან და აწვალენ ბავშვებს, ეს როგორც ქრისტიანებთა შორის არის გავრცელებული. ებრაელი თავის ბავშვს პატარაობაიდგანვე ზთავისუფლებს მძიმე ტვირთის ანუ მუშაობისაგან. იგინი მას ჯერეთ ხახამს აძლევენ სასწავლებლათ, მკირედ კითხვას რომ ესწავლის, მის შემდეგ მას გამოიყვანენ ხახამისაგან და ვაჭრობას დააწყებინებენ. ვაჭრობა რასაკვირელია შეძლების და გვარად, თავ-თავის აღაგას, ზოგს მალაზიაში აყენებენ და ზოგსაც ფეხზედ ავაჭრებენ, წვრილმანი საქონლით, საპნით. მამა თავის შეიღოს სულ ერთი მანათის თანხას მისცემს, ამით უყიდის წვრილმან საქონელს და მერე გზაზედ დააყენებს, რომ წავიდეს პატარა ქართველთა ებრაელი, ივაჭროს, ფული მოიგოს და იცხოვროს თავის შრომით. მართლაცა და უჩიის ბავშვი თავის ძამის დავალებას ჩინებულად სსრულებს, ზგი რაც გინდ საპყარი იყო, მზინც იგოდენათ ცეცება და ისე იშრომებს, რომ რაღუ ნაირათ დღის საზრდოს იპოვის, სულ მკირე, კოხი გროშის პურით დააღამებს, თავის თანხას არაფერს მოაკლებს, თვითაც იცხოვრებს და მამასთან, სახლში, მოგებით მკირე თანხასაც მიიტანს.

ამის შნო მათ დამკვიდრებულნი აქვთ და მასთან მშობელთა პატივის ცემაც უაღრესად სწამთ, ძნელათ, რომ ებრაელთა ბავშმა თავის მშობლებს რამით აწყენინოს, წყენა შეუძლებელია თვით ისეთ ებრაელთა ბავშთაგანაც, რომელთაც დედამამისაგან სილატაკის მეტი არაფერი დაუთენიათ, მთელ სიცოცხლეს ბავშვები სილატაკეში ატარებენ, მაგრამ გულში კი

დედ-მამის შური ბოროტებით არც შესცვლიათ და არც მოსაზრებიათ რამე ბოროტებით. ასეთია თვისება ებრაელთა ბავშვებისა და იგინი დიდის თავაზით და პატივის ცემით ემორჩილებიან თავიანთ მშობლებს, თუმცა ისიც კი უნდა ითქვას, რომ უმეტესად ქართველ ებრაელთა ბავშვების აღზრდის საქმე დიდს სამწუხარო გარემოებაშია მოთავსებული. იგინი სამწუხაროთ თითქმის მღვთის ანაბარათ ისდებიან, მათი პატრონი მათი თავის მეტი სხვა არავინ არის, ამას უეჭველია ყველა ის პირნი ცხადათ შენიშვნენ, რომელნიც კი ბაზარს ადგილებში ქართველთ ებრაელთა ბავშვებს ხედავენ, მათს მოქმედებას, ადებ-მიცემის მხრით თვალ ყურს ადევნებენ და თან კვალადვე აკვირდებიან მათს განწირულს მდგომარეობას, თრი გროშის მშრალა პურზედ ცხოვრებას.

ასეთია ებრაელთა ბავშვთა ცხოვრება და ასეთი დამოკიდებულება არის მათი მათს მშობლებთან, ბავშვები აღზრდის დროს, დიდის უპატრონობით არიან დატოვებულნი არა მარტო ჭამა-სმით, არამედ ჩაცმა-დახურვით, სისუფთავით და სხვანი. ვგონებ ქალაქ ადიგას, ურიის ბავშვი მთელის წლის განმავლობაში ვერ წავა აბანოში. ვერ წავა აბანოში არ არის მაინც და მაინც სადარდელი, სამწუხარო ის არის, რომ მას არც სარეცხი აქვს სუფთა და ბევრს ებრაელს სიღარიბის გამო უბრალო პირსახოციც არა აქვს, თუმცა ასეა მოწყობილი მათი საქმე, თუმცა ასეთ ცხოვრების მორევში სცურავენ იგინი, მაგრამ რაც შეეხება ურთიერთ შორის სულიერების და ერთის ოჯახის წევრთ შორის ერთს მაგარი ქსელის გაბმას, ეს კი შეუწყვეელი ღირსება არის მათი და მის მზგავსს ჩვენ სხვა ტომის ერთა შორის ვერ ვპოვებთ. ებრაელი დევნილია მრავალთაგან, გმობილია იგი ბევრგანა, მაგრამ მასთანვე იგი მალა სდგას თვით ისეთ ქრისტიან პირებზედ, რომელნიც მათ ჰგმობენ.

ქართველთ ებრაელთა მოხუცებულთა საქმე თუმცა ერთის მხრით შვილებთაგან პატივცემულია, მაგრამ იგი იგოდენადვე უბედურია. ებრაელთა მოხუცებულთა სულიერი მხარე ისეთია,

რაც მათ ნებას არ აძლევს, რომ მოხუცებულნი თავის შვილებს დააწვეს კისერზედ და წამ და უწუმ ფული და სახსარი სთხოვოს. თუმცა მოხუცებულთათვის ეს ერთობ მძიმე უნდა იყოს და ისიც შეუძლოთათვის, მაგრამ რაკი ჩვეულება ასეთი აქვსთ, ამიტომაც იგინი თავიანთ შვილებს დიდს შეღავათობას აძლევენ, მოხუცი ერთ კაბას ახო წელს ატარებს, სულ მშრალა პურზედ მოკვდება, იმასაც თავის ოსტატობისა იშოვნის და შვილს კი არას გზით არ შეაწუხებს. იმასაც კი ვიტყვი, რომ მოხუცებულ მშობლებთაგან ასეთი გამჭირნობა დიდათ მძაგს, მე მის არაფერი მწამს, მოხუცებულ მშობლებთათვის საამქვეყნიეროთ სხვა რაღა უნდა იყოს დაშენილი, რომ ორიოდ დღისთვისაც შვილების არ შეწუხების გამო დიდი სიღატაკე და მწუხარება დაითმინონ. მე ეს არ მომწონს და ამის მხრით ურიათა საქციელს ვსთვლით უჯეროდ, უკანონოდ. იმასაც კი ვიტყვი, რომ მე მათი სულიერი მძარეების ბევრი არაფერი ვიცი და იქნება ეს გარემოება მათში ხელ შემწყობ უვნებელ ძალათაც ითვლება ურთიერთ შორის დაკავშირების საქმეში, ვინ იცის, ყველაფერი შეიძლება.

ქართველთ ებრაელი ერთობ ცოტას ხარჯავს ფულს, მცირეს სჭამს და სვამს არა მიტომ, რომ იგი ძუნწია, არამედ მიტომ რომ იგი შეუძლია, ღატაკი და არაფრის მქონე, მათი ცხოვრება ერთის მხრით არაფერს საწუხარს საქმეს წარმოადგენს საზოგადოთ, იგინი შეუძლონი არიან და მის მეოხებით ცხოვრების გეგმასთანაც მოუწყობნი. იგინი ქრისტიანების ცხოვრებასთან ბევრათ დაბლა სდგანან, ბევრ საქმეში მათთან შეუდარებელნიც არიან, შეუდარებელნი არიან ბევრნაირის მხრით, მასთანვე დაჩაგრულნი და დამდაბლებულნიც, მათი სიღატაკე და მომჭირნობა გამოწვეულ უნდა იყოს თვით მათისავე დევნისაგან, შევიწროვებასა და დაჩაგვრისაგან, რადგანაც იგინი თითქმის ყოველ დღე იტანენ. ამიტომ მათვის საქირთა განათლება, განვითარება, ევროპიულ ცხოვრების ასპარეზზედ გამოსვლა, მადლობა ღმერთს, რომ ამ უკანასკნელ

დროს, ამათშიც გაიღვიძა სწავლის სიყვარულმა, მათაც იწყეს დრტინვა სწავლა განათლების და ცხოვრების წინ წასაწევად.

საჭიროდ ვხედავთ აქ ვსთქვათ შემდეგი: ქართველთა ებრაელთათვის დიდს საჭიროებას შეადგენს, რომ მათ ჰქონდესთ თავიანთ სჯულის ლოცვები ქართულს ენაზედ შედგენილი, რათა ძველ ურიულ ნაწერ წიგნების გარდა ქართული თარგმანი წაიკითხონ, რომ თავიანთ სჯულის წიგნების შინაარსის გაგება ნათლად შეეძლოთ. ეს მათვის აუცილებელს საჭიროებას შეადგენს და უამისოდ იგინი ფეხს ვერსად წადგავენ, ყოველთვის უკან იქნებიან ჩამორჩენილნი, მათ ჰკითხოს კაცმა, იგინი ასე ამბობენ, რომ ჩვენისთანა ნამდვილი ებრაელი სხვები არსად არიანო. ჩვენა ვართ რაცა ვართ ძველი ებრაელიო. ქართველთა ებრაელნი თავიანთ თავებს მთელს ევროპის ებრაელებს ამჯობინებენ. ის კი არა და საცოდავებმა თავიანთ ცხოვრებას რომ დააკვირდუნ და იგო მერე ევროპის ცხოვრებას შეადარონ, მაშინ იგინი თავიანთ თავს მათზედ ათჯერ დაბლა მდგარათ დაინახვენ. ასეთს შემცდარ გზრემოებით ხელმძღვანელებს ქართველთა ებრაელი სანატრელი კია, რომ ასეთ უკულმართობას რამე მალამო მოევილინოს. ესეთ მალამოთ, ერთის მხრით ჩვენ მიგვაჩნია ის გარემოებაც, რომ ქართველ ებრაელთათვის უნდა ითარგმნოს ქართულს ენაზედ მათი სჯულის წიგნები, უამისოდ ვთ იგინი წინ ვერ წავლენ, რადგანაც მათ თავიანთ სჯულის ლოცვების და სამართო წერილის სრულებით არაფერი გაეგებათ.

ურიათა ზოგნი მოხუცებულნი ამბობენ, რომ ძველად ქართველთა ებრაელთა ქართულს ენაზედ ლოცვის წიგნებიც აქნდათ და იგინი ქართულათ კითხულობდნენო. ქართველთა ურიათა ზოგს დღესასწაულზედ 1877 წ. ვახეთა „დროებაში“ შემდეგი წერილი დავბეჭდევ:

„ურიების დაბადება და ამაღლება; სექტემბერის ცამეტს იწყება ურების დაბადება და ამაღლება და თუ დება ცხამეტ სექტემბერს.

ამ დღესასწაულისათვის უოველი ურია თავის სასახლის ეზოში გაიკეთებს ზატარა სალოცავსა, რომელსაც შემოსვენ ნაირ-ნაირ მწვანე ხეხილებით და ფოთლებით, მთელი კვირა სხედან და ლოცულობენ თავიანთ წესსა, ამაღლების უკანასკნელ დღეს მადის მათი დაბადება, რომელსაც უფრო დიდის მომზადებით უნდა დახვდნენ. დაბადებისათვის იგინი ემზადების სალოცავში წასასვლელათ დიდი თუ ზატარა, თორას რთავენ ბალახ—ბუღახებით და იქ ასრულებენ თავიანთ დაბადებას.

ურიების თორა ამ უამად იმ სხლში კრის გამართული, სადაც წარსულს საუკუნეში, ერთი ჩვენი ბატონიშვილი სცხორებდა და ამ უკანასკნელს დროს კი სხვების ხელში ვნახეთ, სახელათ გვი დარბაზს ადრე „მუნთუანთ დარბაზი“ ერქვა. დარბაზი მშვენიერი რამ არის თავის შინაგან შენობებით და ხეივნებით, სასიამოვნო სანახვია ჩვენი წარსულს საუკუნის მოყვარულთათვის ეს დარბაზი.

დანიშნულ დროს მოვიდოდნენ ურიები, ურიების ხახამ-რახებმა გადაეს კიდობანი და გადმოიდეს თხი მშვენიერი კუბო, ხავერდით მორთული და მრავალი უვავილებითა. თითო კუბოში თითო დაბადება იდო.

გამოსვენებას შემდეგ ხახმებმა და რახინებმა თორასი შვიდჯერ შემოატარეს და მერე დაასვენეს და დაიწვეს ლოცვა და შემდეგ თამაში-ხტომა. ერთ ურას ვუთხე თუ რისთვის შემოატარეს ეს კუბო შეთქა, ან გკსმისთ ეს ურიული, რამე კითხულობთ? მან შემოატარების კი არაფერი პითხრა და ურიულ წიგნებზედ კი ბევრი რამ მიაშობა! — ბარკარ გკსმის, მაგრამ რა ვქნათ?

რატომ ქართულათ არა სთარგმნით?

ქართულს ენაზედ თარგმნას ჩვენი რახინები ნებას არ გვეძლევის, რადგანაც ჩვენი დიდი რახინი რესის ურიკ არისო და გვეუბნებოდა, რომ ჩვენი სჯული ერთი არისო და ენაც ერთი უნდა იყოსო, მოშალეთ ქართულ ენაზედ ლოცვა და ერთმანეთში წიგნების მიწერ-მოწერასაც. და აბა ხომ მოგუხსენებათ, ჩვენ არ შეგვიძლიან თუშა-ცა ჩვენ ურიებს ძველათ ნათარგმნი ლოცვის წიგნებიც ვვაქვს, რომელსაც ადრე ჩვენ მამა ზანებს ქართულად უთარგმნიათ, მაგრამ სუ-უველად ისინი უქმად სძევს.

ამ დღეს, ადრე, ჩვენში ხალხი ყოველთვის ქართულათ
ლხინობდა, განაგრძო ჩემმა ურიამი, როცა, „დაბადებას“ გამო-
იტანდნენ, ქართულად დაიწყებდნენ ძახილს: „დაბადებას მო-
ვესწარიო, ნეტაი ჩვენს გახარებასა“, მაგრამ ეხლა კი უყუ-
რეთ, ადრე, აქ თბილისში ქართულათ ქადაგებაც შეგვეძლო
გვეთქვა, ეხლაკი ვსეც აღგვიკრძალეს ხახამ-რაბებმა.

სხვა ქვეყნებში ამ ენაზედ ლოცულობენ ურიებო, მითხრა
ბოლოს იმან, რადგანაც ესმისთო. ფრანგის ურიები ფრან-
გულ ენაზედ, ნემენცის—ნემენცურზედ და სხვა. და ჩვენ კი
ასე გამოსხლეტილები ვართ. ამ გვარად ჩვენს ლაპარაკში გაა-
თავეს კიდევ ლხინი.

შემდეგ დაბადების კოცნისა, ჩააწყეს, დაკეტეს კუბოები
და თვითონ თორიდან გამოვიდნენ ლოცვითა.

რადგანაც ამ წერილში სიტყვამ დღესასწაულის საუბარიც
მოიტანა, ამიტომ აქ კერძოთ მის შესახებაც ვიტყვით რამეს.
როგორც ძველად, ისევე დღეს ქართველ ებრაელთა მიღე-
ბული აქეთ თავიანთ დღესასწაულ დღეებთა მტკიცედ და დაუ-
ყოვნებლივ შესრულება, დიდ დღესასწაულ დღეეს გარდა
თვით შათათსაც კი სუფთაც და ძველ ჩვეულებისამებრ ასრუ-
ლებენ. ესეც საკვირველია მათში.

ზემოთ ჩვენ გაკვრით ვახსენეთ ყველა ის საქართველოს
ქართველთ სოფლები, სადაც კი კერძოთ და ან ქართველბთან
ერთად ქართველი ურიები სცხოვრობდნენ, ეხლა აქეთგან
სათითაოდ დავასახელებთ ამ სოფლებს და თან კიდევაც ავწუ-
სხავთ.

თფიჯისის. ურიები ძველადანვე აქ მრავლად სცხოვრე-
ბდენ. XII საუკუნეში, აქ მათი რიცხვი ერთობ დიდი იყო.
თვით „ქარაჯის ცხაფრების“ მოთხრობით შეძლებული ვაქარი
თფილისელი, ციობილი ზანქან ზორბაშელი; ჩვენ ქართველ
ებრაელათ მიგვაჩნია. ამას თვით მისი სახელ წოდებაც აჩენს.
ძველად ებრაელნი თფილისში სცხოვრობდნენ სიონის ახლოს,
ბეთხანის შეღმართზედ, დღესაც მათი ძველი თორა ამ კუთხე-
ში სძევს. ამბობენ, რომ ძველათ ბეთხანის ამ კუთხეს ერქვაო,

რადგანაც აქეთ ებრაელთა სასაფლიო იყო და ებრაელთა ბეთხაინიც ამას ნიშნავსო. დღეინდელის ქართველ ძველს ტაძარსაც დღეს კარგა ხნის შემდეგიდამ ჰაოსიანებს უკავიათ. საშუალო საუკუნოების შემდეგ, თფილისში ქართველთ ებრაელთა რიცხვი ერთობ შემცირდა, მუდმივ ომებმა მათზედ ძრიელად იმოქმედა, XIX საუკუნის დამდეგს, როცა საქართველო რუსეთს ჩაბარდა, მაშინ აქ მათი რიცხვი ერთობ მცირე იყო. შემდეგ დროებაში აქ ქართველ ებრაელთა თავი მოიკრიბეს, უმეტესად ახალციხიდან გამდმოვიდნენ, დღეს თფილისში მათი რიცხვი საკმარისია. აქეთ ძველი თორა, ახალის ასაშენებლათ ფულს აგროვებენ. შვილებს ატარებენ რუსის ებრაელთა სკოლაში, სადაც მათ ქართულ ენასაც ასწავლიან. სკოლას მცირედ ქალაქის გამგეობაც ეხმარება. ქართველ ებრაელნი თფილისში ლატაკად სცხოვრებენ, უმეტესათ მისდევენ საწვრილმანოს ტარებას, ანუ წვრილმან აღებ-მიცემას, ცოტა მათში მედუქნე-მოვაჭრენიც არიან.

ძეგამს. მოხსენებულ არიან მცხოვრებ ურიანი კავკასიის აქტების I ტომში, საქართველოს რუსეთთან შეერთების დროს, შემდეგ დროის მათის ცხოვრების ჩვენ ბევრი არა ვიცით რა, ის კი უნდა ითქვას, რომ ძველად ძეგამას, ქართველ ებრაელთა რიცხვი დიდი არ უნდა ყოფილიყოს. მათი ცხოვრება წვრილმან ვაჭრობისაგან შესდგებოდა. ძველადვე აქვნდათ თორა.

ბრეთი. ებრაელნი აქ ძველადგანვე სცხოვრებდნენ, იგინიც ჩვეულებრივ მეურნეობასა და აღებ-მიცემას მისდევდნენ. ბრეთის ქართველთ ებრაელნი მოხსენებულ არიან საქართველოს რუსთან შეერთების დროს „კავკასიის აქტების“ პირველ ტომში. ბრეთში დღესაც სცხოვრებენ ებრაელნი, მათი რიცხვი ძრიელ მცირეა. ცხოვრება და აღებ მიცემაც იგივეა, რაც ცხინვალს, სურამს და სხვაგან, აქაც სრულიად ისპობა ამათი რიცხვი.

ცხინვალი. ცხინვალი ქართლში ცნობილ სავაჭროდ ითვლება, ქართველთ ებრაელნი აქ უხსოვარის დროდგან სცხოვ-

რებენ, ე. ი. ძველის ძველადგანვე, თითქმის იმ დროდგან, როცა ქართლში ურიები მოვიდნენ და დასახლდნენ. კარგად სჩანს, რომ ებრაელნი ძველადგან ცხინვალს უფრო ვაჭრობის მხრით მიჰყვებოდნენ. მართალია სხვა კუთხეებსაც ვაჭრობის მხრით ეტანებოდნენ, მაგრამ უმეტესად ცხინვალს, როგორც ძველადგანვე, ისევე შემდეგაც, ცხინვალში ქართველ ებრაელთა რიცხვი დიდი იყო, აქვსთ საკუთარი თორა. ძველადგანვე მათ შვილებს მხოლოდ ხახმები ასწავლიდნენ, ებრაულს სწავლობდნენ ჩვეულებრივ ლოცვების გამო და მასთან ქართულსაცა.

ცხინვალური ებრაელნი ძველადგანვე როგორც ვაჭრობას მისდევდნენ, ისევე მეურნეობას. მათი ალებ-მიცემა ძველადგანვე შესდგებოდა წვრილმანის ვაჭრობით, ცხინვალური ებრაელ ვაჭრები ქართლიდგან ხშირად ოსმალეთშიაც მგზავრობდნენ, სპარსეთში და სხვაგანაც, იქ მათ საქართველოდამ საქონელიც გაქონდათ და იქიდგანაც შეჰმოქონდათ, ახალციხის საქონლის ვაჭრობაში ცხინვალურ ებრაელთ კარგად ეხმარებოდნენ ახალციხელ ებრაულნიც. ცხინვალის ქართველთ ებრაელნიც ისევე სცხოვრებენ, როგორც სხვა ქართველთ ებრაელნი, ენა ამათი ქართულია, ხასიათები ჩვეულებრივი, ტანთ საცმელი ქართული, მევახშეობა მათში ისე არ არის გავრცელებული, ეს როგორც ზოგი ერთებს ჰგონიათ. ამ უკანასკნელ დროს მათ დიდი უბედურება ეწვიათ, ცეცხლისაგან გადიწვა 300 მოსახლე, მათვის შეწირულებაც იწყეს, მაგრამ ბევრი არა შეეკრიბათ რა, ბევრნი აქეთ იქით გადასახლდნენ. ცხინვალის ვაჭარ-ქსრაელებთან დიდი მტრობა აქვთ გრიგორიანთ ვაჭრებს, რადგანაც ურიები ყოველთვის საქონელს მათზე უფრო იაფათ ჰყიდნიან. საზოგადოათ უნდა ითქვას, რომ ცხინვალის ქართველ ებრაელნიც ლატაკათ სცხოვრებენ. ცხინვალის ებრაელნი საბატონო ყმებთ გარეშე მცხეთის ტაძარსაც ეკუთვნოდნენ ყმებათ. (გუჯ. II წ. გვ. 197) ყმათა რიცხვი 80 კომლამდე ყოფილა.

მუხრანი. სცხოვრებენ ქართველ ებრაელნი, სულ რამ-

დენამე მოსახლენი, ზოგნი მათში ეხლა მივიდნენ, უბედურობის გამო ცხინვალიდგან გადავიდნენ და დასახლდნენ.

ქარელი. ქარელში მცხოვრებ ებრაელთა რიცხვი ძველად დიდი იყო, დღეს კი ერთობ მცირეა. ამბობენ, რომ სიტყვა ქარელი ქარიანს ადგილს კი არ ნიშნავს, ეს როგორც ზოგიერთებს ჰგონიათ, არამედ ვითომც ქარეჯი ძველი ებრაელი სიტყვა არისო, ზოგნი ამას მამა კაცის სიტყვათ აღიარებენ. დღეს ქარელში ქართველთ ებრაელთა რიცხვი ერთობ მცირეა. სულ 400 სულისაგან-ღა შესდგება. აქვსთ თორა და ჰყავსთ ხახამი. ძველად ირიცხებოდნენ ციციშვილის ყმებათ, დღეს, როგორც სხვა ქართველთ ებრაელნიც ირიცხებიან სახელმწიფო გლეხებათ.

ქარელის ებრაელი ლატაკია, იგი როგორც წვრილმან ვაჭრობას მისდევს, ისევე მეურნეობასა. სახლში მეტად მდაბიოთ სცხოვრებენ, ცხოვრების წესები და ტანთ საცმელი ჩვეულებრივია. სწავლის მხრით დაცემულნი არიან ისევე, როგორც ქართლის სხვა ებრაელთა შორის სუფევს დღეს. რადგანაც ქარელის ქართველთ ებრაელთა შესახებ ჩვენ ზემოთ გაკვრით ვისაუბრეთ, ამიტომ ამათ შესახებ საზოგადოთ არას ვიტყვი, ცხინვალური ებრაელთა ცხოვრება ამათ ცხოვრებაზედ ბევრად მაღლა სდგას. რაც ხანი გადის, მით ქარელის ქართველთ ებრაელთა რიცხვიც მცირდება.

სურამი. სურამის ქართველთ ებრაელთა მოსვლაც იმავე დროს ეკუთვნის, როგორც ქარელს, ბერეთს და სხვა კუთხეებში, როგორც სხვაგან, აქაც ებრაელნი ერთ კუთხეს სცხოვრებენ, ამათ ჩვეულება აქვსთ ამისი და ვგონებთ ამის მიზეზი უნდა იყოს, რომ ივინი თავიანთის ძველის ცხოვრების წესებით დღემდე ასე მაგრა დაშთენ და არსად ბევრი არაფერი დაკარგეს, ეს მეტად საოცარია, 2200 წლის განმავლობაში. მათ თვინერ ებრაულის ენას გარდა სხვა არაფერი დაკარგეს. ამათ ასე დარჩენა და ძველის წესების არ დაკარგვის უმთაგურეს მიზეზათ ქართველ სამეფოს უმანიური მხარეც უნდა მივიღოთ, ანუ ინდიტერეტიზმი. ეს კითხვა ერთ დროს, ბ, ან-

ტონ ფურცელაძემაც განმარტა მშვენიერად. ეს რომ ასე არა ყოფილიყო, მაშინ საქართველოში ერთი ებრაელიც ვერ შეინახავდა თავს.

სურამის ებრაელნი საკმარის რიცხვს შეადგენს. იგინო მისდევენ აღებ-მიცემას და მეურნეობას, ფულის გასესხებაც იციან, მაგრამ არა ძვირად, არამედ მცირე სარგებლით, ცხოვრება მათი კარ-ჩაკეტილია ისევე, როგორც სხვა ებრაელთა აქვსთ თორა, ჰყავსთ ხახმები და რაბინიც. მათი ბავშვების უმეტესი ნაწილიც ჩვეულებრივის სწავლით შთება, ე. ი. უსწავლელად. მათ მასწავლებლად ხახამსა და რაბანს მეტრ არაფინ არს. ცხოვრება და მის წესები ისეთი აქვსთ, როგორც ქართლის შორის სხვა ებრაელთა. ვიდრე ბათუმის რკინის გზა სურამზედ დადიოდა, მინამ ებრაელთა აღებ-მიცემაც წინ მიდიოდა. რაც გზის მიმოსვლა მოისპო, მას შემდეგ იქაურ ებრაელთაც შეფერხება იწყეს, ამიტომ მათ ისევ სოფლის საქმეს მიჰყვებიან.

აწყვერი. აწყვერს, დღეს ურიათა რიცხვი ერთობ მცირეა, აქ თუმცა ძველათაც სახლობდნენ, მაგრამ დღეს იმ ძველების აღარაფინ არს დაშთენილი. ოსმალოს მფლობელობის დროს მათი რიცხვი იქიდგან ახალციხეს, იმერეთისკენ გადადიოდა, მხოლოდ 1827 წ. შემდეგ, რაც რუსეთმა ახალციხე აიღო, მას შემდეგ ქართველთ ებრაელთა აქაც იჩინეს თავი და სადღეისიოთ მცირედ მოშენდნენ. ცხოვრება, ენა და ტანთ საქმელიც საზოგადოდ ქართლის ურიათაგან არაფრათ განირჩევა. სცხოვრებენ უფროს წვრილმანის ვაჭრობით.

ახალციხე. ახალციხის ქართველ ებრაელთ ვახუშტიც მოიხსენებს თავის გეოგრაფიაში და სხვა ძველს წიგნებშიაც მოიპოვება მათ შესახებ ცნობები, რომ ახალციხეს ქართველ ებრაელნი ძველადგანვე სცხოვრებდნენო. ახალციხე ათაბაგების დროს ცნობილ სავაჭრო შუაგულ მდებარ ქალაქათ ითვლებოდა არა მარტო საქართველოს კუთხეებში, არამედ ტრაპიზონამდეც. ამას გარდა ახალციხე ათაბაგებზედ ბევრად უწინარესად სავაჭრო დაბათ ითვლებოდა, ამიტომ ქართველთ ებრაელთაც აქ

მკვიდრათ გაიმტკიცეს ფეხი და ძველადგან მოყოლებული ვიდრე ოსმალეთი დაიკავებდა მას ე. ი. 1630 წლამდე, მინამ ქართველთ ებრაელნიც დიდს აღებ-მიცემის გზას ეთვისებოდნენ. ოსმალეთის დამორჩილებამ იგინი შეაფერხა, ვაქრობის დიდს გზას ააცდინა და უბრალო აღებ-მიცემა მისთვისა. მასდროს შემდეგ მათი ცხოვრების საქმეებიც ლოლიაღს მიეცა. მაინც მათ მამა პაპის ქოხ-მახებიდამ ფეხი არ მოიცივალეს, მათი სამარენი უპატრონოთ არ დააგდეს ისე, როგორც ეს ქართველთა ქმნეს, რომ ოსმალთს დევნის მეოხებით სამცხეს მთლათ გამოეთხოვნენ და ვინც დაშინენ, ისინიც გამუხსულმანდნენ და ქართული ენაც დაკარგეს.

თუმცა დიდის წვალეებით და წრთოლვით, მაგრამ მაინც ებრაელთა ახალციხეში გაიმავრეს ფეხი, თავიანთი ცხოვრება არ მოშალეს იქ და მის საშუალებით არც ქართული ენა მოისპო. ახალციხეს მან თავისუფლად მოაღწია 1829 წლამდე და მის შემდეგ ქართველთ ებრაელთა მეოხებით ამ ენამ ახალციხეს გარდა თვით ქვაბლიანსა და ფოცხოვის მცხოვრებთ შორისაც კი იწყო აღორძინება, სადაც ქართველ მაჰმადიანთ შორის ქართული ენა აღრდგანვე მოისპო. დღეინდელი ცხოვრება ქართველთ ებრაელთა ახალციხეში არ არის სანუკარი, იგინი ჟამთა ვითარების მეოხებით ძრიელ დაქვეითებულნი არიან ცხოვრების მხრით. ახალციხეში მათს აღებ-მიცემას სომეხთა ვაქრობა გადაეღობა წინ, რაც ხანი გადის, მით მათი წვრთლი აღებ-მიცემა აქა იქ სოფლებშიაც ისპობა და ეცემა, რასაც კი ესენი სოფლად ყიდულობენ, ან სხვა და სხვა საქონელს კვერცხსა და ქათამზედ სცვლიან, მერე ყველა მათ ერთობ იაფათ ყიდიან, ისე რომ მათი ფასის ანუ სხვა ქრისტიანებთაგან დანაყიდის არცკი შეიძლება, რომ შევადაროთ. თუმცა ზოგთაგან კი ამ ებრაელთ სახელი გატეხილი აქვსთ და ყველა ცუდის თვალით უმზერის.

ახალციხეს როცა კი მოსულან ურეები და დასახლებულან, იგინი დღესაც იმ ალაგას სცხოვრებენ, ფოცხოვის ნაპირს, სადაც პირველად უცხოვრიად, ისე რომ დღეინდელ ებრაე

ლთა ბინათ სადგურნი არის რამდენიმე ესი წლის და თითქმის
 ათასის წლის განმავლობაში ყოფილი და არსებული ახალციხე
 ხელ ურიებსაც ისეთივე ღარიბი ქოხმახები აქვსთ, როგორც
 სხვა ებრაელთა, რმაგალითებრ ქაჩელს. სხვა ადგილის მცხოვ-
 რებ ებრაელნი კი ამით სჯობიან შეძლებით, ახალციხურ ური-
 ებში სიღონტაკე ისეა წინ წასული, რომ მათში მათხოვრებიც
 სჩანან, ქუმცა დიდის გრძალვითა და დიდის მკრიდებით, მაგრამ
 მათ შორც ვნახე მეტად ხელმოკლე ოჯახები, ასეთ უბედურე-
 ბათაც კი, თუ ხშირად იხილემეროდ ექცევიან ქრისტიანე-
 ბი და არც უსამართლოდ არბყვენ ესე სჩანს შემდეგის მაგა-
 ლითებიდამ: სურამს, ერთი ქრისტიანი რასაკვირველია დაე-
 ცა ერთ მოხუც ურიასად უწყალოდ ცემა დაუწყო. ცემით
 დატანჯა ურია როცა ჰკითხეს ქრისტიანს, თუ რათა სცემო,
 მან მტრობით სთქვა, რომ მე მიტხრა თქვენი ნიშის ხატე მოგ-
 ჰარე და სამ შაურს მოგცემო, ისევე ებურობიან სხვა ურია-
 თაც და ხშირად საბჭალო მოხუც და სწეულო აწვალენ,
 სჯიან უღმერთოდ, შეუბრალებლად. ახალციხეში ხომ ამათი
 ტანჯვა ქრისტიანებ და თათართაგან უფრო მრავალ ფეროვანი
 და მრავალ ნაირი, გულის და სულის სასტიკად ასამღვრევი.
 ურიათა მიბრალულში და შეწყნარებაში ქრისტიანებ ვერ
 იქცევიან კარგად, ნაცვლად დახმარების, მტრობასაც უწევენ
 და უყვირიან თქვენ ჩვენნი ქრისტე აწვალეთ და მიტომ არ-
 ფერს მოგცემთ, მიწა იმდენი უნდა მიწა აწვალეთ და
 ახალციხელთ ურიებს აქვსთ ფრდი ფორა, ჰყავსთ ხახამი
 და რაბინი. მასთან აქვსთ პატარა სასწავლებელი, სადაც ებრაე-
 ლთა მავშვებს ძველ ებრაულს ასწავლიან, ქართულ ანბანს კი
 შინ სწავლობენ თავისთავად ნასწავლო კაცთა რიცხვი მათში სულ
 არ არის. საზოგადოთ მათში კაცი სანუკარს ვერას ნახავს,
 ძველად ამ ურიების ზოგნი ზარზმის ყმანი იყვნენ, საფარის,
 ზოგნი ათაბეგების ოჯახის, შემდეგ ოსმალთაგან დასავლეთ
 საქართველოს დაქერის იგინი გათავისუფლებული იყვნენ
 ყოველნაირ ყმობისაგან და დამორჩილებულ ოსმალს მთავ-
 რობასთან. დღეს ახალციხის ურიები, ძრეელ ხშირად მიდიან
 აქა იქ საქართველოს სხვა და სხვა ქალაქებში დასასახლებლად.

ნამეტური თველისში გადმოდიან. ჰამა სჰა ლატაკური აქესთ, ჩაცმა-დახურვაჲ ასეთივეჲ ძრიელ საცოდავთ სცხოვრებენ, მათი სახლები საქონმეებს და თავის სოროებსა ჰგავს.

ღვინეუშტის თქმით, სამცხე საათაბაგოს, ქართველთ ებრაელნი ძველად ბევრს სოფელშია სცხოვრებდნენ, დღეს კი მათი რიცხვი მოსპობილია ყველგან გარდა ახალციხის, ახალქალაქის, აწყვერს და სოფ. ბარალეთსჲც სცხოვრებენ.

ბარალეთი. ბარალეთი ურჩიული სპეტყა არის ძველათ ბარალეთში ქართველთ ებრაელთა რისხვი მეტად დიდი იყო, მაგრამ დღეს კი აქ ეს ერთობ შემცირებულია, სულ რამდენიმე ებრაელია უნდა სცხოვრობდეს მთელს ბარალეთში. ძველათ ზე მათ დავიანთი საკუთარი თორაჲც ჰქონდათ და სცხოვრების სახეც უჩანდათ.

ახალქალაქი. (ჯავახეთის) აქ ქართველთ ებრაელნი ძველადგანვე სცხოვრებდნენ. შემდეგ შემცირდნენ. XVIII საუკ. აქ ამათის აღარავინ სცხოვრებდა. რუსთაგან ახალციხის დაქერის შემდეგ, რადგანაც მესხეთსა და ჯავახეთში ალებ-მიცემა და ვაჭრება გავრცელდნ, ამიტომ ქართველთ ებრაელთ კვალად იწყეს ახალქალაქში გარდასახლება და დასახლება, დღეს ახალქალაქს, ქართველთ ებრაელთა რიცხვი 10 კომლი იქმნება, ყველა ესენი ალებ-მიცემას მისდევენ. ნათესავობა აქესთ ახალციხის ქართველ ებრაელებთან.

ქუთაისის ებრაელთა თავი მოიკრიბეს მესხეთიდან და ქართლიდან ეს რაჲმ ასეა, ამას ამტკიცებს ის გარეუობაც, რომ ქუთაისის ებრაელნი 1850 წლებამდე, როგორც კაცი ისე ქალნი ქართულ ტანთსაცმლის ტარებას მისდევდნენ. ქალები იხურავდნენ ფავსაკრავს, ლეჩაქს და სხ., კაცები ატარებდნენ ქართულ კაბას, ქოშებს და სხვანი. ქუთაისის ებრაელთა დედა ენა ქართულია, ყოფლის მხრით ქართველობის ნაწილს წარმოადგენენ. სცხოვრება მათი ვაჭრულია ე. ი. ალებ-მიცემას მისდევენ, მეურნეობასაც. განათლებულ კაცთა რიცხვი მათში ერთობ მცირეა, იმედი კი უნდა ვიქონიოთ, რომ იგინი მალე შესდგამენ ფხვს განათლების აპარეზზე. ებრაელნი მოსახლე-

ბენ რიონის ახლოს, როგორც ძველად დასახლებულა ერთ-
აღაგას, ისევე დღესაც ერთ აღაგას სცხოვრობენ. როგორც
შეძლებულთა, ისევე ღარიბთა რიცხვი მათში საშუალოა. აქვსთ
ორი თორა, კარგი თლილის ქვის, აღშენებული XIX საუ-
კუნის ნახევრამდე. ღოცვა ებრაელს ენაზედ აქვსთ და ქადა-
გება კი საყოველთაოდ ქართულად. თორასა, ოჯახში და
კარში სახმარებელ დედა ენას ქართული ენა შეადგენს. ქუ-
თაისის ებრაელთ ბევრჯელ დასწამეს ცილი სისხლის ხმარე-
ბაზე, რასაკვირველია ქორებით და მტრობით, ამისთვის მათ
ბევრჯერ დიდი ტანჯვა და დევნაც გამოიარეს უმეცართაგან,
მაგრამ რა გაეწყობა, უკანასკნელ სიმატლემ მაინც აღდგენილ-
იქმნა და ცნობილი კანონისაგანა. დიდი საგრძნობი უბე-
დურება მიაყენა კიდევ ამ დაჩაგრულ ხალხს ქართველობამ.
ნეტავ რა უნდა ეთქვას იმ ხალხს, როცა ისეც დაჩაგრულ ერს
სჩაგრავს ცოტათ მძლავრი ერი. ნეტა რას იტყვიან ის ქარ-
თველთ ბრძენნი, რომელნიც ქართველ ებრაელთ სრულს და-
ხმარებას უწევდნენ.

ქუთაისის ებრაელნი შენობითა და შინაგან მოწყობი-
ლობით გვარიანათ არიან, უმეტეს ხის სახლები აქვსთ. საზო-
გადოთ იმერეთის ურაების ცხოვრება ერთნაირს სურათს წარ-
მოადგენს, ერთ გეგმას. ძველად ზოგნი იმერეთის მეფის ყმანი
იყვნენ, ზოგიც თავადისშვილების. ქუთაისის ებრაელთა სასუ-
ლიერო გამგეობის უფროს რაბინი ითვლება მთელის ქუთა-
ისის გუბერნიის ებრაელთა რაბინათ. რაბინებს შორის, მათში-
ცნობილი იყო რაბინი არონ რიჟანიშვილი, დიდი ხანი არ-
არის, რაც ეს რაბინი გარდაიცვალა. ამ ცნობილმა რაბინმა
ებრაელთა ბავშვთათვის ურიულის ასოებით ქართულ-ებრაული
სახელმძღვანელო შეადგინა და იერუსალიმს დაბეჭდა 1898 წ-
საზოგადოთ ეს რაბინი სწავლა-განვითარების პატივის მცემე-
ლი იყო და დიდი მორჩილი მათის მერჯულეთა წარმატებისა,
ამ წარმატების ნატვრას იგი წერილებით მწერდა მე, როცა
პროფესორის ხვოლსონის წიგნთ ქართულად დაბეჭდვად „ხმა-
რებენ ურთები თუ არა ქრისტიანის სისხლს“. მისგან ამბე-

დაც მადლობის წერილი მივიღე. სხვაფრივაც შესანიშნი იყო ეს ხსენებული რაბინი; დღეს მათში თითო-ორიოლა ქვე-ანი რაბინები აქა-იქაც მოიპოვებიან. ამას ჩვენ მარტოდ ქართველთ ურიებთაგან ვასახელებთ; თორემ ევროპის ურიებ-თაგან მათი რიცხვი დიდია, საზოგადოთ, რადგანაც ქუთაისის ებრაელთა ცხოვრება დანარჩენ იმერეთის ებრაელთა ცხო-ვრებისაგან დიდის არაფრივ გაიჭჩევა, ამიტომ აქ ამათ ჩვენ მხოლოდ მოკლედ მოვიხსენიეთ:

სახხერი. სახხერში ურიები ძველად ქართლიდამ არიან გადასულნი, წერეთელს ეყმნენ იქ, ზოგნი სხვა მებატონეთ-სახხერის ებრაელნიც ჩვეულებისამებრ მათის მერჯულეებისა მისდევენ აღებ—მიცემასა და მეურნეობას. აქვსთ საკუთარი თორა, ჰყავსთ ხახამი, მათი რიცხვი შესდგება კარგა დიდი რიცხვისაგან. მცოდნე პირნი მათში იშვიათია, ქართული წე-რა კითხვა იციან. ქვემო იმერეთის ურიებზედ ესენი უფრო დაბლა სდგანან ცხოვრების სახსრით და შნოთი. ვაჭრობითაც არ არიან ისე წინ წასულნი, როგორც ზემო იმერეთის ებრა-ულნი. როგორც სხვა კუთხის ებრაელნი, ესენიც ისევე არიან გარემოებისაგან დაჩაგრულნი. უმეტეს წოწილში ატარებენ.

კულაში. კულაში ებრაელნი მრავლად სცხოვრობენ. მათი რიცხვი დიდია, ზელობათ ვაჭრობა და მეურნეობა აქვსთ გამხდარი, ანუ ფეხზედ ვაჭრობა. ამ უკანასკნელ დროს, მათ-ში გაჩნდნ ისეთი ებრაელნი, რომელთაც სწავლა განათლების მნიშვნელობა შეიტყეს და ამიტომ პირველ დაწყებითი სკო-ლის გასახსნელად, ფულების კრებაც დაიწყეს. ეს ამბები აღგრ-ლობრივ გახეთქებშიაც იყო გამოცხადებული. ყველა სიამოვნებით მიეცება. ამას გარდა, კულაშელთ ებრაელთა ბავშვები წინეთაც სწავლობდნენ კულაშელ ქრისტიანთ სასოფლო სასწავ-ლებელში. ამით რომ გზა მიეცეს სწავლისათვის, მათგან ბევრი შესანიშნავი პირი გამოვა. კულაშელ ურიებს აქვსთ თორა, ერთი ძველი და ძეგორე ახალი, ორივე ხინსა არს, ენა ქართული აქვსთ და ქართული წერა-კითხვაც იციან. კულაშელ ურიებმა სთქვეს, რომ ვითომც თვით სიტყვა კულა-

შიც ურიული სტყევან არის, ზმის შესახებ ვერას ვიტყვით. აქაც ებრაელნი ერთ კუთხეს სცხოვრობენ — და მათ ბევრი სავაჭრო დუქნებიც აქვსთ. ყოველ დღესასწაულ დღეებს მტკიცეთ ასრულებენ. მათ შორის შეძლებულნი ებრაელნიც ურევიათ. უმეტესად კი ხელ მოკლენი არიან, ცხოვრება მათი ერთად არს შეზღუდული. წარმოება ამათ ძველადგანვე დიდი აქენდათ. ხოლო მას არ აქენდა ადგილი გარეგანაც. ვაჭრობა მათ გარეშემო ტრიალებდა, წვრილმანად.

ზეკარს. სცხოვრობენ ქართველ ებრაელნი XIX საუკუნის 30 წლებამდე, მერე კი მოიხიპენ იქ და ახალციხეს გადასახლდნენ, დღეს იქ მათი ხსენებაც აღარ არის. ამ გვარად საქართველოში, ბევრი სოფლებია, რომელშიაც ძველად სახლობდნენ ქართველ ებრაელნი და დღეს კი იქ მათი ხსენებაც აღარ არის.

ონი. ონის ურიებთა რიცხვი 100 კომლზედ მეტია. ონში ებრაელნი იმერეთიდან არიან გადასულნი, რასაცვირველია ვაჭრობის მხრით. ონის ურიებზე ძველადგანვე საბატონო და საეკლესიო ყმებათ ირაცხებიან. ამათი ცხოვრებაც ისეთივეა, როგორც იმერეთის სხვა დაბათა და სოფლის მცხოვრებ ებრაელთა, აქ ვახუშტის დროსაც სახლებულან ქართველ ებრაელთა ვაჭარნი.

ბანძა. ბანძაში ებრაელნი არიან ნიჭით ისეთნივე, როგორც თვით ბანძელი ქრისტიანები. როცა ბანძას რკინის გზა ასცდა, მას შემდეგ ბანძის საქმეც ცუდათ წავიდა, იგი დავარდ თითქმის და დაკლებს იწყო. აქ არის ორი სკოლა, ერთ სკოლას ებრაელნი ინახავენ. ებრაელთა უმეტესი ნაწილი ატებმიცემას მისდევს, მეწვრილმანობას. აქ ვახუშტი ებრაელთ არახსენებს, სჩანს ამის დროს იქ ებრაელნი არ ცხოვრებულან.

სუჯუნა სუჯუნის ებრაელნიც სცხოვრებენ ზემო ხსენებულისავე ხსენებულ ებრაელთა ცხოვრების წესებით.

ლალიაში. ლალიაში ებრაელნიც სცხოვრობენ, ანუ იმ სახით, როგორც ეს სხვა სოფლებში არს.

სენაკი. სენაკში სცხოვრობენ ქართველ ებრაელთა მცირე რიცხვი ვაჭრობით.

ფოთი. ფოთშია ცვალებადი სცხოვრობს მცირე რიცხვი ქართველთა ებრაელთა. მათგან უმეტესად მრავლად სცხოვრებდნენ, ზოგი იმერეთის უფრო ქობულეთში იყვნენ. ძველად ზოგი იმერეთში ახლად გაჩნდნენ. მათგან უმეტესად

შაშიანი. სცხოვრებენ მისულნი ებრაულნი, მცირედ. ვაჭრობენ.

ქისისხევს. სცხოვრებენ მცირედ და მისდევენ ვაჭრობას.

ველის ციხეს. სცხოვრებენ ქართველ ებრაელნი ვაჭრობის მხრით, მეურნეობასაც მისდევენ. აქვე ჰყავსთ ხახამია მათში ქალდეურ ებრაელნიც ჭურვიან.

ურიათუბანს. სცხოვრებენ ქართველ ებრაელნი მცირედ, ვაჭრობას მისდევენ.

ბათუმს. სცხოვრებენ ქართველ ებრაელნი, უმეტეს ვაჭრობისთვის მისულნი სამცხიდან. საკმარისი რიცხვია იქ ამათი.

ბაქოს. უკანასკნელ დროს, ბაქოშიაც იჩინეს თავი ქართველ ებრაელთა. მათი რიცხვი ჯერ ჯერობით მცირეა ვინც არიან ყველა ვაჭრობას მისდევენ.

მანგლისი. აქ ებრაელნი დასახლდნენ საქართველოში პირველად მოსახლეობის დროს. აქ ესენი კარგა ხანს ცხოვრებდნენ. XVIII საუკ. მოადწინეს შემდეგ კი აქ მთლად მოიშენნენ, ზოგი იმერეთს გადასახლდა, ზოგი ახალციხესა 1820 წელს აქ კვლად იწყეს გამრავლება, ზოგი იქავახეთიდან გადმოდიოდნენ და სახლდებოდნენ ვაჭრობის მხრით. ძველად მანგლისს ებრაელთა რიცხვი დიდი ყოფილა და მათ თავიანთ სალოცავიც ჰქონიათ, აქედან ებრაელნი სანთ წავიდნენ, ამისი ჩვენ არაფერი ვიცით.

საგარეჯო. მოსახლეობს რამდენიმე ებრაელთა. მათგან უმეტესად მოსულნი არიან ვაჭრობას მისდევნი.

ატენში. მცხოვრებ ებრაელთა მოიხსენებს ვახუშტი (გეოგრაფიული აღწერა საქართველოსი). ძველათ იქ ქართველთა ებრაელთა რიცხვი დიდი ყოფილა და მათ თავიანთ სალოცავიც ჰქონიათ, აქედან ებრაელნი სანთ წავიდნენ, ამისი ჩვენ არაფერი ვიცით.

გოკია. სოფ. სძევს ჯავახეთს. ვახუშტი სწერს, რომ გოკიაში სახლობენ ურიანიცო. დღეს გოკიაში ებრაელთა აღმარასფერია დაშთენილი. ძველადკი იქ იმდენი ყოფილან, რომ თავიანთ სალოცავიც ჰქონიათ. ქართველ კათოლიკე გოკიელოვებიც უეჭველია აქაურები იქმნებიან (ვახ. გეოგ. გვ. 96).

ჩიხორი. მოსახლებენ ურიანი ვაქარნი. ჩიხორი იმერეთს არს. ყვირილისკენ (ვახ. გვ. 362)

ოზურგეთს. ვახუშტის თქმით უცხოვრიათ. სომეხთა და ურია ვაქრებს. (ვახ. გეოგრ.)

ჭალა-ტყე, სოფ. XVIII საუკუნეში ვახუშტის სიტყვით მცხოვრებელი ყოფილან ვაქარ სომეხნი და ებრაულნი. (ვახ. გვ. 362)

ხოტევი. სოფ. რაქას, XVIII საუკ. სახლობდენ ქართველთ ებრაელნი ვაქარნი (ვახუშ. გეოგრ. გვ. 374).

თამარაშენი სოფ. სცხოვრებდენ ქართველთ ებრაელ ვაქარნი (ვახ. გვ. 225)

სოფ. ალი. XVIII სახლობდენ ქართველთ ებრაელნი ვაქარნი (იქვე გვ. 266)

ახალდაბა სოფ. XVIII საუკ. სახლობდენ ქართველთ ებრაელნი ვაქარნი (იქვე გვ. 272)

მუხრანი. ებრაელნი სცხოვრებენ აქ მკირედ ვაქრობის მხრით, ცხინვალში ებრაელთა გადაწვის შემდეგ, ზოგნი აქ მოვიდნენ და დასახლდნენ.

ამ დაბათა და სოფლებთ გარდა ქართველთ ებრაელნი აქა იქ თითო, ოროოლა კომლიც სცხოვრებენ და მათი ცხოვრებაც აღებ-მიცემესაგან შესდგება, წესები ჩვეულებრივია და ამიტომ ამათ აქ ცალკე არა აუნუსხავთ.

ამ ბოლოს დროს საქართველოში, მრავლად გაჩნდნენ ქალდეველთა ებრაელნი. როგორც თვით ქალდეველნი უახლოვდებიან ქართველებს ადვილად და ქართულ ენას სწავლობენ, ისევე ქალდეველ ებრაელნი უახლოვდებიან როგორც ქართველებს, ისევე თავიანთ თანამერჯულთა ქართველთ ებრაელთაც.

ქალდიელთა ებრაელნი. ამათი გამრავლება საქართველოში XIX საუკუნის დამდეგიდამ იწყება, ანუ საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების 20 წლის შემდეგიდამ. როგორც ურუმის და ნინევიის ქალდეველთა იწყეს საქართველოში გადმოსახლება, ისევე მათ ებრაელთაც დაიწყეს. დღეს, საქართველოში და ნამეტურ თფილისში, ქალდეველ ებრაელთა რიცხვი საკმარისია. იგინი აქ მისდევენ აღებ-მიცემას, უფრო ძაფეულობას ჰყდიან, ლეჩაქებს, ჩიჯეულობას და ამით ირჩენენ თავს. ნათესავობა გამართეს ქართველთ ებრაელებთან, სალოცავადაც ქართველ ებრაელთა სალოცავში დადიან და არა ევროპის ანუ რუსეთის ებრაელთა სალოცავებში. რაც ხანი გადის, მით ურუმის ებრაელთა რიცხვი საქართველოში ერთობ მრავლდება, შესაძლებელია, რომ ურუმიდამ მთლად საქართველოში გადმოსახლდნენ, რადგანაც, როგორც თვით გადმომცეს, იქ ამათ სპარსთაგან ვაჭრობა შეზღუდული აქვსთ. ქალდიელთ ებრაელთგ კარგა ემარჯვებათ ქართული ენის შესწავლა და ხმარება, ძნელად, რომ კაცმა მათ უცხოობა შეამჩნიოს. როგორც ქართველთ ებრაელნი ესენიც უვნებელი ხალხია, მათში ძველადგანვე გავრცელებულა ქალდეური ენა და წერა-კითხვა; საქართველოში მყოფთ ქალდიელთ ებრაელთა ზოგი ქალდეურათ სწერს და ზოგი ურიულად. ტანთსაცმელს ესენი საქართველოში ქართულად მისდევენ.

ფარსისტანის ებრაელნი. სცხოვრებენ მთლად სპარსეთს და ფარსისტანს. ლაპარაკობენ ფარსულად, იცენ მათებურად, საქართველოშიაც არიან მცირედ, იციან ქართული ენა და თავს ირჩენენ იარების მკურნალობით. ქართველთ ებრაელთ უადვილესად უახლოვდებიან და ენათესავებიან, ამათ სალოცავშიაც დადიან. მაინც აღსანიშნავია, რომ ქართველთ ებრაელნი კავკასიის სხვადასხვა ებრაელთ უფრო ადვილად უახლოვდებიან, ვიდრე ევროპის და რუსის ებრაელთ. იშვიათად მოხდება, რომ ქართველ ებრაელმა თავის ქალი ევროპის, ან რუსის ებრაელს მისცეს. ეს მათში დღემდეც არ არის, ძრიელ იშვიათად ხდება, ეს გარემოება აღსანიშნავია შენიშვნებით.

ლეკეთის ებრაელნი. დაღისტანს, ანუ ლეკეთს ურბები ძველადგან საქართველოდგან გადასახლდნენ და დასახლდნენ. დაღისტანში ურბებმა დიდხანს შეინახეს ქირთული ენა და ტანთსაცმელი. ჩვენის ფიქრით, რაც ლეკეთის ურბებმა ქართული ენა დაკარგეს, მას შემდეგ ორი საუკუნე უნდა იყოს გასული, ძველადგანვე ებრაელნი იქ ვაჭრობას გაჰყვნენ, თუმცა ლეკებთაგან იგინი ხშირად იღვენებოდნენ, მაგრამ მაინც თავს ინახავდნენ იქ. ვაჭრობის მხრით მათი მისვლა-მოსვლა საქართველოში ძველადგანვე არ მოსპობილა, XIX საუკუნის შემდეგიდამ, რაც საქართველო რუსეთს დაუკავშირდა, მას შემდეგ ლეკეთის ურბებმაც ხშირად იწყეს საქართველოში გადმოსვლა. იგინი ქართველ ურბებს ადვილად უახლოვდებიან, ენათესავენებიან კიდევ, მათაც ქართულად აცვიათ, ქართულ ენასაც ადვილად ითვისებენ და ქართველთ ებრაელთა სალოცავშიაც დაიარებიან.

ევროპის ებრაელნი. უმეტესად გერმანულის კილო-კების ენით ლაპარაკობენ. ამათი რიცხვი საქართველოში XIX საუკუნის დასაწყისიდან გამრავლდა. იგინი მისდევდნენ უმეტესად მესაათობას, ოქრომჭედლობას და ვაჭრობას. ღღეს მათი რიცხვი მთელს საქართველოში დიდია, ნამეტურ თფილისს. იშვიათად, რომ ამათშიაც ქართული ენის მცოდნე არ ნახოთ. ნამეტურ ვინც კი საქართველოში დაბადებულან, იმათ აუცილებლად იციან ქართული ენა, თვით ურბის დალალ დედაკაცებმაც იციან ქართული. ქართველთა და მთლად მცხოვრებთათვის ესენიც უვნებელი ხალხია, მათში განათლებულთ რიცხვიც დიდია, თფილისში მათ აქვსთ ორი სინაგოგა. მათი კაცი, ქალი და ყმაწვილიც-კი სულ შრომას მისდევენ და მით სცხოვრებენ. ურთიერთ შორის დახმარებაც იციან, შეუძლოთ სიბრალული და სწავლის სიყვარული მათში უსაღრესად არის განცხოველებული. თფილისში მათგან ბევრი კეთილი აღურბიცხველი სავაჭრო საქმეები კეთდება და ვრცელდება. ბევრ რამით არის ეს ხალხი ჩვენგან მისაბაძი. თფილისში მათ აქვსთ თითქმის ყველა დარგის ქარხნები და სავაჭრო მაღაზიები.

მოქალაქე ებრაელთა წარდა შრიან ჯარის კაცნიც, მათი რი-
ცხვიც დიდია, უმეტეს იგინი: მუსიკის სწავლას მისდევენ.

აღსანიშნავია, რომ ებრაელნი ნიჭიერნი არიან და ნამე-
ტურ სხვადასხვა ენების შესწავლაშიც მე გაკვირვებულნი ვარ,
რომ ამათ კაცს თუ დედაკაცს ისე ემარჯვებათ ქართული ენის
სწავლტბა, რომ იგინი ასე ადვილად სწავლობენ, მაგრამ აქ
გასაკვირველი არა უნდა იყოს-რა, ვინაიდან ეს ხალხი შენი-
შნულია ნიჭიერებაში. ევროპის და რუსეთის ებრაელთა სუ-
ყურადღებოდ ჩვენ ვიტყვით შემდეგს:

როგორც ვიცით ისტორიულად, საქართველოში, ქართ-
ველთ ებრაელთა შორის, არ ყოფილა არც ერთი სოფლის ისე-
თი მცხოვრები, რომ მათ ებრაელთა სამახსოვროთ რამე ძვე-
ლი ნივთები, ანუ პერგამენტზედ ნაწერი წიგნი არ ქონო-
დესთ, ამის მაგალითია ის, რომ ერთი ძველი, ებრაულად
პერგამენტზედ ნაწერი დაბადება, ქართლში, რალაც ბელათ,
ქართველ ებრაელთაგან მათ მებატონე ავალი შვილებს ჩავარ-
დნიათ ხელში, დღემდე იგი მათ საკუთრებას შეადგენს, ძვე-
ლად კი ეს ხელი-ნაწერი ქართველთ ებრაელთა საკუთრება
ყოფილა. დღეს ეს დაბადება "ერთს ოთახში აქვსთ შენახული,
იქ დაიარებიან ქართველთ ებრაელნი, ამ დაბადებას თაყვანს
სცემენ, რაისა გამოა ჯეროვან ფასსაც იხდიან. ებრაელთა
ბევრჯერ სცადეს და მებატონეს სთხოვეს „დაბადების“ დახ-
სნა ფულით, მაგრამ მებატონეთა არ ინდომეს. დღემდე ეს „და-
ბადება“ მათ ხელშია, მისი ჭაცობა ერთის მხრით არიქნება
ურიგო. ასეთ ძველ ებრაელთა ნაშთს ეკუთვნის ის ძველის
ებრაელის წარწერანი ქვა, რომელიც ადრე მცხეთაში აკლდა-
მების თხრის დროს იპოვნეს და რომელ ქვაც დღეს თფილი-
სის მუზეუმში ძვეს, ეს ქვა და მისი წარწერა ქრისტეს წინა
დროებას ეკუთვნის. ცხადია, რომ ძველად საქართველოში,
ქართველ ებრაელთა შორის არა ერთი ძველი ნივთი იქმნე-
ბოდა დაკული, ხოლო ღრითა მიმდინარეობას და ეამთა ვითა-
რების იგი უწყალოთ უნდა მოესპო.

ამიტომ ჩვენ სანატრულად მიგვაჩნია და თან მეტათ სა-

სარგებლოდაც, რომ ამ ძირეულ საქართველოს მკვიდრს მცხოვრებით ქართველთა ებრაელთა თავიანთ დედა ენაზე, ესე იგი ქართულს ენაზედ ებრაელი სჯულის წიგნები ეთარგმნათ, ნამეტურ ძველ ურიულ ენიდამ, რომელსაც კითხულობენ და მის გაგება კი არა აქვსთ.

ამ საქმის სისრულეში მოყვანის დიდი მოტრფიალენი არიან თვით ევროპელთა ებრაელნიც, რომელთაც არა ერთხელ უნატრიათ ხსენებული საქმის განხორციელება. მე მათ სხვა და სხვა წიგნებიც გარდმომცეს, ებრაულის ენიდამ რუსულს ენაზედ ნათარგმნი.

ჩვენ კი მისი თარგმნა ვერ მოვახერხეთ. საქმე ასე დაგვირჩა.

ამიტომ მე დიდს სანატრელად მიმაჩნია, რომ ქართველთა ებრაელთათვის ქართულს ენაზედ სხვა და სხვა საჭირო წიგნები ითარგმნოს და დაისტამბოს. ამით ჩვენ მათ დიდს სამსახურს გაუწევთ და უკანასკნელ იგინიც გადაიხდიან ამას სამაგიეროს.

ქართველთა ებრაელთა ცხოვრებას და მდგომარეობას ქართულმა მწერლობამ იმავე თავიდგანვე შესაფერი სამსახური გაუწია, ყოველთვის კაი მეგობრობას და მფარველობას უწევდა. ებრაელთა მომხრე და მფარველი იყო გაზეთი „დროება“ „შრომა“ „ივერია“ „ცნობის ფურცელი“ „კვალი“ და თითქმის ყველა ის გამოცემანი, რაცკი ქართულს ენაზედ ისტამბებოდა. მაგალითებრ „დროება“ ხმა მალლა ჰქადაგებდა ებრაელთა სიბრალეულს, მათს მფარველობას და იმასაც ფუწყებდა მკითხველს, რომ ყმაწვილების სისხლის ხმარება მათზედ მტრობით არის მოგონებული თვით ქრისტეან მტრებთაგანო. ასეთი შინაარსის წერილები ხშირად ისტამბებოდა „დროება“ ში ყოველ ცნებას და ჭიტყვასაცკი თავისებური აღმატებულება ჰფლობდა. ქუთაისში ებრაელთა ცეცხლის წამების გამო „დროება“ მ ბევრი სიმბატური წერილი დასტამბა. ისეთისავე ჰაზრის იყო მაშინ მთელი ქართველ განათლებულ საზოგადოების ნაწილი, ნამეტურ ჰეშმარიტების თვალთ უმხერდნენ თვით ქარ-

თველ ვეჩილნიც და ესეთი ებრაელთ სრულს დახმარებას და მფარველობას უწევდნენ ყველგან, თვით სამართალშიაც.

„ივერიაშიაც“ მრავალ გზის დაიბეჭდა წერილები ებრაელთა ცხოვრების შესახებ. ეს გაზეთი ყოველთვის ეხმარებოდა ებრაელთა კითხვებს, იგი დიდი მოსარჩლე იყო მათი, დიდი მფარველი. აქ ყოველთვის მკაცრად იცავენ ებრაელთა პიროვნებას, მნიშვნელობის და ამაგს კაცობრიობის წინაშე. გაზეთი ვალდებულათ ხდიდა მთელს განათლებულს საქრისტიანო საზოგადოებას, რომ ებრაელთა მფარველნი უნდა ვიქმნეთ, მათი მფარველობა ჩვენს საღმრთო ვალს შეადგენსო, რადგანაც ეს ხალხი ღირსეულია მფარველობის და პატივისცემისო. დღესაც ასევე ჰქადაგებს ეს გაზეთი ებრაელთა ცხოვრებაზედ. „ივერია“ში რამდენ გზისამე ლექსებიც, წერილებიც დაისტამბა ქართველთ ებრაელთა შესახებ.

„ცნობის ფურცელიც“ ისეთისავე შეხედულების არის ებრაელებზედ, როგორც რიგი და წესია, რაც მოეთხოვება განათლებულს კაცს და გაზეთს. „ცნობის-ფურცელშიაც“ არაერთხელ დაისტამბა წერილები თუ ნათარგმნის და თუ ორგონალური შესახებ ებრაელთა და კერძოდ ქართველის ურიათაცხოვრებაზედაც. აქაც ყოველი წერილი და ცნობა დიდს საშინაურს და ამაგს უწევს ებრაელთა ცხოვრების პიროვნებას ყოველთვის სიმაართლით და მაღალის მფარველობით ეხებოდნენ და ეხებიან კიდევაც როგორც საზოგადოთ ურიების ცხოვრებას, ისევე ქართველთ ებრაელთა გარემოებასაც.

„შრამაშიაც“ ყოველთვის მფარველობით ასწერდენ ებრაელთ.

„კვაღშიაც“ ცნობილის კილოთი ეხებოდნენ ამ ხალხთა წარმომადგენთ და აქებდნენ. მოკლედ უნდა ითქვას, რომ ქართულს ენაზედ თუ საღმე რამე დაწერილა ებრაელთა შესახებ, ყველგან იგინი მაღალის სიბრალულით აუწერიათ ძმურის პატივისცემით და თავაზით მოუხსენებიათ. საზოგადოთ ქართული მწერლობა ყოველთვის ფარად და ხმლათა მდგარა ებრაელთა შესახებ, ერთს მაგალითსაც ვერ მაჩვენებთ, რომ

ქართველ ებრაელებზედ და ახ. საზოგადოებრივ ურთიებზედ საღმრთოების რამე დაეწეროს, არა გვეგონია, ამის მხრივ ქართული მწერლობა ებრაელთა წინაშე ვალ მონდობილია და ამაგდარი. ებრაელთა შესახებ ქართულს მწერლობაში კერძოთ სწერეს შემდეგ პირთა: ნიკოლოზ ნიკოლაძემ 1869 წ. გაზეთ „დროება“ ში დასტამბა წერილი ქართველ ებრაელთა ცხოვრების შესახებ. იგი ამ წერილით თხოულობდა ქართველ ებრაელთა ცხოვრების გაუმჯობესობას, ამისთვის მათ საქომადო ხელის გაწდომის, ხელის გამართვას, მით მათში განათლების სხივების აღძვრას, რომ მერვე მომხადებულად ღერიაც საქართველოს და ქართველ ერს გამოადგესა. ეს წერილი საქურადღებოა თავის დროის კვალად.

ბ. ანტონ ფურცელაძემ, 1897 წ. დასწერა მშვენიერი წერილი და დაბეჭდა იმავე დროის გაზეთ „ივერია“ ში. ამ წერილით ანუხსა ის ამაგი და შეხედულება თუ ქართველთ მფენი როგორ უმხერდნენ ებრაელთ, როგორ მფარველობას უწევდნენ და დღესკი ჩვენ მათი შთამომავალი როგორ ვტანჯავთ საბრალო ებრაელთაო, წერილს დედა ჭაზრები მეტად პატივსაცემია, ერთ ალაგის ამბობს: ნეტა რა უნდა იყოს ის გარემოება, როცა დაცემული ერი დაცემულს ებრძვისო, ნეტა ამაზედ რას გვეტყვიან ჩვენი წინაპირნი, რომელთაც მცნებათ დაგვიტოვეს ებრაელთა მფარველობაო. ეს წერილი რუსულადაც ითარგმნა და ერთ ებრაელს გაზეთშიც დაიბეჭდა. ეს წერილი გამოიწვია ქუთაისში მომხდარ ებრაელთა დევნამ და ჩაგვრამ. ამავე მწერალმა დასწერა ებრაელთა ისტორიადამ 5 მოქ. ტრადელია „ისრაელის ასული“ და რამდენიმეც ლექსი. აკაკის ქართველთ ებრაელებზედ ბევრი რამ უამბნია, ყველა მის ნაამბობი ადამიანურის მიმართვით არს სავსე. მასვე ეკუთვნის ხელოვნურად ნაწერი ქართველ ებრაელთა ლეგენდა „დავით წინასწარმეტყველზედ“ სცენები და სხვაც მრავალი ამგვარნი ნიქიერად და თავისებურის მამულის შვილურად ნაწერი, სამაგალითონი და კაცთაგან მისაბაძნი.

გოგებაშვილსაც ბევრი რამ ცნობები აქვს ამ ერზედ დატოვებული, სიბრალულით სავსენი და საყურადღებონი.

იხ. ჭავჭავაძესაც „ივერიაში“ არა ერთი წერილი დაუწერია ამათ შესახებ.

ბ. ნიკოლოზ ხიზანაშვილმა „ივერია“ში დაბეჭდა ორი წერილი, სახელდობრ ქართველ ებრაელთა შესახებ, იქ მან ებრაელთა ცხოვრებაზე ბევრს რამეზე ისაუბრა. მოიყვანა ცნობები რომ ქართველ ებრაელნი „სიონისტების“ წრეში ეწიგნებიან და ამიტომ საქართველოდამ სახლდებიან იერუსალიმსო. ასევე შეეხა მათს სასულიერო წოდებას და სწავლა-განათლების დაცემულებას. ამ წერილიდამ ერთ პირს უსარგებლნია, მას წერილი დაეწერა რუსულს ენაზედ ქართველ ურიების შესახებ და ეს წერილი 1903 წ. ბაქოს გაზეთ „კასპის“ ორს ნომერში იყო მოთავსებული.

ბ. ლუკა ასანდუგმა რუსულს ენაზედ დასწერა ისტორიული წერილი „ებრაელნი საქართველოსა და იმერეთში“. პარველად ეს წერილი გაზეთ „კავკაზში“ დაიბეჭდა და შემდეგ მე იგი მოვათავსე ლ. ისარლოვის ნაწერების წიგნს „Письма о Грузии“-ში. წერილი ისტორიულად არის ნაწერი, ებრაელთ გადმოსახლებასაც ანუსხავს საქართველოში.

ბ. მ. ჯანაშვილმა დასტამბა პატარა წერილი ქართველ ებრაელთა შესახებ 1904 წ. „საქართველოს კალენდარში“

მე დავბეჭდე ერთი წერილი 1877 წ. „დროება“ში, რომელიც ამ წიგნში შემოვიტანე და მეორე წერილი დავბეჭდე „ცნობის ფურცელში“ 1902 წ. ეს წერილი ისტორიულის შინარსის გახლავს და მიტომ ამავე წიგნში მოვათავსე. მე ვიცი, რომ სხვა და სხვა დროს, ებრაელთა შესახებ ქართულ ჟურნალ გაზეთებში სხვებსაც უწერიათ, მაგრამ ჩვენ ყველა მათ ვერ მოვიგონებთ, ვიტყვი, რომ ყველას კალამი სიტყვა კაზმულის მწერლობით, პუბლიცისტიკით თუ ისტორიულის მიმოხილვით ყოველთვის ებრაელთა პატივისცემით ყოფილა გამსჭვალული. თუმცა ქართველი განათლებული საზოგადოება და მწერლობა ასე ეპყრობა ებრაელთა საქმეს, მაგ-

რამ იგინი არ იქმნა ვერ გამოვიტყუენ ღრმა ძილიდგან. იგინო მაინც თავიანთებურად იქცევიან, არავინ რჩევას ყურს არ უგდებენ. არც ქართველთ ამაგს აკვირდებიან, რომ ამათ მათთვის გული დიდათ შესტკივათ.

თუმცა ასეა მათი საქმე მოწყობილი, მაგრამ იმედია მათ რომ წამხალისებელი გაუჩნდეთ, მაშინ არც ესენი დაშთებიან დაძინებულნი, ესენიც გაახელენ თვალებს და გამოვლენ საღათას ძილიდამ. ამათი ერთი წახალისება არას საჭიროა, თორემ მერე თვით გარკვევენ გზა და კვალს. ევროპის ებრაელნი წახალისდნენ წინეთ და მიტომაც მათ ევროპას აჩუქეს შესანიშნავი ფილოსოფოსნი, ეკონომისტნი, მეისტორიენი, პუბლიცისტნი, მუსიკის მკოდნენი, მომღერალნი, მექანდაკენი, ხელოვანი მოთამაშენი და სხ. სადაცკი ევროპიელ უწარჩინებულეს პირნი აღიწერებიან და დაიხატებიან, იქ მათ არ ჩამორჩებიან სპინოზა, მენდელსონი, მარკსი, ლასალი, ენგელსი, რუბინშტეინი, ოფენბახი, მეირებერი, ანტოკოლსკი, ბერნე, ჰეინე და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვანი. დღეს, ქართველთ ებრაელნი მკვალენი არიან, რომ თავიანთ თანა მერჯულე ებრაელთ მიჰბაძონ და თვითაც შეუდგენ განვითარების გზას, ხომ ხედვენ, თუ ევროპის ებრაელნი როგორ მალლა სდგანან მათზედ. ევროპიელთ ებრაელთა მიმბაძობა მათს ვაჭრობასაც გამოსცვლის და წერილმან რალაცაებით მოვაჭრეთაც გზა გაუფართოვდებათ, კარგის, ანუ დიდი აღებ-მიცემისაკენ. იგინი მით ბევრ რამეს მიხვდებიან.

ჩვენდა სამწუხაროდ, დღემდე ქართველ ებრაელთ შორის ერთი ნასწავლი კაციცკი არავინ გამოსულა. ერთი მკოდნე და მომხადებული. სამწუხაროდ ასეთ ნაკლს არც თვითონ გრძნობენ, არ ცდილობენ, რომ დღეს თუ არა, შემდეგი თავობა მაინც დაიხსნან უმეცრებისა და უბედურებისაგან. როგორც ერთი თავობა ისობა უმეცრებით, ისევე მეორე თავობა შთება და მესამე. უწყის ღმერთმან თუ ვინ გახდება ამათი წამქეზებელი. იგინი არ სცდილობენ, რომ ურიის შეილოცოდნით მამას დაემჯობინოს, თვითქოს მამებს შვილების ესე-

თი წარმატება შურსთ. სამწუხაროა ამათი მდგომარეობა და ნამეტურ ქალთა და ბავშვთა.

ბავშვები ქართველთ ებრაელებში იზრდებიან მღვთის ანაბარად, მოუფლელნი, უპატრონონი და უმფარველონი. ებრაელთა ბავშვის ნახვა თქვენ სიბრალოულს მოგვრისთ. ცხადათ შენიშნავ მას ტანდზედ ძველს ტანთსაცმელს, ათას ალაგას დაკერებულს, მასთან ჭუჭყიანს და სხვანი. სახეზედ და თვალელებში ამოუკითხავ შიმშილს, დაჩაგვრას და ათს სხვა ამ გვარებს. უბედურია და მასთან უპატრონო ქართველთ ებრაელთა უმეტესის შვილები, ნამეტურ შეუძლოთ. ამათში უსწავლოელად შთებიან თვით შეძლებულნიც.

ქალების მდგომარეობა ხომ უფრო უბედურია და თან სატირელიც, მთელს ქართველთ ებრაელებში ვერ ნახავთ ერთს ნასწავლ ქალს. ერთს განათლებულს დედას, განათლებაკი არა და სამწუხაროდ მათში ერთი ისეთი ქალიც არ მოიპოვება, რომ თუნდ მას ქართულს ენაზედ რიგიანად წიგნის კითხვა შეეძლოსთ. ესეთი გარემოება ებრაელთა ჩვენ დიდათ გვწყინს და ამ წიგნით მათ ჩვენ სრულს პროტესტსაც ვუცხადებთ, დროა უკვე, რომ მათაც თვალი გაახილონ და განვითარების ასპარეზზედ გამოვიდნენ. დროა უკვე, რომ შეხედონ სხვებს და სხვების მაგალითით ძველი უმეცრება გაიბერტყონ და ახალ ცხოვრების გზას დაადგინენ, თორემ ვარწმუნებთ ჩვენს მოძმეებს, რომ იგინი მამავალში ებრაელთა მოზარდ თავობის წინაშე დიდათ გასაკიცხნი გახდებიან.

დღემდე ქართველთ ებრაელთაგან ქართულს მწერლობაში ერთი მწიგნობარიც კი არ აღმოჩენილა, ერთი მწერალი, ერთი საზოგადო მოღვაწე. ნუ თუ დრო არ არის ამისა, ნუ თუ მათ კი აწყენთ საზოგადო მოღვაწეთა და მწერალთა ყოლა? ქეშმარიტად რომ არა, მაგრამ ვინ არის ამის გამგონი. ასეთ კაცთა საჭიროება კარგად უნდა იგრძნონ ებრაელთა, რათა მათ ყველგან ჰყვანდეთ თვის თანამერჯულეთაგან ნასწავლ-მფარველნი, რომელთაც შეეძლებათ მოკამათეთა წინაშე პასუხების ძლევა, კამათი და სხვანი, რაც ებრაელთა წი-

ნააღმდეგ ხშირად ხდება ხოლმე ეურნალ-გაზეთებში. ქართველ
ებრაელთა კი ასეთის საქმისათვის ერთი კაციც არა ჰყავთ.
მომზადებული, ერთი კაცი არ აბადიათ! ამაზედ მეტი ბავ-
შობა შეიძლება? აუჟინიათ ქართველთ ებრაელთ: რომ ჩვენ-
ზე კარგი, ნასწავლი არავინ არისო. ჩვენა ვართ რაცა ვართ,
მოსეს ძველი ურიებიო. იმას კი აღარ ფიქრობენ ეს დალო-
ცვილები, რომ მათ ერთი ნასწავლი კაციც არა ჰყავსთ. ვე-
ქილი მოუხდებათ მათ და სხვას უნდა მიმართონ, ექიმი და
სხვას, სხვა რამ ნასწავლი კაცნი მოუხდებათ და კიდევ სხვას.
სულ სხვების ხელთ შემყურებელნი არიან და მასთანვე მაინც
არა ტყდებიან, რომ იგინი დღეს არამც თუ წინ არიან სხვებ-
ზედ წასულნი, არამედ დაცემულნი არიან და მასთან ერთობ
სასტიკათაც. ამის შეგნება რომ ექმნესთ ქართველთ ურიებს,
მაშინ, ვგონებთ, გული ბოლმით აეფსოხ. ქართველი საზოგა-
დოება ამათ რომ კარგად, ძმურად ექცევა, ეს ამათ რალაც
სარჯულაფ მანქანებად მიაჩნიათ, ის კი არ იციან, რომ ჩვენ
თუ მათ პატივს ვსცემთ და სიბრალული გვაქვს, ეს არის ჩვე-
ნი ისტორიული ცოდნის პატივისცემა და დარგი და არა სხვა
რამ სჯულის პოლიტიკანობა.

აი, ამ ბოლოს დროს, ქართულს ენაზე დაიბეჭდა ვრცე-
ლი შრომა პატრის მიხეილ თამარაშვილისა. შესანიშნავი წი-
გნია, ერთ ალაგას დამწერს მოჰყავს ასეთი ცნობა, რომ რო-
დესაც საქართველო დაეცა, მის შემდეგ ქართველთ შეილებს
არამც თუ ათათრებდენ, ასომხებდენ და აფრანგებდენო, არა-
მედ საქართველოში მცხოვრები მდიდარი ურიებიც კი ყიდუ-
ლობდენ და ქართველ ქრისტიანებს აურიავებდენო. ამ ცნო-
ბებს ლათინურიდამ თარგმნით პატრი მ. თამარაშვილი ამყა-
რებს ერთ ძველს ცნობაზედ, რომელიც 1640 წელს გორის
პატრს ამბროზის რომის კონგრეგაციისათვის გაუგზავნია და
ბეჯითად მოუხსენებია. მოხსენებაში ქართველთ გათათრება,
გაფრანგება და გასომხება კი არ ყოფილა საქმე და სავანი,
არამედ ქართველთ გაურიავება ყოფილა სავალალო და სუ-
ლის წასაწყმედი. ასეთ გამოწვეულ ცნობას პასუხი უნდა და

ახსნა, ამის მოვალენი არიან თვით ქართველთ ებრაელნი, რომ პასუხი გასცენ, მაგრამ იგინი ამის პასუხს საიღამ გასცემენ, როცა მათ უბრალო „ჩითების, მიტკლების“ და ასეთების დახილით დრო არა აქვს, რომ თავიანთ სამშობლოს საქართველოს ისტორია დაისწავლონ. ამათ კაცი როცა საქართველოს ისტორიიდან რამეს ჰკითხავს, იგინი რაკი უვიცობით პასუხს ვერ მისცემენ, მერე მედიდურობენ მით, რომ ჩვენ ურიები ვართ და რა საჭიროა ამის ცოდნაო. როცა სიტყვა ურიასტანის ისტორიის ცოდნაზე გადავა და რომ ვერც მაშინ იტყვიან ხოლმე რასმე, მაშინ კი ხახა-მშრალნი ჩუმად რჩებიან. აღარც ერთნი არიან და არც მეორენი, არც თავიანთი იციან და არც სხვისა. რადგანაც ქართველთ ებრაელთა საქმე ასეა დაყენებული, ამიტომ ისევ ჩვენ ვიტყვით რამეს, ესე იგი პასუხს დავსწერთ პატრი ამბროზის ცნობის შესახებ.

უნდა მოვიხსენოთ, რომ პატრი ამბროზის ცნობა ჩვენ გაზვიადებულად მიგვაჩნია. პატრს ამბროზის ესეთი ცნობა და მოხსენება კონგრეგაციის წინაშე განგებ უნდა წარედგინა, რათა მით უფრო მეტი ყურადღება მიეპყრო, მეტი სიბრალულით დაეხატნა საქართველოს გაჭირებული მდგომარეობა. ჩვენ პირნათლად და გადაწყვეტით ვიტყვით, რომ ამის მაგალითის ერთიც არ იქმნებოდა, რომ ქართველთ ურიას ვინმე ყმა, ან ბავშვი ეყიდნა ქრისტიანთაგან და მერე იგინი თვის სჯულზე გადაეყვანათ. უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს სულ ჭორებია და ცილი. ქართველთ გაურიავება კი არა და ურიების გაქრისტიანება კი ისე ხშირად და მრავლად ყოფილა, რომ დღესაც გურიას, სამცხეს, იმერეთს და ქართლს ასობით მოვთვლით ისეთ გვარებს, რომელთა წინაპარნიც ებრაელნი ყოფილან და შემდეგ კი ჟამთა ვითარების მეოხებით, თავიანთ ნებით თუ დალოვნებით, ქრისტიანობას დაკავშირებიან. ასეთი ცნობანი ჩვენ მით უფრო მიგვაჩნია ჭორათ, რადგანაც წარსულში ქართველთ ებრაელნი მეტად ლტაკს მდგომარეობაში იყვნენ. მათ თავიანთ საზრდოს მოპოვებაც კი უჭირდებოდათ და აბასხვათაგან ყმებს რითი იყიდდენ და მათ იგინი როგორ ასაზრდოვებდნენ.

მეორე, ურიას არც თვით ქრისტიანი მიეყიდებოდა, არ გაჰყვებოდა. მესამე, საქართველოს ურიები მთლად საბატონო და საეკკლესიო ყმები იყვნენ და აბა თქვენა ბრძანეთ, რომ იგინი როგორ შესძლებდენ ქართველთ ყმათა სყიდვას და ისიც მერე გაურიავებას. ეს ჩვენ მოგონებულ ცილათ მიგვაჩნია მით უფრო, რადგანაც საქართველოში ქართველთ ურიას საქართველოს და ქართველ ერსა და სასულიერო წოდებას ისე აფასებდა და პატივს სცემდა, როგორც თვით ებრაელისას. არის ასეთი სამაგალითო ცნობა ამავე მ. თამარაშვილის წიგნში, რომელიც აქ უნდა მოვიყვანოთ. ოსმალეთის საქართველოში რამდენიმე კათოლიკის მღვდლებისთვის მთავრობას სიკვდილით დასჯა გადაუწყვეტია. ეს საბრალოები ვერავის დაუხსნია, ბოლოს ერთს მდიდარს ურიას უკისრნია მათი დახსნა, მას თავს უდვია ეს საქმე და კათოლიკის პატრებიც მალე დაუხსნია სიკვდილით დასჯისაგან. (ისტ. კათ. საქართ., გვ. 99) და სხვანიც მრავალნი ამგვარნი. ყველა ეს ცნობები ჩვენ აქ მიტომ მოვიყვანეთ, რომ მით ქართველ ებრაელთათვის თვალთ წინ დაგვეხატნა მათი ავ. კარგიანობის კითარება და მისი მიხვედრა.

ქართველ ურიების შესახებ განა ეს ერთი ცნობა იქმნება, არა, არამედ მრავალი, ბევრი ცნობა, მათ რომ შესმენა ჰქონდესთ, გული და სული უნდა აემღვრიოთ, დიდათ უნდა შეტსწუხდნენ, რომ მათ პიროვნებას ასე ჰფარგლავენ, ასე ამცირებენ, ეს უნდა იგრძნან ქართველ ურიებმა, უნდა შეიგნოს მისი ვითარება და მიტომ მაინც უნდა გაახილონ თვალები, რომ მათ პიროვნებას მფარველი გამოუჩნდეს კანონიერად, მათ ცხოვრების წესებიც მათმავე მერჯულეებმა ასწერონ და საზოგადოებას დაუხატონ სიმართლით და სრულის აღსავესებით.

გულის სიმართლით ვიტყვით, რომ ქართველთ ებრაელის ცხოვრება საქართველოში მეტად უბედურია. მათ არა აქვსთ საკუთარი კარგი სასწავლებლები და მის მაგიერ არც სხვებისას ეტანებიან.

არა ჰყავსთ ნასწავლი კაცები, რომ მათმა ნასწავლმა კაცებმა ილაპარაკონ ხშირად მათს საჭიროებაზედ.

არა ჰყავსთ შესაფერად მომზადებული სასულიერო პირნი, რომ მათ ხალხს მძლავრად უქადაგონ, ისე ეს როგორც ევროპიელთ ურიათა სასულიერო პირებმა იციან. ქართველთ ებრაელთა სასულიერ წოდების მრევლის ფეხზედ დადგენა აღვილად შეეძლებათ, მაგრამ ამის ოსტატობის ძალა მათ არ შესწევსთ.

არა აქვსთ ქალებისათვის დახსნილი სასწავლებელი და საბრალო ებრაელთა ქალები სახლში არიან გამოძწყვდელნი ტუსაღებივით. ამათვის არც საზოგადო ჰაზრით ქალთა კრებები ხდება, თიატრის ხომ არაფერი გაეგებათ, ძნელად რომ მათში ქართული წიგნების მკითხველი გამოსჩნდეს ვინმე, იშვიათია.

არა აქვსთ ვაჟების სასწავლებლები, არსად ერთი სკოლა მოეძევებათ, მართალია სალოცავთ გვერდით აქვსთ სასწავლებელი, მაგრამ ჩვენ ამას არა ვსთვლით სასწავლებლად. რადგანაც იქ ებრაულ ლოცვების მეტს არას ასწავლიან. ქართველთ ებრაელთა ბავშვები მთელი დღე ქუჩაში ჰყრიან და უბრალო საწვრიმალს სყიდვით დღეს აღამებენ.

არა აქვსთ საერთო მაღაზიები და პურის შესანახავი.

არა აქვსთ საერთო ქირისთვის სადმე თანხა შეგროვილი.

არა აქვსთ სწეულთა, დავარდომილთა და შეუძლო მოხუცებულთათვის თავშესაფარი სახლი, თუმცა კაცი ამათში შეუძლო მოხუცს ხშირად შეხვდება. ყველა მათ ცხადად ეტყობათ დიდი სიღატაკე, ტანზედ მეტად ძველი ტანთსაცმელი აცვიათ და მუდმივაც მშვივრები არიან. ერთი მოხუც დავარდომილთაგანი შიმშილს ისე შეეწუხებინა, რომ თფილისში, ალაქსანდრეს ბაღის მახლობლივ ღამე თხოულობდა მოწყალებას დიდის მორიდებით.

არა აქვსთ შეუძლო მშობიარე და სწეულ ქალთათვის საწოლი და თავ შესაფარი. არც სხვისას ეკარებიან და მით ქართველი ურის ქალი უბედური და საბრალოა ყველაფერში.

თუმცა არც ჩვენ გახლავართ ამაებით ბედნიერნი, მაგრამ რა უყოთ, ჩვენ სხვებს მაინც არ ვერიდებით ურიებივით, ჩვენ მაგალითს მოგახსენებთ.

არა აქვსთ დროის შესაფერად გაკეთებული სალოცავები. ეს ემჩნევათ ნამეტურ თფილისს.

მაინც და მაინც არც რა დიდი ვაჭრობა უჭირავსა ხელში. ერთის სიტყვით ყველგან დიდი დავრდომილება ეტყობათ. თფილისში ქართველთ ებრაელთა ერთი ყასპის დუქანი აქვსთ. წინეთ ამ დუქანს გარედამ ეწერა ასე; „საყასპო ქართველთ ებრაელთა“, დღეს აწერია „კავკასის ებრაელთა საყასპო“.

ყოველს გასაჭირს, ყოველს შემთხვევაში ქართველ ებრაელმა თვისა დახმარება სხვა მერჯულესაგან უნდა ითხოვოს, სხვა სარწმუნოების კაცი უნდა გაუხდეს მათ მფარველად და თვითონკი ამბობენ, რომ ჩვენზედ კარგი არავინ არისო.

ვინ არის ახლა კარგი? ამის გარჩევა მათთვის მიგვიჩნდია. ჩვენგან იგინი ამის რჩევას ვერ მიიღებენ, ჩვენ ვერც მათ ვაქებთ და ვერც სხვებს. თუ მიხვდენა და დაკვირვება ექნებათ, მე დარწმუნებული ვარ, რომ თავიანთ ნაკლს თვითაც კარგად მიხვდებიან, რადგანაც მათი ნაკლი მათ თვალთ წინ აშკარათა სჩანს, ცხადაა არს გადაშლილი და გართხმული. სხვა რამ რჩევა და დარიგება ამის შეგნებისათვის მათ არ დასჭირდებათ. თვით შეიძლება, რომ გახდნენ თავიანთ თავის მკურნალნი. რომ ჩვენი გულის წყრომა მართალია და ჭეშმარიტი, ეს იქი-დამაც კარგად სჩანს, რომ დღემდე ქართველ ებრაელთ შორის ერთი კაციც კი არ სჩანს ისეთი, რომ მას თვის თანამერჯულეთა დაქვეითებულის ცხოვრებისთვის გული შესტკივოდეს. ეს ხომ ცხადია და ვერც ერთი ქართველი ურია ვერ მიჩვენებს და დამისახელებს, რომ მათ სადმე თუნდ ერთი ნასწავლი კაცი მოეპოვებოდეს.

მათის ცხოვრებისათვის დღეის მარტოდ დაზოგვა, მომჭირნეობა, ცოტას ჭამა, ცოტას ხარჯვა და კაპეიკების შენახვა და გროშებით ვაჭრობა არ კმარა. ყველა ამაზედ უა-

ღრეს ძალას მათთვის სწავლა შეადგენს, ამით შეეძლება მათ წინსვლა ყველა დარგში და წარმატება. უამისოდ კი რამდენიც რა უნდა ეცადონ, იშრომონ და კაპეიკები აგროვონ, იცოდნენ, რომ მით ღროის შესაფერათ წინ ვერ წავლენ და ყოველთვის ცხოვრებაში სიბნელით იქმნებიან პოკულნი.

უნდა მოვიხსენოთ, რომ ქართველთ ურიების უკან ვრდომის მიზეზები მათს სასულიერო წოდებასაც ედებათ კისერზედ. სამწუხაროდ, ქართველთ ებრაელთა სასულიერო წოდება აქამდე მათ ყველაფერ განათლების შეძენას და მასთან დაახლოვებას ცოდვით უთვლიდა. მაგალითებრ ურიებმა თეატრში არ იარონ, თორემ ჩვენი სჯულის ცოდვა არისო, არ ისწავლონ ქრისტიანებთან, თორემ ასევე იქმნებაო, არ ილხინონ მათთან, არ ქამონ და არ სვან მათთან, თორემ ასევე მოუხდებათო.

დღეს, ცხადია, რომ ქართველთ ებრაელთ სასულიერო წოდებას მეტი მოეთხოვება, ხომ ხედვენ იგინი, რომ ასეთის ქადაგებით საქმე ვერ მისდისთ წინა, ამიტომ მათ ცნობილ კილოს თავი უნდა გაანებონ და ქართველთ ურიები უნდა წაახალისონ, რომ ესენიც გამოვიდნენ ბნელის მდგომარეობიდან და განვითარების გზას დაადგენ. როცა ამის ლტოლვა ურიებში მოიფინება, აი მათ მაშინ შეეძლება სთქვან, რომ ვიყავით ამ სოფელში და ჩვენის ცდით ჩვენს მრევლსაც შევაგნებინეთ რამე და ვასწავლეთო. წინააღმდეგ შემთხვევაში ვიტყვი ჩვენ, რომ მათგან მარტო ლოცვები არ კმარა. მოიმედენი ვართ, რომ ჩვენს შენიშვნებს ეს წოდება ყურადღებას მიაპყრობს და ძმურს რჩევად მიიღებენ. ამის მოვალენი არიან ზნეობრივ თვით, მათ აწევსთ დიდი ვალი, რათა დაცემულ მრევლს უშველონ რაშით და თურღ სიტყვის საშუალებით მანც აღადგინონ სწავლა განათლების სიყვარული და ნათელს ცხოვრებასა და აზროვნებასთან დაახლოვება.